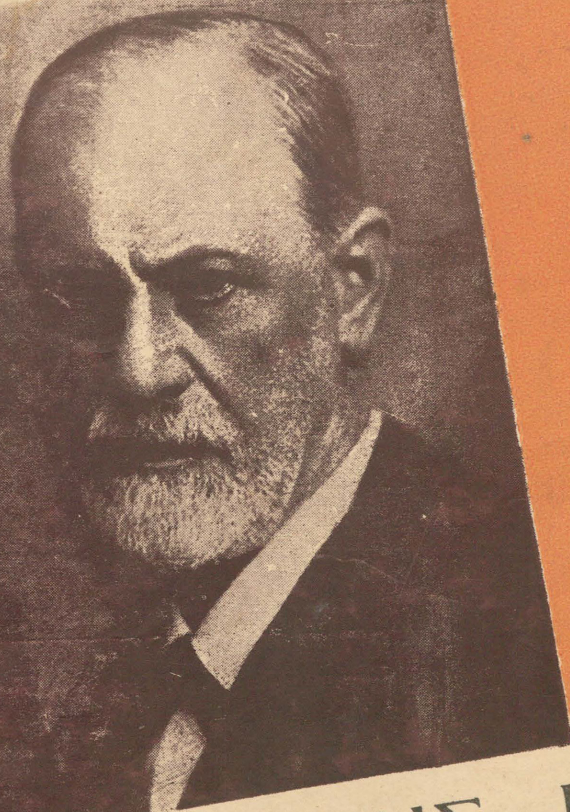
Freud

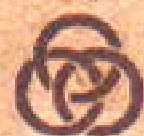
ΠΕΡΑΝ ΤΗΣ ΗΔΟΝΗΣ

ΠΕΡΑΝ ΤΗΣ ΗΔΟΝΗΣ

ΤΟΥ S. FREUD

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ

S. FREUD

ΠΕΡΑΝ ΤΗΣ ΗΔΟΝΗΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ : Κ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

Α΄.

26

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ, 79 ΛΕΩΦΟΡΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ - ΑΘΗΝΑΙ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ
ΣΚΕΨΗ

S. FREUD

ΠΕΡΑΝ ΤΗΣ ΗΔΟΝΗΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ: Κ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ
79, ΛΕΩΦΟΡΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ—ΑΘΗΝΑΙ

ΠΕΡΑΝ ΤΗΣ ΗΔΟΝΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

Ἡ ψυχαναλυτικὴ θεωρίαπα ραδέχεται ἀνεπιφυλάκτως ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῶν ψυχικῶν καταστάσεων διέπεται ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς. Ἄλλως εἰπεῖν, ὡς ψυχαναλυταὶ ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι ἡ ἡδονὴ ὠθεῖται ἑκάστοτε ἀπὸ μίαν δυσάρεστον ἢ καταθλιπτικὴν τάσιν, καὶ ὅτι ἐπιτυγχάνεται κατὰ τρόπον ὥστε νὰ καταλήγῃ εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς τάσεως αὐτῆς, εἰς τὴν ὑποκατάστασιν δηλαδὴ τοῦ ἐπιπόνου διὰ τοῦ εὐαρέστου. Τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ εἴπωμεν ὅτι εἰσηγούμεθα, ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ψυχικῶν καταστάσεων τὰς ὁποίας μελετῶμεν, τὴν οἰκονομικὴν ἄποψιν, καὶ φρονοῦμεν ὅτι μία περιγραφή, ἡ ὁποία ἔχει ὑπ᾽ ὄψει της συγχρόνως καὶ τὴν στατικήν, καὶ τὴν δυναμικὴν πλευρὰν τῶν καταστάσεων, τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντος, εἶναι ἡ τελειοτέρα περιγραφὴ τὴν ὁποίαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀξιώσωμεν σήμερον καὶ ἡ ὁποία ἀξίζει νὰ ὀνομασθῇ **μεταψυχολογική**.

Ὀλίγον μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ γνωρίζωμεν ἐάν, εἰσάγοντες εἰς τὴν μελέτην μας τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, πλησιάζωμεν πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἱστορικῶς καθωρισμένον φιλοσοφικὸν σύστημα.

Τοῦτο δέ, διότι ἐπιζητοῦντες νὰ περιγράψωμεν καὶ ἐξηγήσωμεν τὰ γεγονότα τῶν καθημερινῶν μας παρατηρήσεων, καταλήγομεν νὰ μορφώσωμεν παρομοίας θεωρητικὰς ὑποθέσεις. Δὲν ἀποβλέπομεν ἐν τῇ ψυχαναλυτικῇ προσπαθείᾳ, οὔτε εἰς τὴν προτεραιότητα οὔτε εἰς τὴν πρωτοτυπίαν. Ἡ ἀνάγκη ἄλλως τε, ἡ ὁποία μᾶς προτρέπει νὰ θέσωμεν τὴν ἐν λόγῳ ἀρχήν, εἶναι τόσον φανερά, ὥστε δὲν μᾶς εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν παραβλέψωμεν, χωρὶς μολαταῦτα νὰ ἀρνούμεθα χάριτας πρὸς πᾶσαν φιλοσο-

φικὴν ἢ ψυχολογικὴν θεωρίαν, ἡ ὁποία θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τῶν αἰσθημάτων τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς δυσαρεσκείας, τὰ ὁποῖα ἀσκοῦν ἐφ᾽ ἡμῶν μίαν τόσον σοβαρὰν ἐπίδρασιν. Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ μᾶλλον σκοτεινοῦ καὶ τοῦ μᾶλλον ἀπροσίτου σημείου τῆς ψυχικῆς ζωῆς, καί, καθὼς δὲν δυνάμεθα νὰ διαφύγωμεν τὴν ἐπίκλησίν των, καταλήγομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὅ,τι δυνάμεθα καλλίτερον νὰ κάμωμεν, εἶναι νὰ μορφώσωμεν περὶ αὐτοῦ μίαν ὑπόθεσιν ὅσον τὸ δυνατὸν γενικὴν καὶ ἀόριστον. Εἴμεθα, ἐπίσης, ἀποφασισμένοι νὰ ἐγκαταστήσωμεν μεταξὺ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς δυσαρεσκείας ἀφ᾽ ἑνός, καὶ τῆς ἀσυνδέτου ποσότητος ἐνεργείας, τῆς ψυχικῆς ζωῆς, ἀφ᾽ ἑτέρου, μερικὰς σχέσεις, παραδεχόμενοι, ὅτι ἡ δυσαρέσκεια ἀνταποκρίνεται πρὸς μίαν αὔξησιν καὶ ἡ ἡδονὴ πρὸς μίαν ἐλάττωσιν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς. Τὰς σχέσεις αὐτάς, δὲν φανταζόμεθα ὑπὸ τὴν μορφὴν μιᾶς ἁπλῆς συσχετίσεως μεταξὺ τῆς ἐντάσεως τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν μεταβολῶν εἰς τὰς ὁποίας τὰ ἀποδίδουν, ἔτι δὲ ὀλιγώτερον πιστεύομεν (διότι ὅλα τὰ ψυχοφυσιολογικά μας πειράματα ἀντιτίθενται εἰς αὐτὸ) εἰς τὴν ἄμεσον ἀναλογικότητα. Εἶναι προφανὲς ἐν τούτοις, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν κύριον παράγοντα τῶν αἰσθημάτων, εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς ἐλαττώσεως ἢ τῆς αὐξήσεως τῆς ποσότητος ἐνεργείας εἰς ἓν δοθὲν χρονικὸν διάστημα. Ἐπὶ τούτου ἡ πεῖρα θὰ ἠδύνατο νὰ μᾶς προμηθεύσῃ δεδομένα ὠφέλιμα· ὁ ψυχαναλυτὴς ὅμως, ὀφείλει νὰ ἐπιφυλαχθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ ριψοκινδυνεύσῃ εἰς τοιαῦτα προβλήματα, ἐφόσον δὲν θὰ εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του ἀσφαλεῖς παρατηρήσεις, ἱκανὰς νὰ τὸν καθοδηγήσουν.

Δὲν δυνάμεθα, μολοντοῦτο, νὰ μείνωμεν ἀδιάφοροι πρὸ τοῦ γεγονότος ὅτι ἕνας ἐπιστήμων τόσον διορατικὸς ὅσον ὁ G. Th. Fechner ἀντελαμβάνετο τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν δυσαρέσκειαν κατὰ ἕνα τρόπον, ὅστις, εἰς τὰ οὐσιώδη σημεῖα του, πλησιάζει πρὸς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἀπορρέει ἀπὸ τὰς ψυχαναλυτικάς μας ἐρεύνας. Εἰς τὸ ἔργον του:

«Einige Ideen zur Schöpfungs und Etwickelungsgeschichte der Organismen» (1873—Μέρος XI—Παράρτημα, σελὶς 94) διατυπώνει ὡς ἑξῆς τὴν ἀντίληψίν του: «Δοθέντος ὅτι τὰ ἐνσυνείδητα ἐλατήρια συνοδεύονται πάντοτε ἀπὸ ἡδονὴν ἢ δυσαρέσκειαν, δυνάμεθα κάλλιστα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑφίστανται ὁμοίως σχέσεις ψυχοφυσικαὶ μεταξὺ ἡδονῆς καὶ δυσαρεσκείας ἀφ᾽ ἑνός, καὶ τῶν καταστάσεων εὐσταθείας καὶ ἀσταθείας ἀφ᾽ ἑτέρου, σχέσεις αἱ ὁποῖαι εἶναι ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεώς μας—τὴν ὁποίαν ἀλλαχοῦ θ᾽ ἀναπτύξωμεν—ὅτι δηλαδὴ πᾶσα ψυχοφυσικὴ κίνησις, ὑπερβαίνουσα τὸ μέγεθος τὸ ἀπαιτούμενον ἵνα καταστῇ ἀντιληπτή, συνοδεύεται ἀπὸ ἡδονήν, τόσον περισσότερον ὅσον πλησιάζει πρὸς τὴν πλήρη εὐστάθειαν, πέραν ἑνὸς ὡρισμένου ὁρίου, καὶ ἀπὸ δυσαρέσκειαν, ὅσον περισσότερον πλησιάζει πρὸς τὴν τελείαν ἀστάθειαν, πάντοτε πέραν τοῦ ὡρισμένου τούτου ὁρίου, μιᾶς ζώνης ἀδιαφορίας αἰσθητικῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τῶν δύο ὁρίων τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς τὰ μόνα χαρακτηριστικὰ τῆς ἡδονῆς καὶ δυσαρεσκείας...»

Τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἀναγκάζουν νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς ἕνα πρωτεύοντα ρόλον ἐν τῇ ψυχικῇ ζωῇ,εὑρίσκουν τὴν ἔκφρασίν των ἐν τῇ ὑποθέσει καθ᾽ ἣν ἡ ψυχικὴ συσκευὴ θὰ εἶχε μίαν τάσιν νὰ συγκρατῇ εἰς ἓν ὅσον τὸ δυνατὸν χαμηλότερον ἐπίπεδον ἢ τουλάχιστον εἰς ἓν ἐπίπεδον ὅσον τὸ δυνατὸν σταθερώτερον τὴν ποσότητα διεγέρσεως τὴν ὁποίαν περιέχει. Τοῦτο εἶναι τὸ κίνητρον τῆς ἡδονῆς, διατυπωθὲν ὑπὸ ὅρους ὀλίγον διαφορετικούς, διότι, ἐὰν ἡ ψυχικὴ συσκευὴ τείνῃ νὰ διατηρήσῃ τὴν ποσότητα διεγέρσεως τὴν ὁποίαν ἔχει εἰς ἕνα ὅσον τὸ δυνατὸν χαμηλότερον ἐπίπεδον, ἐξυπακούεται ὅτι πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ αὐξήσῃ τὴν ποσότητα αὐτήν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς ἀντιλειτουργικόν, δηλαδὴ ὡς αἴσθημα δυσάρεστον.

Ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς, ἐκπηγάζει λοιπὸν ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τῆς εὐσταθείας. Εἰς τὴν πραγματικότητα,

αὐτὴ αὕτη ἡ ἔννοια τῆς εὐσταθείας μᾶς ἀπεκαλύφθη ἀπὸ τὰ αὐτὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα μᾶς ἐπέβαλον τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς. Ἡ κατόπιν ἀνάπτυξις θέλει μᾶς ἀποδείξει ὅτι ἡ τάσις τῆς ψυχικῆς συσκευῆς, περὶ ἧς πρόκειται ἐνταῦθα, παρουσιάζει μίαν εἰδικὴν περίπτωσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ Fechner, τῆς τάσεως δηλαδὴ πρὸς εὐστάθειαν εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδει τὰ αἰσθήματα τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς δυσαρεσκείας.

Εἶναι ὅμως ὀρθὸν νὰ ὁμιλῶμεν διὰ τὸν κύριον ρόλον τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς, ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν ψυχικῶν καταστάσεων ; Ἂν οὕτω συνέβαινεν, ἡ μεγίστη πλειονότης τῶν ψυχικῶν μας καταστάσεων θὰ ὤφειλε νὰ συνοδεύεται ἀπὸ ἡδονὴν ἢ νὰ ὁδηγῇ πρὸς τὴν ἡδονήν, ἐνῷ τὰ πλεῖστα τῶν πειραμάτων μας ἔρχονται εἰς καταφανῆ σύγκρουσιν πρὸς τὸ συμπέρασμα τοῦτο. Εἴμεθα ὅθεν ὑποχρεωμένοι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εἰς τὴν ψυχὴν ἐνυπάρχει μία ἰσχυρὰ τάσις ὑποταγῆς εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, ἀλλ' ὅτι μερικαὶ δυνάμεις καὶ περιστάσεις ἀντιτίθενται πρὸς τὴν τάσιν αὐτήν, εἰς τρόπον ὥστε τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα νὰ δύναται κάλλιστα νὰ μὴ εἶναι ὅμοιον πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς. Ἰδοὺ τὶ λέγει σχετικῶς ὁ Fechner (σελ. 90): «Ἡ τάσις ὅμως πρὸς σκοπὸν δὲν σημαίνει πάντοτε καὶ πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ, τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς μὴ δυναμένης συνήθως νὰ ἐπιτευχθῇ ἢ κατὰ προσέγγισιν...»

Ἐξετάζοντες ποῖαι εἶναι αἱ περιστάσεις, αἱ δυνάμεναι νὰ ἐμποδίσουν τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἡδονῆς, ἐπανευρισκόμεθα εἰς ἓν πεδίον γνωστὸν καὶ ἀσφαλές, δυνάμενοι νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὰ ψυχαναλυτικά μας πειράματα.

Τὸ πρῶτον ἐμπόδιον πρὸ τοῦ ὁποίου προσκρούει ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς, μᾶς εἶναι γνωστὸν ἀπὸ καιροῦ, ὡς ἕνα ἐμπόδιον κανονικὸν καὶ φυσιολογικὸν οὕτως εἰπεῖν. Γνωρίζομεν, συγκεκριμμένως, ὅτι ἡ ψυχική μας συσκευή, ἀναζητεῖ φυσικώτατα, ἐξαιτίας αὐτῆς ταύτης τῆς ὑφῆς της, νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, ἀλλ' ὅτι

πρὸ τῶν δυσχερειῶν αἱ ὁποῖαι ἐκπηγάζουσιν ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἡ ἁπλῆ καὶ συγκεκριμμένη της βεβαίωσις, καὶ ἐν πάσει περιστάσει, ἐμφανίζεται ὡς ἀδύνατος καὶ ἐπικίνδυνος μάλιστα διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ὀργανισμοῦ. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσεως ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς ἐξαφανίζεται καὶ παραχωρεῖ τὴν θέσιν της εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς πραγματικότητος οὕτως ὥστε χωρὶς νὰ ἀπαρνούμεθα τὸν τελικὸν σκοπόν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν ἡδονήν, συναινοῦμεν εἰς τὸ νὰ ἀναβάλωμεν τὴν πραγματοποίησιν, εἰς τὸ νὰ μὴ ἐπωφεληθῶμεν μερικῶν δυνατοτήτων αἱ ὁποῖαι μᾶς παρουσιάζονται νὰ ἐπιταχύνωμεν τοῦτο, εἰς τὸ νὰ ὑφιστάμεθα, ἀκόμη, ἐξ αἰτίας τοῦ μεγάλου ἑλιγμοῦ τὸν ὁποῖον κάμνομεν διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἡδονήν, μίαν στιγμιαίαν δυσαρέσκειαν. Τὰ γενετήσια ἐλατήρια, μολαταῦτα, δυσκολώτερον «χαλιναγωγούμενα» ἐξακολουθοῦν ἀκόμη ἐπὶ πολὺ νὰ ὑποτάσσωνται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, καὶ συμβαίνει πολλάκις ὥστε αὕτη ἐκδηλουμένη κατὰ τρόπον ἀποκλειστικὸν εἴτε εἰς τὴν γενετήσιον ζωήν, εἴτε εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐγώ, νὰ ὑπερισχύσῃ ἐν τέλει πλήρως τῆς ἐννοίας τῆς πραγματικότητος, καὶ τοῦτο πρὸς μεγάλην ζημίαν ὁλοκλήρου τοῦ ὀργανισμοῦ.

Εἶναι μολαταῦτα ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ὑποκατάστασις τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς διὰ τῆς ἐννοίας τῆς πραγματικότητος, δὲν ἐξηγεῖ ἢ μέρος μόνον, μικρόν, τῶν καταθλιπτικῶν συναισθημάτων μας, τῶν ὀλιγώτερον ἐντόνων. Μία ἄλλη, ὄχι ὀλιγώτερον κανονική, πηγὴ δυσαρέστων καὶ ἐπιπόνων συναισθημάτων, ἐμφανίζεται εἰς τὰς συγκρούσεις καὶ τοὺς διχασμοὺς τοὺς δημιουργουμένους ἐν τῇ ψυχικῇ ζωῇ, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ ἐγὼ συμπληροῖ τὴν ἐξέλιξίν του, πρὸς μορφὰς ὀργανώσεως μᾶλλον ἀνεπτυγμένας καὶ μᾶλλον ἑνιαίας. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὅλη σχεδὸν ἡ ἐνέργεια τὴν ὁποίαν διαθέτει ἡ ψυχικὴ συσκευή, προέρχεται ἀπὸ ἐλατήρια τὰ ὁποῖα τῆς εἶναι ἐκ γενετῆς συμφυῆ, χωρὶς ὅμως ταῦτα νὰ εἶναι προ-

ωρισμένα διὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν ἐξελίξεως. Ἀποκαλύπτεται κατ' αὐτὴν ὅτι μερικὰ ἐλατήρια, ἢ πλευραὶ αὐτῶν, ἀποδεικνύονται ἀσυμβίβαστοι, τόσον εἰς τὰς τάσεις των, ὅσον καὶ εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν, πρὸς τὰ ἄλλα, πρὸς ἐκεῖνα δηλαδή, τῶν ὁποίων ἡ ἕνωσις, ἢ ἡ σύνθεσις, θέλει μορφώσει τὴν πλήρη καὶ τελειωτικὴν προσωπικότητα. Ἐξ αἰτίας τῆς ἀπώσεως αὐτῆς, αἱ διάφοροι τάσεις εὑρίσκονται ἀπομεμονωμέναι τοῦ συνόλου, δὲν δύνανται νὰ μετέχουν τῆς συνθέσεως, εὑρίσκονται εἰς ἐπίπεδα ψυχικῆς ἐξελίξεως χαμηλότερα καὶ βλέπουν ὅτι δὲν ὑπάρχει δυνατότης ἱκανοποιήσεως. Κατορθώνουν ὅμως πολλάκις—καὶ τοῦτο συμβαίνει συχνότερον εἰς τὰ ἀπωσθέντα γενετήσια ἐλατήρια—νὰ ἐπιτυγχάνουν παρ' ὅλα ταῦτα, μίαν ἱκανοποίησιν εἴτε ἄμεσον εἴτε ὑποκαταστατήν. Συμβαίνει τότε, ὥστε ἡ πιθανότης αὐτή, ἡ ὁποία εἰς ἄλλας περιστάσεις θὰ ἦτο πηγὴ ἡδονῆς, νὰ καθίσταται διὰ τὸν ὀργανισμὸν πηγὴ δυσαρεσκείας. Συνεπείᾳ τῆς προγενεστέρας συγκρούσεως ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν ἄπωσιν τῶν ἐλατηρίων, ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς ἐπιζητεῖ ἐκ πλαγίων νὰ ὑπερισχύσῃ ἐκ νέου, καθ' ἣν στιγμὴν μερικὰ ἐλατήρια προσπαθοῦν ἀκριβῶς τὸ αὐτό, πρὸς ὄφελός των, ἕλκοντα πρὸς ἑαυτὰ ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέραν ἡδονήν.—Αἱ λεπτομέρειαι τῶν μεταβολῶν τῆς δυνατότητος ἡδονῶν εἰς πηγὴν δυσαρεσκείας, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀπώσεως, δὲν ἔχουσιν ἀκόμη ἐξιχνιασθῆ, οὔτε δύνανται νὰ περιγραφῶσιν ἀρκετὰ καθαρά, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι πᾶν συναίσθημα δυσαρεσκείας φύσεως νευρικῆς, δὲν εἶναι—κατὰ βάθος—ἄλλο τι ἢ ἡδονὴ ἥτις δὲν ἐγίνετο αἰσθητὴ ὡς τοιαύτη.

Εἴμεθα πολὺ μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξαντλήσωμεν ὅλας τὰς πηγὰς τῶν πλείστων τῶν δυσαρέστων ἢ καταθλιπτικῶν ψυχικῶν μας πειραμάτων, ὑπάρχουσιν ὅμως ἄλλα διὰ τὰ ὁποῖα δυνάμεθα, οὐχὶ χωρὶς ἀληθοφάνειαν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ὕπαρξίς των δὲν ἐλαττώνει οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον τὴν πρυτάνευσιν τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς. Τὸ πλεῖστον τῶν καταθλιπτικῶν συναισθημάτων, τὰ ὁποῖα

δοκιμάζομεν, δημιουργοῦνται, πράγματι, εἴτε ὑπὸ τὴν πίεσιν ἐλατηρίων ἀνικανοποιήτων, εἴτε ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντας οἱ ὁποῖοι ὁτὲ μὲν διεγείρουν εἰς ἡμᾶς συναισθήματα δυσάρεστα καθ' ἑαυτά, ὁτὲ δὲ δημιουργοῦν ἐν τῇ ψυχικῇ μας συσκευῇ προσδοκίας καταθλιπτικάς, καὶ ἕνα αἴσθημα «κινδύνου». Ἡ ἀντίδρασις εἰς τὴν πίεσιν τῶν ἀνικανοποιήτων τάσεων καὶ τῶν ἀπειλῶν αὐτῶν τοῦ κινδύνου,ἀντίδρασις διὰ τῆς ὁποίας ἐκφράζεται ἡ ἰδία ἐνεργητικότης τῆς ψυχικῆς συσκευῆς, δύναται κάλλιστα νὰ ἀναπτυχθῇ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς, εἴτε αὐτουσία, εἴτε μετηλλαγμένη ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς πραγματικότητος. Δὲν φαίνεται ὅθεν ἀναγκαῖον νὰ δεχθῶμεν νέον περιορισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς, καὶ μολοντοῦτο ἡ ἐξέτασις τῶν ψυχικῶν ἀντιδράσεων εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κίνδυνον εἶναι φύσεως τοιαύτης, ὥστε νὰ μᾶς προμηθεύῃ νέον ὑλικὸν καὶ μᾶς ἀποκαλύπτει νέας μεθόδους εἰς τὸ νὰ θέτωμεν τὰ ζητήματα, σχετικῶς πρὸς τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπασχολεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

Κατόπιν βαρέων μηχανικῶν κλονισμῶν, σιδηροδρομικῶν ἢ ἄλλων δυστυχημάτων, συνεπαγομένων κίνδυνον οἱονδήποτε διὰ τὴν ζωήν, βλέπομεν νὰ ἐπέρχεται μία κατάστασις περιγραφομένη ἀπὸ πολλοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα **«τραυματικὴ νεύρωσις»**. Ὁ τρομερὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος μόλις ἐτελείωσεν, ἐδημιούργησεν ἕνα μεγάλον ἀριθμὸν παθήσεων τοιούτου εἴδους καὶ ἀπέδειξεν—τουλάχιστον—τὴν ἀποτυχίαν τῶν προσπαθειῶν συνδέσεως τῶν παθήσεων αὐτῶν, πρὸς ὀργανικὰς ἀλλοιώσεις τοῦ

νευρικοῦ συστήματος, αἱ ὁποῖαι θὰ ἦσαν ἐπακόλουθα μηχανικῶν κακώσεων(*).

Ἡ εἰκὼν τῆς τραυματικῆς νευρώσεως, προσομοιάζει πρὸς τὴν τῆς ὑστερίας ὡς ἐκ τοῦ πλούτου της εἰς κινητήρια συμπτώματα, διακρίνεται ὅμως αὐτῆς, γενικῶς, ἀπὸ τὰ καθαρώτατα σημεῖα ὑποκειμενικῆς ὀδύνης, ὅπως εἰς τὰς περιπτώσεις μελαγχολίας ἢ ὑποχονδρίας καὶ μιᾶς ἐξασθενήσεως καὶ χαλαρώσεως, λίαν ἐντόνων, ὅλων σχεδὸν τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Μέχρι σήμερον, δὲν κατωρθώθη νὰ σχηματίσωμεν μίαν ἀκριβῆ ἰδέαν τόσον περὶ τῶν πολεμικῶν νευρώσεων, ὅσον καὶ περὶ τῶν τραυματικῶν τοιούτων ἐν καιρῷ εἰρήνης. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον—εἰς τὰς πολεμικὰς νευρώσεις —ἐφαίνετο ὅτι διασαφηνίζει καὶ συσκοτίζει συγχρόνως τὰ πράγματα, ἦτο τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ αὐτὴ νοσηρὰ εἰκὼν δύναται νὰ δημιουργηθῇ, τυχαίως, καὶ ἀνεξαρτήτως πάσης ἀποτόμου μηχανικῆς βίας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν κοινὴν τραυματικὴν νεύρωσιν, παρουσιάζει δύο χαρακτηριστικά, δυνάμενα νὰ μᾶς χρησιμεύσωσιν ὡς ὁδηγοί, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἔκπληξις καὶ ὁ τρόμος φαίνεται ὅτι παίζουν πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν αἰτιολογίαν τῆς νευρώσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία φαίνεται ἀνεξάρτητος τῆς ταυτοχρόνου ὑπάρξεως μιᾶς παθήσεως ἢ ἑνὸς τραύματος. Θεωροῦν γενικῶς, τοὺς χαρακτηρισμούς: τρόμος, φόβος, ἄγχος, ὡς συνώνυμα. Πόσον ἔχουν ἄδικον: τίποτε δὲν εἶνε εὐκολώτερον ἀπὸ τὸ νὰ τοὺς διακρίνωμεν ὅταν τοὺς ἐξετάζωμεν ὡς πρὸς τὰς σχέσεις των πρὸς ἕνα κίνδυνον. Τὸ ἄγχος εἶναι μία κατάστασις τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς κατάστασιν ἀναμονῆς τοῦ κινδύνου, προπαρασκευῆς διὰ τὸν κίνδυνον —γνωστὸν ἢ ἄγνωστον. Ὁ φόβος προϋποθέτει ἕνα καθορισμένον ἀντικείμενον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου δοκι-

---

(*) Zur Psychoanalyse der Kriegsneurosen (Ἡ ψυχανάλυσις τῶν πολεμικῶν νευρώσεων). Ἐν συνεργασίᾳ μὲ τοὺς Fereuczi, Abraham, Simmel καὶ E. Jones. Τόμος I τῆς «Διεθνοῦς Ψυχαναλυτικῆς Βιβλιοθήκης».

μάζομεν τὸ αἴσθημα τοῦτο. Ὅσον ἀφορᾶ τὸν τρόμον, παρουσιάζει μίαν κατάστασιν προκαλουμένην ὑπὸ ὑπάρχοντος κινδύνου, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν εἴμεθα προπαρασκευασμένοι. Ὅ,τι τὸν χαρακτηρίζει κυριώτατα, εἶναι ἡ ἔκπληξις. Δὲν πιστεύω ὅτι τὸ ἄγχος εἶναι ἱκανὸν νὰ προκαλέσῃ μίαν τραυματικὴν νεύρωσιν. Ὑπάρχει εἰς τὸ ἄγχος κάτι, τὸ ὁποῖον μᾶς προστατεύει κατὰ τοῦ τρόμου καὶ κατὰ τῆς νευρώσεως τὴν ὁποίαν προκαλεῖ. Ἀλλ' ἐπὶ τούτου θέλομεν ἐπανέλθει.

Ἡ μελέτη τοῦ ὀνείρου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ ἀσφαλέστερον μέσον παρατηρήσεως τῶν βαθέων ψυχικῶν καταστάσεων. Πράγματι, τὰ ὄνειρα ἀσθενῶν οἱ ὁποῖοι πάσχουν ἀπὸ τραυματικὴν νεύρωσιν χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ὑποκείμενον ἐπιμόνως ἐπανέρχεται εἰς τὴν κατάστασιν ἡ ὁποία ἐδημιούργησε τὸ ἀτύχημα, καὶ ξυπνᾷ κάθε φορὰν μὲ ἕνα νέον τρόμον. Οὐδὲν τὸ ἐκπληκτικὸν εἰς τοῦτο. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν βλέπουν μίαν ἀπόδειξιν τῆς ἀντιστάσεως τῆς ἐντυπώσεως τῆς δημιουργηθείσης ἀπὸ τὸ τραυματικὸν ἀτύχημα, ἐντυπώσεως ἡ ὁποία—ὅπως λέγουν—εἶναι τόσον ἰσχυρά, ὥστε καταλαμβάνει τὸν ἀσθενῆ ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ὕπνου. Ὑπάρχει, οὕτως εἰπεῖν, μία ψυχικὴ προσήλωσις τοῦ ἀσθενοῦς εἰς τὸν τραυματισμόν. Ἀλλ' ἡ προσήλωσις αὐτὴ εἰς τὸ τραυματικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον προεκάλεσε τὴν ἀσθένειαν, μᾶς εἶναι ἀπὸ πολλοῦ γνωστή, ὅσον ἀφορᾶ τὴν ὑστερίαν. Οἱ Breuer καὶ Freud ἀπὸ τοῦ 1893 κατέληξαν εἰς τοῦτο τὸ συμπέρασμα: «Οἱ ὑστερικοὶ πάσχουν κυρίως ἀπὸ ἀναπολήσεις». Καὶ εἰς τὰς πολεμικὰς νευρώσεις, ἐπιστήμονες ὡς οἱ Ferenczi καὶ Simmel, ἐπίστευσαν ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ ἐξηγήσουν μερικὰ συμπτώματα κινητικά, διὰ τῆς προσηλώσεως εἰς τὸν τραυματισμόν».

Ἀλλ' ὡς γνωρίζω, οἱ πάσχοντες ἀπὸ τραυματικὴν νεύρωσιν δὲν ἔχουν κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐγρηγόρσεώς των, τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἀτυχήματος αὐτῶν. Προσπαθοῦν μᾶλλον νὰ μὴ τὸ σκέπτωνται. Δεχόμενοι ὡς φυσικὴν

τὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὀνείρου ἀνάμνησιν τῶν γενεσιουργῶν αἰτίων τῆς νόσου, καὶ τὴν ὀρθὴν ἀπόδοσιν τῆς νόσου εἰς αὐτά,παραγνωρίζομεν τὴν φύσιν τοῦ ὀνείρου, πρὸς τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο συμφωνότερον ἐὰν τὰ ὄνειρα τῶν τοιούτων ἀσθενῶν, ἐμορφοῦντο ἀπὸ εἰκόνας ἀναφερομένας εἰς τὴν ἐποχὴν καθ'ἣν ἦσαν ὑγιεῖς, ἢ στερρῶς προσκεκολλημένοι εἰς τὴν ἐλπίδα τῆς θεραπείας των.

Ἐάν, ἀνεξαρτήτως τῆς ποιότητος τῶν ὀνείρων, τὰ ὁποῖα συνοδεύουν μίαν τραυματικὴν νεύρωσιν, θέλωμεν νὰ διατηρήσωμεν, ὡς μόνην ἀνταποκρινομένην εἰς τὰ γεγονότα, τὴν ἀντίληψιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐξέχουσα τάσις τῶν ὀνείρων θὰ ἦτο ἐκείνη ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν μας, δὲν μᾶς μένει ἢ νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὴν κατάστασιν αὐτήν, ἡ λειτουργία τοῦ ὀνείρου ὑπέστη—ὅπως καὶ πολλαὶ ἄλλαι λειτουργίαι—μίαν βαρείαν διαταραχήν, καὶ ὅτι παρεξέκλινε τοῦ σκοποῦ της, ἢ θὰ ὠφείλαμεν νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὰς μυστηριώδεις μαζοχιστικὰς τάσεις.

Εἶμαι τῆς γνώμης λοιπὸν ν' ἀφίσωμεν κατὰ μέρος, τὸ σκοτεινὸν καὶ νεφελῶδες ζήτημα τῆς τραυματικῆς νευρώσεως, καὶ νὰ μελετήσωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐργάζεται ἡ ψυχικὴ συσκευή, ἀφοῦ μελετήσωμεν μίαν ἐκ τῶν φυσιολογικῶν καὶ πρωΐμων της λειτουργιῶν: τὰ παιδικὰ παίγνια.

Αἱ ποικίλαι θεωρίαι, αἱ σχετικαὶ πρὸς τὰ παιδικὰ παίγνια, ἐξετέθησαν τελευταίως καὶ ἐμελετήθησαν ἀπὸ ἀναλυτικῆς ἀπόψεως ἀπὸ τὸν S. Pfeifer εἰς τὸ Imago (V]4) καὶ δὲν ἔχω ἢ νὰ συστήσω εἰς τοὺς ἀναγνώστας ν' ἀναφερθοῦν εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτήν. Αἱ θεωρίαι αὐταὶ προσπαθοῦν ν' ἀποκαλύψουν τὰ κίνητρα τὰ ὁποῖα προέχουν εἰς τὰ παίγνια τῶν παιδιῶν, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρωνται κατὰ πρῶτον λόγον διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἄποψιν καὶ τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἡδονῆς. Χωρὶς νὰ ἀπασχολοῦμαι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ὅλων αὐτῶν τῶν φαινομένων, ἐ-

πωφελήθην μιᾶς εὐκαιρίας ἡ ὁποία μοῦ παρουσιάσθη διὰ νὰ μελετήσω τὰς κινήσεις ἑνὸς παιδιοῦ 18 μηνῶν, κατὰ τὸ πρῶτον του παιγνίδιον, τὸ ὁποῖον ἦτο τῆς ἰδικῆς του ἐφευρέσεως. Ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς παρατηρήσεως ὄχι ἐσπευσμένης, διότι ἔζησα μαζύ του ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας, καὶ δὲν ἔχασα πολὺν καιρὸν διὰ νὰ μαντεύσω τὴν ἔννοιαν τῶν μυστηριωδῶν καὶ ἀκαταπαύστως ἐπαναλαμβανομένων κινήσεών του.

Τὸ ἀγοράκι αὐτὸ δὲν παρουσίαζε καμμίαν πρωϊμότητα ἀπὸ διανοητικῆς ἀπόψεως. Ἡλικίας—ὡς εἴπομεν—18 μηνῶν, δὲν ἐπρόφερε παρὰ σπανίως μερικὰς λέξεις καὶ μερικοὺς ἐνδεικτικοὺς ἤχους, τοὺς ὁποίους τὸ περιβάλλον του ἀντελαμβάνετο περίφημα. Αἱ σχέσεις του πρὸς τοὺς γονεῖς του καὶ τὴν μόνην ὑπηρέτριαν ἦσαν ἄρισται καὶ ὅλοι ἐπαινοῦσαν τὸν «εὐγενῆ» του χαρακτῆρα. Δὲν ἀνησυχοῦσε τοὺς γονεῖς του τὴν νύκτα, ὑπήκουε ἐνσυνειδήτως εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν νὰ θίγῃ μερικὰ πράγματα καὶ νὰ εἰσέρχεται εἰς ὡρισμένα δωμάτια, καί, πρὸ πάντων, δὲν ἔκλαιε ποτὲ κατὰ τὰς ἀπουσίας τῆς μητρός του, αἱ ὁποῖαι παρετείνοντο, πολλάκις ἐπὶ ὥρας, παρ᾽ ὅλον ὅτι ἦτο πολὺ συνδεδεμένον μὲ αὐτήν, ἡ ὁποία ὄχι μόνον τὸ ἐθήλασεν ἡ ἰδία, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνέθρεψε καὶ τὸ ἐπεριποιήθη μόνη, χωρὶς καμμίαν ξένην βοήθειαν. Τὸ θαυμάσιον αὐτὸ παιδί, εἶχε μολαταῦτα τὴν δυσάρεστον συνήθειαν νὰ τοποθετῇ κάθε τι ποὺ ἔπιανεν εἰς τὰ χέρια του, εἰς τὴν γωνίαν ἑνὸς δωματίου, κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι κλπ. καὶ δὲν ἦτο καθόλου εὔκολον πρᾶγμα νὰ ἀταζητῇ κανεὶς ὕστερον καὶ νὰ μαζεύῃ ὅλα αὐτὰ τὰ χρήσιμα εἰς τὸ παιγνίδι του πράγματα . Ρίπτον μακρὰν αὐτοῦ τὰ ἀντικείμενα ἐπρόφερε μὲ ἕνα ὕφος ἱκανοποιήσεως καὶ εὐχαριστήσεως, ἕνα παρατεταμένον ἦχον «ο... ο... ο... ο... ο...» ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν σύμφωνον γνώμην τῆς μητρὸς καὶ τοῦ παρατηρητοῦ, δὲν ἦτο καθόλου ἕνα ἁπλοῦν ἐπιφώνημα, ἀλλ᾽ ἐσήμαινε τὴν λέξιν «fort» (μακρυά). Κατέληξα τέλος ν᾽ ἀντιληφθῶ ὅτι ἡ ἐνασχόλησις αὐτὴ ἦτο μιὰ παι-

διὰ καὶ ὅτι τὸ ἀγοράκι αὐτὸ δὲν ἐχρησιμοποίει τὰ παιγνίδια του, παρὰ διὰ νὰ τὰ «ρίπτῃ μακράν». Μίαν ἡμέραν, ἔκαμα μίαν παρατήρησιν ἡ ὁποία ἐπεβεβαίωσε τὴν ἀντίληψίν μου αὐτήν. Τὸ παιδάκι εἶχε μίαν ξυλίνην κουβαρίστραν, τυλιγμένην μὲ σπάγγον. Οὔτε μίαν φορὰν δὲν τοῦ ἦλθεν ἡ ἰδέα νὰ σύρῃ τὴν κουβαρίστραν μὲ τὸν σπάγγον πίσω του, νὰ παίξῃ δηλαδὴ τὸ «ἁμάξι» ἀλλὰ συγκρατοῦν τὸν σπάγγον, ἔρριπτε τὴν κουβαρίστραν μὲ πολλὴν δύναμιν, ἐπάνω ἀπὸ τὸ καγκελόφραγμα τοῦ κρεββατιοῦ του τὸ ὁποῖον ἦτο περιτριγυρισμένον ἀπὸ ἕνα παραπέτασμα, μέχρις ὅτου ἐξηφανίζετο. Ἐπρόφερε τότε τὸ ἀμετάβλητόν του «ο... ο... ο... ο...», τραβοῦσε πάνω τὴν κουβαρίστραν καὶ τὴν ἐχαιρετοῦσε τὴν φορὰν αὐτὴν μ' ἕνα χαρούμενον «da» (ἰδού). Αὐτὸ ἦτο ὅλον τὸ παιγνίδι του, συνιστάμενον εἰς μίαν ἐξαφάνισιν καὶ μίαν ἐπανεμφάνισιν, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἔβλεπε κανεὶς παρὰ τὴν πρώτην πρᾶξιν, ἀκατανοήτως ἐπαναλαμβανομένην, παρ' ὅλον ὅμως ὅτι ἦτο προφανὲς ὅτι ἡ δευτέρα πρᾶξις ἦτο ἡ προκαλοῦσα εἰς τὸ παιδὶ τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν (*).

Ἡ ἐξήγησις τοῦ παιγνιδιοῦ ἦτο πλέον εὔκολος. Ἡ μεγάλη προσπάθεια τὴν ὁποίαν κατέβαλλε τὸ παιδί, εἶχε τὴν σημασίαν τῆς ἐγκαταλείψεως εἰς κάποιαν ροπὴν (εἰς τὴν ἱκανοποίησιν μιᾶς ροπῆς) ἡ ὁποία τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ὑπομένῃ χωρὶς διαμαρτυρίαν τὴν ἀπουσίαν τῆς μητρός του. Τὸ παιδὶ ἐπαρηγορεῖτο, οὕτως εἰπεῖν, διὰ τὴν ἀνα-

---

(*) Ἡ μεταγενεστέρα παρατήρησις ἐπεβεβαίωσε τελείως τὴν ἀντίληψιν αὐτήν. Μίαν ἡμέραν, ἡ μητέρα ἐπιστρέφουσα μετὰ μίαν πολύωρον ἀπουσίαν, ἐχαιρετίσθη ἀπὸ τὸν μικρὸν διὰ τοῦ θαυμαστικοῦ: «μπεμπέ... ο... ο... ο...» τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ἐθεωρήθη ἀκατανόητον. Δὲν ἤργησαν ὅμως νὰ παρατηρήσουν, ὅτι κατὰ τὴν πολύωρον ἀπουσίαν τῆς μητρός του, τὸ παιδάκι εὗρε τὸ μέσον νὰ ἐξαφανίζεται αὐτὸ τὸ ἴδιον. Παρατηρήσαν τὸ εἴδωλόν του εἰς ἕνα μεγάλον καθρέπτην, ὁ ὁποῖος ἔφθανε σχεδὸν ἕως τὸ πάτωμα, ἐκάθητο ὀκλαδόν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔκαμνε τὸ εἴδωλον νὰ ἐξαφανίζεται.

χώρησιν καὶ τὴν ἀπουσίαν τῆς μητρός του, ἀναπαριστὸν τὴν σκηνὴν τῆς ἐξαφανίσεως καὶ ἐπανεμφανίσεως αὐτῆς δι' οἱουδήποτε πράγματος τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας του. Ἡ πραγματικὴ ἀξία τῆς παιδιᾶς ταύτης εἶναι, φυσικά, ἀνεξάρτητος τοῦ γεγονότος ἐὰν τὸ παιδὶ τὴν ἐφεῦρε μόνον του, ἢ ἐὰν τοῦ ὑπεβλήθη ἀπὸ κάποιον ἢ κάτι. Ὅ,τι μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ἓν ἄλλο σημεῖον: Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἀπουσία τῆς μητρὸς δὲν ἦτο διὰ τὸ παιδὶ ἕνα γεγονὸς εὐχάριστον, ἤ, ἀκόμη, ἀδιάφορον. Πῶς λοιπὸν νὰ προσαρμόσωμεν πρὸς τὸ κίνητρον τῆς ἡδονῆς, τὸ γεγονὸς ὅτι ἀνεπάριστα ἑκάστοτε κάτι τὸ ὁποῖον τῷ ἦτο ὀδυνηρὸν καὶ δυσάρεστον; Θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐὰν τὸ παιδὶ μετέβαλλεν εἰς παιδιὰν τὴν ἀπουσίαν τῆς μητρός του, τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι αὐτὴ προηγεῖτο πάντοτε καὶ ἀναγκαίως τῆς εὐχαρίστου ἐπιστροφῆς της, ἡ ὁποία ὤφειλε νὰ εἶναι τὸ πραγματικὸν ἀντικείμενον τῆς παιδιᾶς; Ἡ ἐξήγησις ὅμως αὐτὴ δὲν συμφωνεῖ καθόλου μὲ τὴν παρατήρησιν, διότι ἡ πρώτη πρᾶξις, ἡ ἀναχώρησις, ἀπετέλει μίαν παιδιὰν ἀνεξάρτητον καὶ τὸ παιδὶ ἐπανελάμβανε τὴν σκηνὴν αὐτὴν συχνότερον, ἀπὸ τὴν σκηνὴν τῆς ἐπιστροφῆς καὶ ἀνεξαρτήτως αὐτῆς.

Ἡ ἀνάλυσις μιᾶς τοιαύτης περιπτώσεως, δὲν μᾶς παρέχει διόλου τὰ στοιχεῖα ἑνὸς θετικοῦ συμπεράσματος. Μία παρατήρησις ἀπηλλαγμένη προκαταλήψεως, ἀφίνει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐὰν τὸ παιδὶ ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ γεγονότος τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει, τὸ ἀντικείμενον μιᾶς παιδιᾶς, τοῦτο συνέβη ἐξ ἄλλων αἰτίων. Εὑρίσκετο ἀπέναντι τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἐν μιᾷ παθητικῇ καταστάσει, καὶ τὸ ὑπέμενεν· οὕτως εἰπεῖν· καὶ ἰδοὺ ὅτι ἀναλαμβάνει ρόλον ἐνεργητικόν, ἀναπαριστὸν τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὑπὸ τὴν μορφὴν μιᾶς παιδιᾶς, παρ' ὅλον τὸ δυσάρεστον τοῦ χαρακτῆρός του. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ παιδὶ ἐπεζήτει διὰ τοῦ τρόπου τούτου, νὰ ἱκανοποιήσῃ μίαν κλίσιν του πρὸς κυριαρχίαν, ἡ ὁποία θὰ ἔτεινε νὰ ἐπικυρωθῇ ἀνεξαρτήτως τοῦ εὐαρέστου ἢ δυσ-

αρέστου χαρακτῆρος τῆς ἀναμνήσεως. Δυνάμεθα ὅμως ἀκόμη νὰ δοκιμάσωμεν νὰ δώσωμεν μίαν ἄλλην ἑρμηνείαν. Τὸ γεγονὸς τοῦ νὰ ρίπτῃ ἓν ἀντικείμενον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ τὸ κάμνῃ τὰ ἐξαφανίζεται, ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν μιᾶς τάσεως πρὸς ἐκδίκησιν ὅσον ἀφορᾷ τὴν μητέρα καὶ νὰ σημαίνῃ περίπου τὸ ἑξῆς: «ναί! ναί! πήγαινε!... δὲν ἔχω τὴν ἀνάγκην σου... σὲ διώχνω ὁ ἴδιος». Τὸ ἴδιον παιδάκι, τοῦ ὁποίου παρετήρησα τὸ πρῶτον παιγνίδιον εἰς ἡλικίαν 18 μηνῶν, ἀπέκτησε τὴν συνήθειαν εἰς ἡλικίαν 2 1)2 ἐτῶν νὰ ρίπτῃ κατὰ γῆς κάθε παιγνίδι του, μὲ τὸ ὁποῖον ἦτο δυσηρεστημένον, καὶ νὰ λέγῃ: «πήγαινε στὸν πόλεμο!» Διότι τοῦ εἶχαν διηγηθῆ ὅτι ὁ πατήρ του ἀπουσιάζων ἦτο εἰς τὸν πόλεμον. Δὲν ἐξεδήλωνεν ἄλλως τε τὴν παραμικρὰν ἐπιθυμίαν νὰ ἰδῇ τὸν πατέρα του, ἀλλ᾽ ἐδείκνυε διὰ σημείων τῶν ὁποίων ἡ σημασία ἦτο προφανής, ὅτι δὲν ἐπεθύμει νὰ ἐνοχληθῇ εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν κατοχὴν τῆς μητρός του(*). Γνωρίζομεν ἄλλως τε, ὅτι τὰ παιδιὰ ἐκφράζουν συχνὰ ἀναλόγους ἐχθρικὰς διαθέσεις, ρίπτοντα ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα εἰς τὰ μάτια των συμβολίζουν μερικὰ πρόσωπα(**). Εἶναι ἐπιτετραμμένον λοιπὸν νὰ ἐρωτήσωμεν ἑαυτοὺς ἐὰν ἡ τάσις ν᾽ ἀφομοιώσωμεν ψυχικῶς ἕνα γεγονὸς ἐντυπωτικὸν καὶ νὰ γίνωμεν τελείως κύριοι αὐτοῦ, δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ μόνη της καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς. Ἐὰν εἰς τὴν περίπτωσιν, περὶ ἧς ἀσχολούμεθα, τὸ παιδὶ ἀνεπαρίστα εἰς τὸ παιγνίδι του μίαν ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν, τοῦτο συνέβαινε διότι

(*) Τὸ παιδὶ ἔχασε τὴν μητέρα του, ὅταν ἦτο 5 ἐτῶν καὶ 9 μηνῶν. Ἐνῶ τὴν φορὰν αὐτὴν ἡ μήτηρ του ἔφυγε πραγματικὰ μακρὰν (ο-ο-ο) τὸ παιδὶ δὲν ἐξεδήλωσε τὴν παραμικρὰν θλίψιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλως τε, εἶχε γεννηθῆ καὶ ἄλλο παιδί, πρᾶγμα ποὺ τὸ κατέστησεν ἐξαιρετικῶς ζηλότυπον.

(**) Βλέπε: Eine Kindheitserinnerung aus «Dichtung und Wahrheit», «Imago» V)4 «Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre» IV Folge.

ἔβλεπεν εἰς τὴν ἀναπαράστασιν αὐτήν, πηγὴν ἐμμέσου ἡδονῆς, τὸ μέσον νὰ δοκιμάσῃ μίαν ἄλλην ἡδονήν, πλέον ὅμως ἄμεσον.

Καθ' οἱονδήποτε τρόπον καὶ ἂν μελετήσωμεν τὰ παιδικὰ παιγνίδια, δὲν καταλήγομεν εἰς κανὲν βέβαιον δεδομένον, τὸ ὁποῖον νὰ μᾶς ἐπιτρέπῃ νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν μεθόδων παρατηρήσεως. Βλέπομεν τὰ παιδιά, ν' ἀναπαριστοῦν εἰς τὰ παιγνίδια των, πᾶν ὅ,τι τοὺς ἔκαμεν ἐντύπωσιν εἰς τὴν ζωήν, μὲ ἕνα εἶδος ἀντιδράσεως πρὸς τὴν ἔντασιν τῆς ἐντυπώσεως τῆς ὁποίας ζητοῦν, οὕτως εἰπεῖν, νὰ γίνουν κύριοι. Εἶναι ὅμως, ἐξ ἄλλου, ἀρκετὰ προφανὲς ὅτι ὅλα τὰ παιγνίδια των, δημιουργοῦνται ἀπὸ μίαν ἐπιθυμίαν ἡ ὁποία εἰς τὴν ἡλικίαν των, παίζει ρόλον προέχοντα: τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γίνουν μεγάλοι καὶ νὰ δύνανται νὰ συμπεριφέρωνται ὡς μεγάλοι. Διαπιστώνομεν ἐπίσης ὅτι ὁ δυσάρεστος χαρακτὴρ ἑνὸς γεγονότος δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν μεταβολὴν τοῦ γεγονότος τούτου εἰς ἀντικείμενον παιδιᾶς, πρὸς τὴν σκηνικὴν ἀναπαράστασίν του. Ὁ ἰατρὸς π.χ. ἐξήτασε τὸ στῆθος ἑνὸς παιδιοῦ καὶ τοῦ ἔκαμε μίαν μικρὰν ἐγχείρησιν. Ἀπὸ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἔμειναν εἰς τὸ παιδὶ δυσάρεστοι καὶ ὀδυνηραὶ ἐντυπώσεις τῶν ὁποίων ὅμως δὲν παραλείπει μολαταῦτα νὰ ἀναμνησθῇ εἰς τὸ προσεχές του παιγνίδιον. Βλέπομεν ὅμως κάλλιστα ποία ἡδονὴ δύναται ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὴν ἀναπαράστασιν αὐτὴν καὶ ἐκ ποίας πηγῆς δύναται αὐτὴ νὰ προέλθῃ. Ὑποκαθιστὸν τὴν παθητικότητα μεθ' ἧς ὑπέστη τὸ ὀδυνηρὸν γεγονός, διὰ τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ παιγνιδίου, ἐπιβάλλει εἰς ἕνα συμπαίκτην του τὰς ὀδύνας τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν αὐτὸ τὸ ἴδιον θῦμα, καὶ ἐκδικῆται οὕτως ἐπὶ ἑνὸς ἄλλου, ἐφ' ὅσον δὲν δύναται νὰ ἐκδικηθῇ ἐπὶ τοῦ ἰατροῦ.

Ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων συνάγεται, ὅτι τὸ νὰ ἐξηγοῦμεν ἕνα παιγνίδιον, διὰ τοῦ μιμητικοῦ ἐνστίκτου, εἶναι ὡς νὰ μορφώνωμεν μίαν ὑπόθεσιν ἀνωφελῆ. Προσθέτομεν

ἀκόμη ὅτι ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὰ παιγνίδια τῶν παιδιῶν, τὸ καλλιτεχνικὸν παιγνίδιον καὶ ἡ μίμησις εἰς τὰ ὁποῖα ἐπιδίδονται οἱ ἐνήλικοι, ἀποβλέπουν κυρίως εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ θεατοῦ, ἐπιζητοῦντα νὰ τοῦ μεταδώσωσι, ὅπως εἰς τὴν τραγωδίαν, ἐντυπώσεις συχνὰ ὀδυνηράς, αἱ ὁποῖαι ὅμως εἶναι πηγαὶ ἀνωτέρων ἡδονῶν. Διαπιστώνομεν οὕτως ὅτι, παρὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς, ἡ ὀδυνηρὰ καὶ δυσάρεστος πλευρὰ τῶν γεγονότων ἐξευρίσκει τρόπους καὶ μέσα ἐπαρκῆ διὰ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν ἀνάμνησιν καὶ καταστῇ ἀντικείμενον ψυχικῆς ἀναπτύξεως. Αἱ περιπτώσεις αὐταὶ καὶ αἱ καταστάσεις αἱ ἱκαναὶ νὰ ἔχουν ὡς τελικὸν ἀποτέλεσμα τὴν αὔξησιν τῆς ἡδονῆς, εἶναι φύσεως τοιαύτης, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν ἀντικείμενον μελέτης μιᾶς αἰσθητικῆς καθοδηγουμένης ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν ἄποψιν. Λαμβανομένου ὅμως ὑπ᾽ὄψιν τοῦ σκοποῦ πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποβλέπομεν, δὲν ἐμφανίζουν δι᾽ ἡμᾶς κανὲν ἐνδιαφέρον διότι προϋποθέτουν τὴν ὕπαρξιν καὶ ὑπεροχήν, τῆς ἡδονῆς, καὶ δὲν μᾶς ἀποκαλύπτουν τίποτε ἐπὶ τῶν δυνατῶν ἐκδηλώσεων τῶν τάσεων, αἱ ὁποῖαι ὑφίστανται πέραν τῆς ἐννοίας ταύτης, τῶν ἀνεξαρτήτων δηλαδὴ τῆς ἡδονῆς τάσεων, καὶ ἴσως τῶν μᾶλλον πρωτογόνων αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ III

Εἴκοσι πέντε ἔτη ἐντόνου ἐργασίας εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα νὰ καθορίσουν εἰς τὴν ψυχαναλυτικὴν τακτικὴν ἀμέσους κατευθύνσεις αἱ ὁποῖαι διαφέρουν τελείως ἀπὸ ἐκείνας τῆς ἀρχῆς. Καὶ πράγματι· εἰς τὰς ἀρχάς, ἡ μεγαλυτέρα φιλοδοξία τοῦ ἰατροῦ-ἀναλυτοῦ περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ ἀποκαλύψῃ ὅ,τι εὑρίσκετο κεκρυμμένον εἰς τὸ ὑποσυνείδητον τοῦ ἀσθενοῦς, ἀφοῦ ἐγκαθιστοῦσε ἕνα σύνδεσμον μετὰ τῶν οὕτω ἀποκαλυφθέντων ὑποσυνειδήτων στοιχείων, ἵνα τὰ ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν ἀσθενῆ ὁπόταν

ἤθελεν. Ἡ ψυχανάλυσις ἦτο πρὸ πάντων μία τέχνη ἑρμηνευτική. Καθώς, ὅμως, ἡ τέχνη αὐτή, ἦτο ἀνίσχυρος νὰ λύσῃ τὸ θρησκευτικὸν πρόβλημα, προσέτρεξαν εἰς ἓν ἄλλο μέσον, τὸ ὁποῖον συνίστατο εἰς τὸ νὰ ἐπιτυγχάνουν ἀπὸ τὸν ἀσθενῆ μίαν βεβαίωσιν τοῦ συμπεράσματος τῆς ἀναλυτικῆς ἐργασίας, ὠθοῦντες αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἐπικαλεῖται τὰς ἀναμνήσεις του. Εἰς τὰς προσπαθείας αὐτὰς ἠμποδίζοντο πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἀσθενοῦς. Ἡ τεχνικὴ συνίστατο λοιπόν, εἰς τὸ ν' ἀποκαλύπτῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον τὴν ἀντίστασιν αὐτήν, χρησιμοποιοῦσα μίαν ἐπίδρασιν καθαρῶς ἀνθρωπίνην (τὴν ὑποβολήν, δρῶσαν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὡς «μεταβίβασις») διὰ νὰ τὸν πείσῃ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀντίστασιν αὐτήν.

Ὅσον περισσότερον ὅμως, ἠκολούθουν τὴν μέθοδον αὐτήν, τόσον περισσότερον ἀντελαμβάνοντο τὰς δυσκολίας νὰ φθάσουν ἐντελῶς εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν, ὁ ὁποῖος συνίστατο εἰς τὸ νὰ μεταβάλουν τὸ ὑποσυνείδητον εἰς συνειδητόν. Ὁ ἀσθενὴς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνθυμηθῇ πᾶν τὸ παρελθόν. Συχνότατα μάλιστα τοῦ διέφευγε τὸ οὐσιῶδες, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατος ὁ ἔλεγχος τῆς ἀκριβείας τῶν συμπερασμάτων τὰ ὁποῖα τοῦ παρουσίαζον. Εἶναι τις ἠναγκασμένος διὰ νὰ βεβαιωθῇ διὰ ταύτης, νὰ **ἐπαναζήσῃ** εἰς τὸ παρόν, τὰ λησμονημένα γεγονότα καὶ ὄχι νὰ τὰ **ἐνθυμηθῇ**, ὅπως ἤθελεν ὁ ἰατρός, ὡς ἀποτελοῦντα μέρος τοῦ παρελθόντος(*). Τὰ γεγονότα ταῦτα τὰ ὁποῖα ἐπαναζῶμεν, ἀναπαριστώμενα μὲ μιὰν ἀκρίβειαν, συχνάκις, ἀνεπιθύμητον, ἀναφέρονται πάντοτε, ἐν μέρει εἰς τὴν παιδικὴν γενετήσιον ζωὴν καὶ εἰδικῶς εἰς τὸ οἰδιπόδιον σύμπλεγμα καὶ εἰς τὰ σημεῖα τὰ ὁποῖα συνδέονται πρὸς αὐτό, καὶ ἐξελίσσονται εἰς τὸ πεδίον τῆς μεταβιβάσεως,

---

(*)Zur Technik der Psychoanalyse.II. Errinern, Wiederholen und Durcharbeiten «Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre» IV Folge 1918 σελ. 441.

τῶν μετὰ τοῦ ἰατροῦ σχέσεων. Ὅταν δυνηθῶμεν νὰ φέρωμεν τὴν θεραπείαν μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ παλαιὰ νεύρωσις, ἀντεκατεστάθη ἀπὸ μιᾶς νέας: τῆς νευρώσεως ἐκ μεταβιβάσεως. Ὁ ἰατρὸς προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν τὸ πεδίον τῆς νευρώσεως ταύτης ἐκ μεταβιβάσεως, νὰ μεταβάλῃ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα στοιχεῖα εἰς ἁπλὰς ἀναμνήσεις, καὶ νὰ κατορθώσῃ ὥστε ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγώτεραι ἐξ αὐτῶν νὰ ἀναπαρασταθοῦν, καὶ ἐπανέλθουν ζωνταναὶ εἰς τὴν μνήμην. Ἡ σχέσις ἡ ὁποία ἐγκαθίσταται οὕτω μεταξὺ τῆς ἀναπαραστάσεως καὶ τῆς ἀναμνήσεως, ποικίλλει ἀπὸ τὴν μίαν περίπτωσιν εἰς τὴν ἄλλην. Γενικῶς, ὁ ἰατρὸς δὲν δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν ἀσθενῆ ἀπὸ τὴν φάσιν αὐτὴν τῆς θεραπείας. Εἶναι ἠναγκασμένος νὰ τὸν ἀφίνῃ νὰ ἐπαναζῇ ἕνα μέρος τῆς λησμονημένης του ζωῆς καὶ ὀφείλει μόνον νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὴν διατηρουμένην ὑπὸ τοῦ ἀσθενοῦς ὡρισμένου βαθμοῦ ἀτάραχον ὑπεροχήν, ἡ ὁποία τοῦ ἐπιτρέπει νὰ διαπιστώσῃ, παρ' ὅλα ταῦτα, ὅτι ἡ πραγματικότης ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἀναζῇ καὶ ἀναπαρίσταται δὲν εἶναι ἢ φαινομενικὸν καὶ δὲν ἀντανακλᾷ ἢ ἕνα λησμονημένον παρελθόν. Ὅταν ἐπιτυγχάνωμεν ἐν τῇ προσπαθείᾳ μας ταύτῃ, καταλήγομεν νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἀσθενοῦς εἰς τὴν θεραπευτικὴν ἐπιτυχίαν, τῆς ὁποίας ἡ ἐμπιστοσύνη αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν προϋπόθεσιν.

Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν κατάστασιν αὐτήν, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται κατὰ τὸ διάστημα τῆς ψυχαναλυτικῆς θεραπείας, καὶ ἡ ὁποία ὠθεῖ τὸν ἀσθενῆ εἰς τὸ νὰ ἀναπαριστᾷ καὶ ἀναζῇ τὸ παρελθόν, κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὡς ἂν ἀπετέλει μέρος τοῦ παρόντος, ὀφείλομεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ν' ἀποφύγωμεν τὴν πλάνην, καθ' ἣν ἡ ἀντίστασις τὴν ὁποίαν θὰ ἔχωμεν νὰ καταπολεμήσωμεν, θὰ προέλθῃ ἀπὸ τὸ «ὑποσυνείδητον». Τὸ «ὑποσυνείδητον» δηλαδὴ τὸ «ἀπωθημένον» δὲν ἀντιτάσσει καμμίαν ἀντίστασιν εἰς τὴν θεραπείαν, ἐνῷ ἀπεναντίας τείνει ν' ἀ-

ποτινάξῃ τὴν πίεσιν τὴν ὁποίαν ὑφίσταται, καὶ νὰ ἀνοίξῃ τὸν δρόμον πρὸς τὴν συνείδησιν ἢ ν' ἀπαλλαγῇ τῆς πιέσεως αὐτῆς, διὰ μιᾶς πραγματικῆς δράσεως. Ἡ ἀντίστασις ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται κατὰ τὸ διάστημα τῆς θεραπείας, ἐκπηγάζει ἀπὸ τὰ αὐτὰ ἀνώτερα στρώματα καὶ συστήματα τῆς ψυχικῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα προηγουμένως εἶχον προκαλέσει τὴν ἀπώθησιν. Καθὼς ὅμως ἡ παρατήρησις μᾶς ἀποδεικνύει ὅτι τὰ κίνητρα τῆς ἀντιστάσεως, καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ κατάστασις, ἀρχίζουν νὰ γίνωνται ἀσυνείδητοι κατὰ τὴν θεραπείαν, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπιφέρωμεν εἰς τὴν ἔκφρασίν μας μερικὰς διορθώσεις. Διὰ νὰ ἀποφύγωμεν πᾶσαν σκοτεινότητα καὶ ἀσάφειαν, θὰ κάμωμεν καλὰ νὰ ὑποκαταστήσωμεν τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ συναφοῦς **ἐγὼ** καὶ τῶν **ἀπωσθέντων** στοιχείων, διὰ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ὑποσυνειδήτου. Εἶναι βέβαιον, ὅτι πολλὰ στοιχεῖα τοῦ **ἐγὼ** εἶναι αὐτὰ τὰ ἴδια ὑποσυνείδητα, καὶ αὐτὰ εἶναι ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς σχηματίζοντα τὸν πυρῆνα τοῦ **ἐγώ**, καὶ τῶν ὁποίων μερικὰ μόνον, ὑπάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἀκοκαλοῦμεν **παρασυνειδώς**. Ἀφοῦ ἀντεκατεστήσαμεν μίαν ὁρολογίαν συστηματικὴν ἢ δυναμικὴν διὰ μιᾶς τελείως περιγραφικῆς τοιαύτης, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἀντίστασις τῶν ἀσθενῶν ἐφ' ὧν ἐγένετο ἀναλυτικὴ παρατήρησις, ἀπορρέει ἐκ τοῦ **ἐγώ** των, καὶ βλέπομεν ἀμέσως ὅτι ἡ τάσις πρὸς ἀναπαράστασιν δὲν εἶναι καθόλου ἀσύνδετος πρὸς ὅ,τι ἀπωθήθη εἰς τὸ ὑποσυνείδητον. Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ τάσις αὐτὴ δὲν δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ παρὰ ἀφοῦ ἐπιτύχῃ ἡ θεραπευτικὴ ἐργασία νὰ κινητοποιήσῃ τὰ ἀπωσθέντα στοιχεῖα (*).

(*) Ἀποδεικνύω ἀλλαχοῦ ὅτι ἡ «καθ' ὑποβολὴν ἐνέργεια» τῆς θεραπείας, ἡ εὐάρεστος δηλαδὴ διάθεσις πρὸς τὸν ἰατρόν, ἡ ὁποία ἔχει τὰς ρίζας της εἰς τὸ προγονικὸν σύμπλεγμα, ἔρχεται ἐνταῦθα, εἰς βοήθειαν τῆς τάσεως πρὸς ἀναπαράστασιν.

Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ἡ ἀντίστασις τὴν ὁποίαν ἀντιτάσσει τὸ ὑποσυνείδητον εἰς τὸ παρασυνειδώς, ἐξυπηρετεῖ τὸ κίνητρον τῆς ἡδονῆς, καὶ ὅτι εἶναι προωρισμένη νὰ ἀπαλάσσῃ τὸν ἀσθενῆ ἀπὸ τὴν δυσαρέσκειαν τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ τοῦ δημιουργήσῃ ἡ ἀπελευθέρωσις παντὸς ὅ,τι εὑρίσκεται ἐν αὐτῷ, ἐν ἀπώσει. Διὰ τοῦτο ὅλαι μας αἱ προσπάθειαι ὀφείλουν νὰ τείνουν εἰς τὸ νὰ καταστήσουν εἰς τὸν ἀσθενῆ δυνατὴν αὐτὴν τὴν δυσαρέσκειαν, διὰ τῆς ἐπικλήσεως τῆς ἐννοίας τῆς πραγματικότητος. Ποῖαι ὅμως εἶναι αἱ σχέσεις, αἱ ὑφιστάμεναι μεταξὺ τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς τάσεως πρὸς ἀναπαράστασιν, ἄλλως εἰπεῖν, μεταξὺ τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς δυναμικῆς ἐκδηλώσεως τῶν ἀπωσθέντων στοιχείων ; Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἀναζῶντος χάριν τῆς τάσεως πρὸς ἀναπαράστασιν, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἢ φύσεως δυσαρέστου καὶ ὀδυνηρᾶς διὰ τὸ **ἐγώ**, διότι ἀποτελεῖ τὸ σύνολον ὅλων τῶν ἐκδηλώσεων τῶν χαλιναγωγημένων τάσεων. Πρόκειται ὅμως ἐνταῦθα περὶ μιᾶς δυσαρεσκείας, τῆς ὁποίας γνωρίζομεν ἤδη τὴν ποιότητα καὶ ἀξίαν καὶ ἡ ὁποία—τὸ γνωρίζομεν—δὲν εὑρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, ἐφόσον δυσαρέσκεια δι᾽ ἓν σύστημα, σημαίνει ἱκανοποίησιν δι᾽ ἓν ἄλλο. Τὸ ἐκπληκτικὸν ὅμως σημεῖον, περὶ τοῦ ὁποίου θ᾽ ἀσχοληθῶμεν ἤδη, συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ πρὸς ἀναπαράστασιν τάσις κάμνει νὰ γεννῶνται καὶ νὰ ἀναζοῦν ἀκόμη παρελθόντα γεγονότα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπιφέρουν τὴν παραμικρὰν δυνατότητα ἡδονῆς, γεγονότα τὰ ὁποῖα καὶ εἰς τὸ παρελθὸν ἀκόμη, καὶ διὰ τὰς τάσεις αἱ ὁποῖαι ὑπέστησαν ἔκτοτε μίαν καταστολὴν δὲν συνεπέφερον τὴν παραμικρὰν ἱκανοποίησιν.

Ἡ πρόωρος ἀνάπτυξις τῆς παιδικῆς γενετησίου ζωῆς ὤφειλε νὰ εἶναι λίαν βραχείας διαρκείας, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀσυμβιβάστου τῶν ἐπιθυμιῶν τὰς ὁποίας συνεπάγεται πρὸς τὴν πραγματικότητα, καὶ τὸν βαθμὸν τῆς ἀνεπαρκοῦς ἀναπτύξεως τὸν ὁποῖον παρουσιάζει ἡ νηπιακὴ

ζωή. Ἡ κρίσις αὐτὴ συμπληροῦται ἀπὸ τὰς μᾶλλον ἐπιπόνους περιστάσεις καὶ συνοδεύεται ὑπὸ τῶν μᾶλλον ὀδυνηρῶν συναισθημάτων. Ὁ ἀνικανοποίητος ἔρως, αἱ ἐρωτικαὶ ἀποτυχίαι, προκαλοῦν ἕνα βαθὺ ἄλγος εἰς τὸ αἴσθημα τῆς ἀξιοπρεπείας, ἀφίνουν εἰς τὸ ὑποκείμενον ἓν εἶδος ναρκισσικῆς οὐλῆς καὶ προκαλοῦν, κατὰ τὰς παρατηρήσεις μου,ὡς καὶ τοῦ Marcinowski (*), μίαν ἀπὸ τὰς μᾶλλον ἰσχυρὰς αἰτίας τοῦ «αἰσθήματος τῆς κατωτερότητος» τοῦ τόσον συνήθους, εἰς τοὺς νευροπαθεῖς. Ἡ γεννητικὴ ἐξέτασις, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ σωματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδίου, ἔθεσεν ὅριον,δὲν συνεπάγεται κανὲν ἱκανοποιητικὸν ἀποτέλεσμα, ἐξ οὗ αἱ μομφαὶ πρὸς τὸν ἑαυτόν του: «εἶμαι ἀνίκανος διὰ τὸ κάθε τι, διὰ νὰ ἐπιτύχω τὸ παραμικρόν». Ἡ πλήρης στοργῆς προσήλωσις ἡ ὁποία τὸ συνέδεεν συνήθως πρὸς τὸν ἑτερόφυλον γονέα του,δὲν δύναται νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν διάψευσιν τῶν ἐλπίδων του, εἰς τὴν ματαίαν ἀναμονὴν ἱκανοποιήσεως, εἰς τὴν ζηλοτυπίαν τὴν προκληθεῖσαν ἀπὸ τὴν γέννησιν ἑνὸς ἄλλου παιδιοῦ, γέννησιν ἡ ὁποία εἶναι προφανὴς ἀπόδειξις τῆς ἀπιστίας τοῦ ἀγαπωμένου ἢ τῆς ἀγαπωμένης,καὶ ἡ προσωπική του διάθεσις, τραγικῶς σοβαρά, νὰ γεννήσῃ αὐτὸ τὸ ἴδιον, ἕνα παιδί, ἀποτυγχάνει οἰκτρῶς. Ἡ ἐλάττωσις τῆς στοργῆς, τὴν ὁποίαν ἀπελάμβανεν ἄλλοτε, αἱ αὐξανόμεναι ἀπαιτήσεις τῆς ἀνατροφῆς, τὰ αὐστηρὰ λόγια τὰ ὁποῖα τοῦ ἀποτείνουν καὶ αἱ τιμωρίαι ποὺ ἐπιβάλλουν ἐνίοτε, καταλήγουν νὰ τοῦ ἀποκαλύψουν ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς περιφρονήσεως ἡ ὁποία τοῦ λοιποῦ τῷ ἁρμόζει. Ὁ τυπικὸς αὐτὸς ἔρως τῆς παιδικῆς ἐποχῆς λαμβάνει τέλος, συμφώνως πρὸς μερικοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι ἐπανέρχονται κανονικῶς.

Πράγματι, διὰ τῆς μεταβιβάσεως, ὁ νευροπαθὴς ἀναπαριστᾷ καὶ ζωογονεῖ μὲ μεγάλην ἱκανότητα ὅλα τὰ

(*) Marcinowski: «Die erotischen Quellen der Minder wertigheitsgefühle «Zeitschrift für Sexualwissenschaft» IV 1918

ἀνεπιθύμητα αὐτὰ συμβάντα καὶ ὅλας αὐτὰς τὰς ὀδυνηρὰς συναισθηματικὰς καταστάσεις. Ὁ ἀσθενὴς προσπαθεῖ οὕτω νὰ διακόψῃ τὴν ἀτελῆ θεραπείαν καὶ νὰ εὑρεθῇ εἰς μίαν κατάστασιν, ἡ ὁποία τῷ ζωογονεῖ τὸ αἴσθημα ὅτι περιφρονεῖται—ὅπως ἄλλοτε—ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον, νὰ προκαλέσῃ ἀπὸ τὸν ἰατρὸν σκληρὰ λόγια, καὶ μίαν ψυχρὰν στάσιν, νὰ εὕρῃ προσχήματα ζηλοτυπίας. Ἀντικαθιστᾷ τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν νὰ ἔχῃ παιδί, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἄλλοτε, μὲ σχέδια ἢ ὑποσχέσεις σπουδαίων δώρων, συχνώτατα ἐπίσης τόσον πραγματικά, ὅσον καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς παλαιᾶς του ἐπιθυμίας. Ἡ κατάστασις αὐτή, τὴν ὁποίαν ὁ ἀσθενὴς ἐπιζητεῖ ν᾽ ἀναπαραστήσῃ ἐν τῇ μεταβιβάσει, δὲν εἶχε τίποτε τὸ εὐχάριστον ἄλλοτε, ὅταν τὴν ἐδοκίμασε διὰ πρώτην φοράν. Θὰ εἴπῃ τις ὅμως ὅτι πρέπει νὰ εἶνε ὀλιγώτερον δυσάρεστος σήμερον, ὡς ἀντικείμενον ἀναμνήσεων ἢ ὀνείρων ἀφ᾽ ὅ,τι ὑπῆρξεν ἄλλοτε, ὁπότε ἐχάραξεν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ὑποκειμένου ἕνα νέον προσανατολισμόν. Πρόκειται φυσικὰ περὶ τῆς ἐνεργείας τῶν τάσεων καὶ τῶν ἐνστίκτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ὑποκείμενον προσεδόκα τὴν ἐποχὴν καθ᾽ ἣν ὑφίστατο τὴν ἐνέργειαν αὐτήν, νὰ ἀποταμιεύῃ ἡδονήν. Ἐνῷ ὅμως γνωρίζει ἐκ πείρας, ὅτι ἠπατήθη εἰς τὰς προσδοκίας του, ἐμφανίζεται ὡς ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ τῶν μαθημάτων τοῦ παρελθόντος. Τείνει ν᾽ ἀναπαραστήσῃ τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὁπωσδήποτε καὶ παρὰ πᾶν, καὶ ὠθεῖται εἰς τοῦτο ἀπὸ μίαν δύναμιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγκάζεται νὰ ὑπακούσῃ.

Ὅ,τι ἡ ψυχανάλυσις ἀποκαλύπτει διὰ τῆς μελέτης τῶν φαινομένων τῆς μεταβιβάσεως εἰς τοὺς νευροπαθεῖς, εὑρίσκεται ἐπίσης, καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν μὴ νευροπαθῶν. Μερικὰ πρόσωπα, δίδουν πράγματι, τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι καταδιώκονται ἀπὸ τὴν μοίραν, καὶ ὅτι—θὰ ἔλεγέ τις—ὑπάρχει κάτι τὸ δαιμονικὸν εἰς ὅ,τι τοῖς συμβαίνει, καὶ ἡ ψυχανάλυσις ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐμόρφωσε τὴν γνώμην ὅτι ἕνα τοιοῦτον πεπρωμένον, ἐδημιουρ-

γήθη ἀνεξαρτήτως τῶν ἐξωτερικῶν γεγονότων καὶ ὅτι ὀφείλεται εἰς ἐπιδράσεις τὰς ὁποίας ὑπέστη τὸ ὑποκείμενον κατὰ τὴν νηπιακήν του ἡλικίαν. Ἡ ἰδεοληψία, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται τότε, δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ ἐκείνην ἡ ὁποία ὠθεῖ τὸν νευροπαθῆ εἰς τὸ νὰ ἀναπαραστήσῃ τὰ γεγονότα καὶ τὴν συναισθηματικὴν κατάστασιν τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, παρ᾽ ὅλον ὅτι τὰ πρόσωπα περὶ τῶν ὁποίων πρόκειται δὲν παρουσιάζουν τὰ σημεῖα μιᾶς νευρικῆς διαταραχῆς τὰ ὁποῖα θὰ κατέληγον εἰς τὸν σχηματισμὸν συμπτωμάτων. Οὕτω πως εἶναι γνωστὰ πρόσωπα τῶν ὁποίων ὅλαι αἱ σχέσεις μὲ τοὺς περὶ αὐτὰ καθορίζονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Καὶ ὁτὲ μὲν πρόκειται περὶ τῶν εὐεργετῶν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι μετὰ ἀρκετὸν καιρόν, βλέπουν ἑαυτοὺς ἐγκαταλελειμμένους ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ὁποίους εὐηργέτησαν καὶ οἱ ὁποῖοι, μακρὰν τοῦ νὰ τοῖς εἶναι εὐγνώμονες, ἀποδεικνύονται πλήρεις μνησικακίας διὰ τὰς ἀγαθοεργίας, πλήρεις ἀγνωμοσύνης, ὡς ἂν νὰ ἦτο συμπεφωνημένον νὰ ποτίσουν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τόσα τοὺς ἔκαμαν, μὲ τὸ ποτήριον τῆς ὀδύνης. Ὁτὲ δὲ πρόκειται περὶ ἐκείνων τῶν ὁποίων κάθε φιλία καταλήγει διὰ τῆς προδοσίας τῶν φίλων των. Ἄλλοι πάλιν, περνοῦν τὴν ζωήν των ὑψώνοντες εἰς στυλοβάτην, εἴτε δι᾽ ἑαυτούς, εἴτε δι᾽ ὁλόκληρον τὸν κόσμον, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρόσωπον, ἵνα ἀμέσως ἀποκηρύξουν τὴν ὑπεροχήν του, τὸ κρημνίσουν ἀπὸ τὴν Ταρπηΐαν πέτραν καὶ τὸ ἀντικαταστήσουν δι᾽ ἄλλου εἰδώλου. Διακρίνομεν τέλος, τοὺς ἐρωτευμένους τῶν ὁποίων ἡ αἰσθηματικὴ στάσις πρὸς τὰς γυναίκας, διῆλθε πάντοτε τὰς αὐτὰς φάσεις καὶ κατέληξε πάντοτε εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ἡ «αἰωνία αὐτὴ ἐπάνοδος τοῦ αὐτοῦ» ἐλάχιστα μᾶς ἐκπλήσσει προκειμένου περὶ ἐνεργητικῆς στάσεως, καὶ ὅταν, ἀποκαλύψαντες τὸ διαρκὲς χαρακτηριστικὸν καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ ἐνδιαφερομένου προσώπου, ἀποφαινόμεθα ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτά, ἡ φύσις αὐτή, δὲν δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ ἢ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν ψυχικῶν πειραμάτων. Ἐκπλησ-

σόμεθα ὅμως περισσότερον πρὸ γεγονότων τὰ ὁποῖα ἀναπαρίστανται καὶ ἐπαναλαμβάνονται εἰς τὴν ζωὴν ἑνὸς προσώπου, ὅταν τοῦτο δέχεται παθητικῶς ὅ,τι τοῦ συμβαίνει, χωρὶς ν᾿ ἀντιδρᾷ δι᾿ οἱουδήποτε τρόπου. Ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν μας, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ἱστορία μιᾶς γυναικὸς ἡ ὁποία τρεῖς φορὰς ὑπανδρευθεῖσα, τρεῖς φορὰς ἐχήρευσεν εἰς ὀλίγον διάστημα ἀπὸ ἕκαστον γάμον της, καὶ ἥτις μόλις ἐπρόφθασε νὰ παράσχῃ τὰς ἀναγκαίας περιποιήσεις εἰς τοὺς συζύγους της καὶ νὰ τοὺς κλείσῃ τὰ μάτια (*). Εἰς τὸ ρωμαντικόν του ἔπος «Ἡ ἀπελευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ», ὁ Τουρκουάτος Τάσσος, μᾶς δίδει μίαν συναρπαστικὴν ποιητικὴν περιγραφὴν ἑνὸς παρομοίου πεπρωμένου. Ὁ ἥρως Ταγκρέδος φονεύει, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃ, τὴν ἀγαπημένην του Κλωρίνδην μαχομένην κατ᾿ αὐτοῦ ὑπὸ τὴν πανοπλίαν ἐχθροῦ του ἱππότου. Μετὰ τὴν κηδείαν τῆς Κλωρίνδης, εἰσδύει μέσα εἰς ἕνα μυστηριῶδες μαγευμένον δάσος, ἀντικείμενον φρίκης, διὰ τὸν στρατὸν τῶν σταυροφόρων. Κόπτει ἐκεῖ μὲ τὸ ξίφος του, εἰς δύο, ἕνα μεγάλον δένδρον, ἀλλὰ βλέπει ν᾿ ἀναβλύζῃ ἀπὸ τὴν πληγὴν τοῦ δένδρου αἷμα, ἐνῷ συγχρόνως ἀκούει τὴν φωνὴν τῆς Κλωρίνδης, τῆς ὁποίας ἡ ψυχὴ εἶχε καταφύγει εἰς τὸ δένδρον αὐτό, νὰ παραπονῆται διὰ τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον ὁ ἀγαπημένος της ἐκ νέου τῆς ἔκαμεν.

Ἐνώπιον τοιούτων γεγονότων, ὀφειλομένων τόσον εἰς τὸν τρόπον καθ᾿ ὃν οἱ νευροπαθεῖς συμπεριφέρονται κατὰ τὸν χρόνον τῆς μεταβιβάσεως, ὅσον καὶ εἰς τὸ πεπρωμένον πολλῶν φυσιολογικῶν ἀτόμων, δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑφίσταται εἰς τὴν ψυχικὴν ζωὴν μία ἀκατανίκητος τάσις πρὸς ἀναπαράστασιν καὶ ἐπανάληψιν, τάσις ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται ἀσχέτως πρὸς τὴν

(*) Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, ὑπάρχουν ἀξιόλογοι παρατηρήσεις τοῦ G. J. Jung εἰς τὸ ἄρθρον του Die Bedeutung des Vaters für das Schicksal des Einzelnen. «Jahrbruch für Psychoanalyse I 1909

ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, τιθεμένη ὑπεράνω αὐτῆς. Ἀφοῦ τοῦτο δεχθῶμεν, τίποτε δὲν ἀντιτίθεται εἰς τὸ νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν πίεσιν τὴν ἐξασκουμένην ἀπὸ τὴν τάσιν αὐτήν, τόσον τὰ ὄνειρα τοῦ ὑποκειμένου τοῦ πάσχοντος ἀπὸ τραυματικὴν νεύρωσιν, καὶ τὴν μανίαν ὅσον καὶ τὴν ἐπανάληψιν ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται εἰς τὰ παιγνίδια τῶν παιδιῶν. Εἶναι ἀληθὲς μολαταῦτα ὅτι εἶναι σπάνιαι αἱ περιπτώσεις καθ᾿ ἃς ἡ ἐνέργεια τῆς τάσεως πρὸς ἐπανάληψιν ἐκδηλοῦται μόνη της, ἐν ὅλῃ της τῇ καθαρότητι, χωρὶς τὴν ἐπέμβασιν ἄλλων κινήτρων. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ παιγνίδια τῶν παιδιῶν, γνωρίζομεν ἤδη ποῖαι εἶναι αἱ ἄλλαι δυναταὶ ἐπ᾿ αὐτῶν ἑρμηνεῖαι. Ἡ τάσις πρὸς ἐπανάληψιν καὶ ἡ ἀναζήτησις τῆς ἡδονῆς διὰ τῆς ἀμέσου ἱκανοποιήσεως μερικῶν κλίσεων, φαίνεται ὅτι ἑνοῦνται ἐνταῦθα, κατὰ τρόπον ἀρκετὰ στενόν, πρὸς σχηματισμὸν ἑνὸς συνόλου ἐν τῷ ὁποίῳ εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνωμεν τὴν συμμετοχὴν τῶν μὲν ἀπὸ τῶν δέ. Τὰ φαινόμενα τῆς μεταβιβάσεως, εἶναι καταδήλως ἡ ἔκφρασις τῆς ἀντιστάσεως, τῆς προβαλλομένης ἀπὸ τὸ **ἐγώ**, ἵνα μὴ ἀφίσῃ τὰ ἀπωσθέντα στοιχεῖα. Καὶ καθ᾿ ὅσον ἀφορᾷ τὴν τάσιν πρὸς ἐπανάληψιν, τὴν ὁποίαν ἡ θεραπεία ἐπιζητεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ εἰς τοὺς σκοποὺς τοὺς ὁποίους ἐπιδιώκει, θὰ ἔλεγέ τις ὅτι τὸ **ἐγώ**, ἐπιζητεῖ ἀκόμη, ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, νὰ τὴν σύρῃ πρὸς τὸ μέρος του. Ὅ,τι δυνάμεθα νὰ ἀποκαλέσωμεν μοιραῖον, ἐν τῇ συνήθῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως, καὶ τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν ἤδη ἀπὸ μερικὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα ἀνωτέρω ἀναφέραμεν, ἐπιδέχεται κατὰ μέγα μέρος μίαν λογικὴν ἐξήγησιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπαλλάσσει τῆς παρεμβάσεως ἑνὸς νέου κινήτρου, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μυστηριώδους. Ἡ περίπτωσις ἡ ὀλιγώτερον ἀμφισβητήσιμος, εἶναι, πιθανόν, τὰ ὄνειρα τὰ ἀναπαριστῶντα τὸ τραυματικὸν ἀτύχημα, ἐὰν ὅμως τὴν ἐξετάσωμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑφίστανται ἀκόμη καὶ ἄλλαι περιπτώσεις, τὰς ὁποίας εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγήσωμεν,

διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν μόνων κινήτρων τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν. Αἱ περιπτώσεις αὐταί, παρουσιάζουν πλῆθος λεπτομερειῶν αἱ ὁποῖαι ἐπιβάλλουν νὰ δεχθῶμεν τὴν παρέμβασιν τῆς τάσεως πρὸς ἐπανάληψιν, ἡ ὁποία παρουσιάζεται πλέον πρωταρχική, πλέον στοιχειώδης καὶ ἐπιτακτική, ἀπὸ τὸ κίνητρον τῆς ἡδονῆς, τὸ ὁποῖον συχνάκις, καταντᾷ νὰ ἐπισκιάσῃ. Πράγματι, ἐὰν ὑφίσταται ἀληθῶς εἰς τὴν ψυχικὴν ζωὴν μία τοιαύτη τάσις πρὸς ἐπανάληψιν, θὰ εἴμεθα περίεργοι νὰ μάθωμεν εἰς ποίαν λειτουργίαν ἀνταποκρίνεται, ὑπὸ ποίους ὅρους δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ, ποῖαι αἱ σχέσεις της πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, πράγματα εἰς τὰ ὁποῖα ἀπεδώκαμεν μέχρι τοῦδε, ἕνα κυρίαρχον ρόλον εἰς τὴν διαδοχὴν τῶν καταστάσεων ἐρεθισμοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ἡ ψυχικὴ ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ IV

Ὅ,τι ἀκολουθεῖ, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μία θεωρία καὶ ὡς προσπάθεια ἀνυψώσεως ὑπεράνω τῶν γεγονότων, προσπάθεια, τὴν ὁποίαν ὁ καθεὶς ἀναλόγως τῶν διαθέσεών του, θὰ εἶναι ἐλεύθερος ν' ἀκολουθήσῃ μετὰ συμπαθείας ἢ νὰ κρίνῃ ἀναξίαν τῆς προσοχῆς του. Δὲν πρέπει νὰ ἴδωμεν εἰς τὰς θεωρίας, τὰς ὁποίας ἐνταῦθα ἀναπτύσσομεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ μίαν δοκιμὴν ν' ἀκολουθήσωμεν μέχρι τέλους μίαν ἰδέαν, ἵν' ἀντιληφθῶμεν—καὶ τοῦτο ἐξ ἁπλῆς περιεργείας—ἕως ποῦ δύναται νὰ ὁδηγήσῃ.

Ἡ ψυχαναλυτικὴ θεωρία συνδέεται πρὸς μίαν διαπίστωσιν ἡ ὁποία ἔγινε κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀσυνειδήτων καταστάσεων, ἐὰν δηλαδὴ ἡ συνείδησις, μακρὰν τοῦ ν' ἀντιπροσωπεύῃ τὸ μᾶλλον γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῶν ψυχικῶν καταστάσεων δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ἢ ὡς μία λεπτομερειακὴ λειτουργία αὐτῶν. Εἰς τὴν μεταψυχολογικήν της ὁρολογίαν, λέγει ὅτι ἡ συνείδησις

παριστᾷ τὴν λειτουργίαν ἑνὸς ἰδιαιτέρου συστήματος, τὸ ὁποῖον καθορίζεται διὰ τοῦ Σ. Καθὼς δὲ ἡ συνείδησις δημιουργεῖ τὴν ἀντίληψιν τῶν ἐρεθισμῶν, οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπὰ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ τὰ συναισθήματα τῆς ἡδονῆς καὶ δυσαρεσκείας τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ προέρχωνται ἢ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ψυχικῆς συσκευῆς, δικαιούμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸ σύστημα Α—Σ (ἀντίληψης-συνείδησις) μίαν ἰδιάζουσαν σημασίαν. Τὸ σύστημα τοῦτο δέον νὰ εὑρίσκεται εἰς τὸ ὅριον τὸ χωρίζον τὸ ἐξωτερικὸν ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν, νὰ εἶναι ἐστραμμένον πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ νὰ περιλαμβάνῃ ὅλα τ' ἄλλα ψυχικὰ συστήματα. Ἀντιλαμβανόμεθα ὅμως ἀμέσως ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ ὁρισμοί, δὲν μᾶς λέγουν τίποτε τὸ νέον, ὅτι διατυποῦντες αὐτοὺς προσκολλώμεθα εἰς τὴν ἐγκεφαλικὴν ἀνατομίαν μὲ τὰς ἐντοπίσεις της, εἰς τὴν θεωρίαν δηλαδὴ ἡ ὁποία τοποθετεῖ τὴν «ἕδραν» τῆς συνειδήσεως εἰς τὸν ἐγκεφαλικὸν φλοιόν, εἰς τὸ στρῶμα, τὸ μᾶλλον πρὸς τὰ ἔξω, τὸ μᾶλλον περιφερικὸν τοῦ κεντρικοῦ ὀργάνου. Ἡ ἐγκεφαλικὴ ἀνατομία δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐξετάσῃ, διατὶ ἡ συνείδησις (ἀνατομικῶς ὁμιλοῦντες) εἶναι τοποθετημένη εἰς αὐτὴν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐγκεφάλου, ἀντὶ νὰ ἔχῃ μίαν ἕδραν περισσότερον προστατευομένην, ἐκεῖ κάπου εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα. Δυνατώτατον εἶναι, ἡ ἐξέτασις τῶν συνεπειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἀπὸ τὸν ἐντοπισμὸν αὐτὸν διὰ τὸ σύστημά μας Α—Σ νὰ μᾶς δώσῃ νέα δεδομένα.

Ἡ συνείδησις δὲν εἶναι τὸ μόνον χαρακτηριστικὸν τὸ ὁποῖον ἀποδίδομεν εἰς τὰ φαινόμενα τὰ ὁποῖα ἐκτυλίσσονται ἐν τῷ συστήματι αὐτῷ. Αἱ ἐντυπώσεις τὰς ὁποίας ἀπεκομίσαμεν, κατὰ τὰ ψυχαναλυτικά μας πειράματα, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὅλα τὰ φαινόμενα ἐρεθισμοῦ τὰ ὁποῖα ἐπιτελοῦνται εἰς τὰ ἄλλα συστήματα, ἀφίνουν ἐκεῖ ἴχνη διαρκῆ, τὰ ὁποῖα σχηματίζουν τὴν βάσιν τῆς μνήμης, ὑπολείμματα τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναμνήσεις καὶ τὰ ὁποῖα οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουν

πρὸς τὴν συνείδησιν. Αἱ ἐντονώτεραι καὶ αἱ μᾶλλον ἐπίμονοι τῶν ἀναμνήσεων αὐτῶν, εἶναι συχνάκις ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν φαινομένων τὰ ὁποῖα δὲν ἔφθασαν ποτὲ μέχρι τῆς συνειδήσεως. Εἶναι μολοντοῦτο δύσκολον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ σύστημα Α-Σ παρουσιάζει, καὶ αὐτὸ ἐπίσης, ὑπολείμματα τόσον ἐπίμονα καὶ διαρκῆ τῶν ἐρεθισμῶν τοὺς ὁποίους δέχεται. Ἐάν, πράγματι, οὕτω συνέβαινεν, ἡ ἱκανότης τοῦ συστήματος τούτου, εἰς τὸ νὰ δέχεται νέους ἐρεθισμοὺς δὲν θὰ ἐβράδυνε νὰ περιορισθῇ(*) δοθέντος ὅτι ὅλοι οἱ ἐρεθισμοὶ τοὺς ὁποίους δέχεται, ὀφείλουν, καθ' ὁρισμόν, νὰ παραμένουν πάντοτε ἐνσυνείδητοι. Ἐάν, ἀντιθέτως, καθίσταντο ἀσυνείδητοι, θὰ εὑρισκόμεθα παραδόξως ἠναγκασμένοι νὰ δεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν ἀσυνειδήτων φαινομένων εἰς ἕνα σύστημα τοῦ ὁποίου ἡ λειτουργία, καθ' ὁρισμόν, συνοδεύεται πάντοτε, ἀπὸ τὸ φαινόμενον τῆς συνειδητότητος. Παραδεχόμενοι ὅτι, διὰ νὰ καταστοῦν συνειδητοί, οἱ ἐρεθισμοὶ ἔχουν ἀνάγκην εἰδικοῦ τινος συστήματος, δὲν ἀλλάσσομεν τίποτε εἰς τὰ ἤδη παραδεδεγμένα, καὶ δὲν ἐπιτυγχάνομεν τίποτε. Ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν ἀπορρέει ἕνα συμπέρασμα τὸ ὁποῖον, χωρὶς νὰ εἶναι τελείως λογικόν, δὲν φαίνεται ὀλιγώτερον ἀληθοφανές, ὅτι δηλαδὴ εἷς καὶ μόνον ἐρεθισμὸς δὲν δύναται νὰ καταστῇ ἐνσυνείδητος καὶ νὰ ἀφίσῃ συγχρόνως ἴχνος εἰς τὸ ἴδιον σύστημα. Θὰ ἐπρόκειτο ἐνταῦθα, διὰ νὰ μείνωμεν εἰς τὰ ὅρια ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συστήματος, περὶ δύο ὅλως ἀσυμβιβάστων πραγμάτων. Θὰ ἠδυνάμεθα λοιπὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ σύστημα Σ, ὁ ἐρεθισμὸς καθίσταται αὐτόθι συνειδητός, χωρὶς ὅμως ν' ἀφίνῃ τὸ παραμικρὸν διαρκὲς ἴχνος καὶ ὅτι ὅλα τὰ ἴχνη τοῦ ἐρεθισμοῦ αὐτοῦ ἀποτελοῦντα τὴν βάσιν τῆς μνήμης, πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐξά-

(*) Ἀκολουθοῦμεν ἐνταῦθα τὰς θεωρίας τὰς ἀποκαλυφθείσας ὑπὸ τοῦ Breuer εἰς τὸ θεωρητικὸν μέρος τῶν «Μελετῶν ἐπὶ τῆς ὑστερίας» 1895.

πλωσίν τοῦ ἐρεθισμοῦ εἰς τὰ γειτονικὰ ἐσωτερικὰ συστήματα. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἐδημιούργησα τὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὸ θεωρητικὸν μέρος τῆς «Ἑρμηνείας τῶν ὀνείρων» μου (1900). Ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὸ ἐλάχιστον τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν ἐξ ἄλλων πηγῶν σχετικῶς πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν γεννᾶται ἡ συνείδησις, καταλήγομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ πρότασις καθ' ἣν ἡ συνείδησις θὰ ἐγεννᾶτο ἐκεῖ ὅπου σταματᾷ τὸ μνημονικὸν ἴχνος, παρουσιάζει, τουλάχιστον τὸ προσὸν σαφοῦς καὶ ἀκριβοῦς βεβαιότητος.

Τὸ σύστημα Σ θὰ παρουσίαζε λοιπὸν αὐτὴν τὴν ἰδιορρυθμίαν, ὅτι δηλαδή, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὰ ἄλλα ψυχικὰ συστήματα, ὁ ἐρεθισμὸς δὲν δημιουργεῖ καμμίαν μόνιμον μεταβολὴν τῶν στοιχείων του ἀλλ' ἐξαφανίζεται οὕτως εἰπεῖν, ἐκ τὸ ὅτι γίνεται συνειδητός. Μία τοιαύτη ἐξαίρεσις τοῦ γενικοῦ κανόνος, δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἢ διὰ τῆς ἐνεργείας ἑνὸς παράγοντος συμφυοῦς πρὸς αὐτὸ τὸ σύστημα μόνον, καὶ ἐλλείποντος ἐξ ὅλων τῶν ἄλλων, ὁ ὁποῖος δύναται κάλλιστα νὰ εἶναι ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ συστήματος εἰς λίαν εὐπρόσβλητον θέσιν, οὕτως ὥστε νὰ εὑρίσκεται εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον.

Ἁπλουστεύοντες εἰς ἄκρον τὸν ζῶντα ὀργανισμόν, δυνάμεθα νὰ τὸν παραστήσωμεν ὑπὸ τὴν μορφὴν σφαίρας ἀδιαφοροποιήτου οὐσίας, εὐερεθίστου. Συνάγεται ἐκ τούτου,ὅτι ἡ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον ἐπιφάνειά της, διαφοροποιεῖται ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ προσανατολισμοῦ της καὶ χρησιμεύει ὡς ὄργανον προωρισμένον νὰ δέχεται τοὺς ἐρεθισμούς. Ἡ ἐμβρυολογία, ὡς ἀποτελοῦσα μίαν ἀνακεφαλαίωσιν τῆς φυλογονικῆς ἐξελίξεως, μᾶς δεικνύει πράγματι,ὅτι τὸ κεντρικὸν νευρικὸν σύστημα,προέρχεται ἐκ τοῦ ἔξω βλαστικοῦ δέρματος καὶ ὅτι ἡ φαιὰ οὐσία τοῦ ἐγκεφάλου, ἡ ὁποία κατάγεται κατ' εὐθεῖαν ἐκ τῆς ἀρχεγόνου ἐπιφανείας, θὰ ἠδύνατο κάλλιστα, νὰ εἶναι κληρονόμος τῶν οὐσιωδῶν ἰδιοτήτων αὐτῆς. Τίποτε δὲν ἀντιτίθεται λοιπόν, εἰς τὴν ὑπόθεσιν, καθ' ἣν οἱ ἐξω-

τερικοὶ ἐρεθισμοὶ τῆς διὰ ἀδιακόπου ἐπιθέσεώς των κατὰ τῆς ἐπιφανείας τῆς πρωτοπλασματικῆς σφαίρας, θὰ ἐδημιούργουν εἰς τὴν οὐσίαν της, μονίμους μεταβολάς, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων τὰ φαινόμενα τοῦ ἐρεθισμοῦ θὰ ἐξειλίσσοντο κατὰ τρόπον διάφορον ἐκείνου καθ᾽ ὃν ἐξελίσσονται εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα. Θὰ ἐσχηματίζετο οὕτω ἕνας φλοιός, τόσον εὐαίσθητος συνεπείᾳ τῶν ἐρεθισμῶν τοὺς ὁποίους ἐδέχετο ἀδιακόπως, ὥστε θὰ ἀπέκτα ἰδιότητας αἵτινες θὰ τὸν καθίστων ἱκανὸν μόνον νὰ δέχεται νέους ἐρεθισμοὺς καὶ ἀνίκανον νὰ ὑποστῇ μίαν οἱανδήποτε νέαν μεταβολήν. Ἐφαρμοζομένη εἰς τὸ σύστημα Σ, ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ θὰ ἐσήμαινεν ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς φαιᾶς οὐσίας, ἐγγίσαντα τὰ ὅρια τῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας ἠδύναντο νὰ ὑποστοῦν, διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν διαφόρων ἐρεθισμῶν, κατέστησαν ἀνεπίδεκτα οἱασδήποτε νέας μεταβολῆς. Θὰ ἦσαν ὅμως, ἀντιθέτως, ἱκανὰ νὰ δημιουργήσουν τὴν συνείδησιν. Τὸ γεγονὸς τῆς ἐμφανίσεως τῆς συνειδήσεως, εἶναι ἀναμφισβητήτως, σχετικὸν πρὸς τὴν φύσιν τῶν μεταβολῶν τὰς ὁποίας ὑπέστη, τόσον ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, ὅσον καὶ ἐκ τῶν ἐρεθισμῶν οἱ ὁποῖοι τὴν προσβάλλουν καὶ τὴν διατηροῦν. Ποία πραγματικῶς εἶναι ἡ φύσις αὐτή; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, εὔκολον εἶναι νὰ δώσωμεν πολλὰς ἀπαντήσεις, τῶν ὁποίων ὅμως καμμία δὲν εἶναι ἀκόμη ἐπιδεκτικὴ πειραματικῆς ἐπαληθεύσεως. Δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ ἐρεθισμός, διερχόμενος ἐξ ἑνὸς στοιχείου εἰς ἄλλο, ὀφείλει νὰ ὑπερνικήσῃ μίαν ἀντίστασιν καὶ ὅτι εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀντιστάσεως αὐτῆς ὀφείλομεν ν᾽ ἀποδώσωμεν τὰ μόνιμα ἴχνη, τὰ ὁποῖα ἀφῆκεν ὁ ἐρεθισμὸς (ἐλευθέρα δίοδος). Θὰ κατελήγομεν οὕτω εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οὐδεμία ἀντίστασις τοῦ εἴδους αὐτοῦ, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπερνικηθῇ ἐν τῷ συστήματι Σ, ὅπου ἡ διέλευσις ἐξ ἑνὸς στοιχείου εἰς ἄλλο, θὰ ἐγίνετο ἐλευθέρως. Δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν εἰς τὴν ἄποψιν αὐτήν, τὴν διάκρισιν τὴν ὁποίαν κάμνει ὁ Breuer, μεταξὺ τῶν στοιχείων τῶν

ψυχικῶν συστημάτων, ὅσον ἀφορᾷ τὴν φύσιν τοῦ φόρτου ἐνεργείας των. Διέκρινε πράγματι τὴν ὑπὸ τάσιν ἢ λανθάνουσαν ἐνέργειαν τῆς ἐλευθέρως κυκλοφορούσης(*), τόσον ὥστε τὰ στοιχεῖα τοῦ συστήματος Σ θὰ ἐχαρακτηρίζοντο ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι περιέχουν μόνον ἐλευθέραν ἐνέργειαν ἀπαλλασσόμενα αὐτῆς χωρὶς νὰ ἔχουν νὰ ὑπερνικήσουν ἐμπόδια, χωρὶς τάσιν ἢ πίεσιν. Νομίζω ὅμως ὅτι ὀρθότερον θὰ ἦτο μὲ τὰς σημερινὰς γνώσεις τὰς ὁποίας κατέχομεν ν' ἀποφύγωμεν πᾶσαν κατηγορηματικὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Παρ' ὅλον ὅμως τοῦτο, αἱ ἀνωτέρω θεωρίαι μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ δεχθῶμεν σχέσιν τινὰ μεταξὺ τῆς ἐμφανίσεως τῆς συνειδήσεως, ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἕδρας τοῦ συστήματος Σ καὶ τῶν ἰδιορρυθμιῶν τῶν φαινομένων ἐρεθισμοῦ, τὰ ὁποῖα ἐκτυλίσσονται ἐν αὐτῇ.

Ἡ πρωτοπλασματική, ὅμως, σφαῖρα, καὶ τὸ ἐπιφανειακὸν στρῶμά της, ἐκτεθειμένον εἰς ἐρεθισμούς, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ κάμωμεν καὶ ἄλλας ἀκόμη διαπιστώσεις. Τὸ τεμάχιον τοῦτο τῆς ζώσης οὐσίας εἶναι βυθισμένον εἰς ἕνα κόσμον ἐξωτερικόν, φορτισμένον μὲ ἐνέργειαν μεγίστης ἐντάσεως, καὶ δὲν θὰ ἐβράδυνε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν προσβολὴν τῶν ἐρεθισμῶν τούτων, ἐὰν δὲν ἦτο ἐφοδιασμένον μὲ κάποιον μέσον προστασίας κατὰ τῶν ἐρεθισμῶν. Τὸ μέσον τοῦτο, συνίσταται, εἰς τὸ ὅτι ἡ μᾶλλον ἐξωτερικὴ ἐπιφάνειά του παύει ἔχουσα τὴν ὑφὴν ἣ ὁποία χαρακτηρίζει πᾶν τὸ ζῶν, καθίσταται, οὕτως εἰπεῖν, ἀνόργανος, καὶ μεταβάλλεται εἰς ἕνα εἶδος φακέλλου ἢ μεμβράνης προορισμένης νὰ ἀμβλύνῃ τοὺς ἐρεθισμούς, καὶ νὰ μὴ ἀφίνῃ νὰ προχωροῦν εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα, τὰ ὁποῖα διετήρησαν τὴν ζῶσαν ὑφήν των, παρὰ μέρος μόνον τῆς ἐντάσεως τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Προστατευόμενα, οὕτω, τὰ βαθύτερα στρώματα, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς

(*) Μελέται ἐπὶ τῆς ὑστερίας, J. Breuer καὶ S. Freud, 4η ἔκδοσις (μὴ μεταβληθεῖσα) 1922.

ἐναποθηκεύσεις ποσοτήτων ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι ἠδυνήθησαν νὰ διαπεράσουν τὴν ἐξωτερικὴν μεμβράνην. Ἀποστερουμένη τῶν ὀργανικῶν της ἰδιοτήτων, ἡ τελευταία αὕτη, ἀπαλλάσσει τῆς αὐτῆς τύχης ὅλα τὰ στρώματα τὰ εὑρισκόμενα βαθύτερον αὐτῆς, χωρίς, μολοντοῦτο, ἡ προστασία της αὕτη νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὴ ἢ μόνον ἐφ᾽ ὅσον ἡ ἔντασις τῶν ἐρεθισμῶν δὲν ὑπερβαίνει ὡρισμένον ὅριον πέραν τοῦ ὁποίου αὐτὴ αὕτη ἡ ἐξωτερικὴ μεμβράνη καταστρέφεται. Διὰ τὸν ζῶντα ὀργανισμόν, ἡ προστασία κατὰ τῶν ἐρεθισμῶν, ἀποτελεῖ λειτουργίαν, σπουδαιοτέραν, σχεδόν, τῆς ἀποδοχῆς αὐτῶν. Κατέχει αὐτὸς μίαν ἀποταμίευσιν ἐνεργείας καὶ ὀφείλει νὰ ἐπαγρυπνῇ πρὸ παντός, ἵνα αἱ μεταβολαὶ ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι συντελοῦνται ἐν αὐτῷ, δι᾽ εἰδικῶν ἰδιορρυθμιῶν του, διαφύγουν τὴν ἐξισωτικήν, τὴν καταστρεπτικὴν δηλαδή, ἐνέργειαν τῶν τρομακτικῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων. Ἡ λῆψις τοῦ ἐρεθισμοῦ, χρησιμεύει πρὸ παντὸς εἰς τὸ νὰ καθιστᾷ γνωστὰς εἰς τὸν ὀργανισμὸν τὴν διεύθυνσιν καὶ φύσιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων, ἀποτέλεσμα τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ, ἢ παραλαμβάνων ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, μικρὰς μόνον ποσότητας ἐνεργείας, καὶ ἀφομοιῶν αὐτὰς κατὰ μικρὰς δόσεις. Εἰς τοὺς λίαν ἐξειλιγμένους ὀργανισμούς, τὸ διεγέρσιμον φλοιῶδες στρῶμα, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει ἄλλοτε τὴν πρωτοπλασματικὴν σφαῖραν, ἔχει ἀπὸ πολλοῦ ἀποσυρθῆ εἰς τὰ βαθύτερα μέρη τοῦ σώματος, μερικὰ ὅμως τῶν ἐξαρτημάτων αὐτοῦ παραμένουσιν ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ, ἀμέσως κάτωθεν τοῦ προστατευτικοῦ κατὰ τῶν ἐρεθισμάτων συστήματος. Εἶναι ταῦτα τὰ αἰσθητήρια ὄργανα,τὰ ὁποῖα ἐμπερικλείουν κυρίως στοιχεῖα προωρισμένα νὰ δέχωνται εἰδικοὺς ἐρεθισμούς, ἐπίσης ὅμως καὶ εἰδικὰ συστήματα, χάρις εἰς τὰ ὁποῖα διπλασιάζεται ἡ προστασία κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν, καὶ ἐξασφαλίζεται ἡ ἄμβλυνσις ἐρεθισμῶν ὑπερμέτρου ἐντάσεως. Ὅ,τι χαρακτηρίζει τὰ αἰσθητήρια ὄργανα εἶναι ὅτι ἡ λειτουργία των συνίστα-

ται εἰς τὴν ἀποδοχὴν μικρῶν ποσοτήτων ἐξωτερικῶν ἐρεθισμάτων, δειγμάτων, οὕτως εἰπεῖν, τῶν ἐξωτερικῶν ἐνεργειῶν. Δυνάμεθα νὰ τὰ συγκρίνωμεν πρὸς κεραίας, αἵ ὁποῖαι, ἀφοῦ ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἀποσύρονται κατόπιν.

Περιορίζομαι, νὰ θίξω ἕνα ζήτημα, τὸ ὁποῖον θὰ ἤξιζε συζητήσεως περισσότερον ἐμπεριστατωμένης. Ἐνώπιον μερικῶν ψυχαναλυτικῶν δεδομένων, τὰ ὁποῖα ἔχομεν σήμερον, εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ θέσωμεν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ἄποψιν τοῦ Κάντ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ χρόνος καὶ τὸ διάστημα θὰ ἦσαν αἵ ἀναγκαῖαι μορφαὶ τῆς σκέψεώς μας. Γνωρίζομεν ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι αἵ ἀσυνείδητοι ψυχικαὶ καταστάσεις, εἶναι ἔξω χρόνου. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι δὲν ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸν χρόνον, ὅτι ὁ χρόνος δὲν τὰς κάμνει νὰ ὑφίστανται καμμίαν μεταβολήν, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ τὰς προσαρμόσωμεν πρὸς τὸν χρόνον.Πρόκειται περὶ ἀρνητικῶν χαρακτήρων, περὶ τῶν ὁποίων δὲν δυνάμεθα νὰ μορφώσωμεν ἀκριβῆ ἰδέαν, ἢ διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ἐνσυνειδήτων ψυχικῶν φαινομένων, πρὸς τὰ ἀσυνείδητα τοιαῦτα. Ἡ ἀφηρημένη μας παράστασις τοῦ χρόνου, φαίνεται ὅτι προσαρμόζεται καλλίτερον πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας τοῦ συστήματος Α. Σ. καὶ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἑαυτοῦ μας. Δεδομένου τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐν λόγῳ συστήματος, γίνεται ἀναγκαῖον ἓν ἄλλο μέσον προστασίας κατὰ τῶν ἐρεθισμάτων. Ἀντιλαμβάνομαι ἄριστα, τὴν σκοτεινότητα τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν αἵ ἀπόψεις αὐταί, εἶμαι ὅμως ὑποχρεωμένος νὰ περιορισθῶ εἰς ἁπλὰς νύξεις τοῦ ζητήματος.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ ζῶσα πρωτοπλασματικὴ σφαῖρα, εἶναι ἐφοδιασμένη δι᾽ ἑνὸς μέσου προστασίας κατὰ τῶν ἐρεθισμάτων τῶν προερχομένων ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Καὶ ἀπεδείξαμεν, προηγουμένως, ὅτι τὸ φλοιῶδες στρῶμα της, τὸ μᾶλλον ἐξωτερικόν, διεφοροποιήθη, διὰ νὰ καταστῇ ὄργανον, τοῦ ὁποίου ἡ

λειτουργία συνίσταται εἰς τὴν λῆψιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμάτων. Τὸ εὐαίσθητον ὅμως αὐτὸ φλοιῶδες στρῶμα, τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ σχηματίσῃ βραδύτερον τὸ σύστημα Σ, δέχεται ἐπίσης τὰ ἐρεθίσματα, τὰ προερχόμενα ἔσωθεν. Ἡ θέσις ὅθεν τὴν ὁποίαν κατέχει τὸ σύστημα τοῦτο,εἰς τὸ ὅριον τὸ ὁποῖον χωρίζει τὸ ἔξω ἀπὸ τοῦ ἔσω, καὶ αἱ διαφοραὶ αἱ ὁποῖαι ὑφίστανται μεταξὺ τῶν ὅρων ὑφ᾿ οὓς δέχεται τὰ ἐρεθίσματα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, ἀσκοῦν μίαν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς λειτουργίας, τόσον τοῦ συστήματος Σ, ὅσον καὶ ὁλοκλήρου τοῦ ψυχικοῦ μηχανισμοῦ. Ἐναντίον τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου κατέχει ἕνα μέσον ἀμύνης, τὸ ὁποῖον τῷ ἐπιτρέπει νὰ ἀμβλύνῃ τὴν ἐνέργειαν τῶν ἐρεθισμάτων, τὰ ὁποῖα τὸ προσβάλλουν. Κατὰ τῶν ἐκ τῶν ἔσω ἐρεθισμάτων ὅμως, δὲν ὑφίσταται δυνατὸν μέσον προστασίας, εἰς τρόπον ὥστε τὰ ἐρεθίσματα τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὰ βαθύτερα στρώματα, μεταδίδονται, αὐτούσια, εἰς τὸ σύστημα Σ. χωρὶς νὰ ὑφίστανται τὴν παραμικρὰν ἄμβλυνσιν. Ἐκεῖ δὲ ὡρισμέναι ἰδιορρυθμίαι τῆς διαδοχῆς, προκαλοῦν τὰ συναισθήματα τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς δυσαρεσκείας. Ἐπιβάλλεται, μολοντοῦτο, νὰ εἴπωμεν ὅτι τὰ ἐρεθίσματα τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῶν ἔσω, παρουσιάζουν, τόσον ὡς ἐκ τῆς εντάσεώς των, ὅσον καὶ ἕνεκα ἄλλων χαρακτηριστικῶν των, ἐνδεχομένως καὶ ἕνεκα τῆς εὐρύτητός των, μίαν μεγαλυτέραν ἀναλογίαν πρὸς τὸν τρόπον λειτουργίας τοῦ συστήματος Σ. ἢ τὰ ἐρεθίσματα, τὰ ὁποῖα συρρέουν ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Ἀπὸ τὴν κατάστασιν, ὅμως, τὴν ὁποίαν περιεγράψαμεν, προκύπτουν, κατὰ τρόπον ἀδιαφιλονίκητον, δύο σημεῖα: πρωτίστως, τὰ συναισθήματα τῆς ἡδονῆς καὶ δυσαρεσκείας, διὰ τῶν ὁποίων ἐκδηλοῦνται τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα λαμβάνουν χώραν ἐντὸς τῆς ψυχικῆς συσκευῆς, ὑπερισχύουν ὅλων τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμάτων, καὶ δεύτερον: ἡ θέσις τοῦ ὀργανισμοῦ προσανατολίζεται κατὰ τρόπον ὥστε ν᾿ ἀντιτίθεται εἰς πάντα ἐσωτερικὸν ἐρεθισμόν, ἱκανὸν ν᾿ αὐξήσῃ ὑπερμέτρως τὴν

κατάστασιν τῆς δυσαρεσκείας. Ἐντεῦθεν δημιουργεῖται μιὰ τάσις, νὰ φέρεται ἀπέναντι τῶν ἐρεθισμάτων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῶν ἔσω, ὡς ἐὰν προήρχοντο ἔξωθεν, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐφαρμόσῃ ἐπ᾽ αὐτῶν τὸ μέσον προστασίας, τὸ ὁποῖον διαθέτει ὁ ὀργανισμὸς ἀπέναντι τῶν τελευταίων τούτων. Τοιαύτη θὰ ἦτο ἡ ἐξήγησις τῆς προβολῆς, ἡ ὁποία παίζει ἕνα τόσον σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν αἰτιολογίαν τῶν παθολογικῶν φαινομένων.

Ἔχω τὴν ἐντύπωσιν ὅτι διὰ τῶν ἀνωτέρω ἀποφάσεων, προσεγγίζομεν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ὅρων καὶ τῶν αἰτίων τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς. Εἶναι, ὅμως ἀληθὲς ὅτι δὲν μᾶς δίδουν συγχρόνως καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν περιπτώσεων εἰς ἃς ὑφίσταται μία ἀντίδρασις εἰς τὴν ἔννοιαν ταύτην. Ἂς προχωρήσωμεν, λοιπόν, ἀκόμη περισσότερον. Καλοῦμεν τραυματικὰ τὰ ἐξωτερικὰ ἐρεθίσματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρὰ ὥστε νὰ θραύσουν τὸ φρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐγείρει ὁ τρόπος τῆς προστασίας. Πιστεύω ὅτι δὲν εἶναι διόλου εὐχερὲς νὰ προσδιορίσωμεν τὸν τραυματισμὸν ἄλλως ἢ διὰ τῆς σχέσεώς του, πρὸς ἓν μέσον ἀμύνης—ἀποτελεσματικὸν ἄλλωστε—κατὰ τῶν ἐρεθισμάτων. Ἕνα γεγονός, ὡς ὁ ἐξωτερικὸς τραυματισμός, θὰ προκαλέσῃ πάντοτε μίαν βαρεῖαν διαταραχὴν εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐνεργείας τοῦ ὀργανισμοῦ, καὶ θὰ θέσῃ εἰς κίνησιν ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀμύνης. Ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς, ὅμως, τίθεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκτὸς μάχης. Καὶ καθὼς δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ ἐμποδισθῇ ἡ εἰσβολὴ πλήθους ἐρεθισμάτων ἐντὸς τοῦ ψυχικοῦ συστήματος, δὲν ἀπομένει εἰς τὸν ὀργανισμὸν παρὰ μία μόνη διέξοδος: νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐπικρατήσῃ τῶν ἐρεθισμάτων αὐτῶν, καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ψυχικήν των ἀκινητοποίησιν κατ᾽ ἀρχάς, καὶ τὴν προοδευτικήν των ἀποβολὴν κατόπιν.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ ἰδιαζόντως ὀδυνηρὸν συναίσθημα, τὸ ὁποῖον συνοδεύει τὴν ψυχικὴν ὀδύνην, προέρχεται ἐκ μιᾶς μερικῆς ρήξεως τοῦ προστατευτικοῦ φράγ-

ματος. Ἐρεθίσματα τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὴν περιφερειακὴν αὐτὴν χώραν, κατακλύζουν συνεχῶς τὸ κεντρικὸν ψυχικὸν σύστημα, ὡς ἂν νὰ ἐπρόκειτο περὶ ἐρεθισμάτων προερχομένων ἐκ τῶν ἔνδον τοῦ συστήματος (*). Καὶ ποίαν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς εἰσβολῆς ταύτης δυνάμεθα νὰ ἀναμένωμεν ἀπὸ μέρους τῆς ψυχικῆς ζωῆς; Χρησιμοποιεῖ πάντα τὰ ἀποθέματα ἐνεργείας τὰ ὑφιστάμενα εἰς τον ὀργανισμόν, οὕτως ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ προκαλέσῃ περὶ τὴν χώραν ὅπου ἐσημειώθη ἡ εἰσβολὴ αὐτή, ἕνα φόρτον ἐνεργείας ἀναλόγου ἐντάσεως. Σχηματίζεται οὕτως μία τρομακτικὴ ἀντεπίθεσις, εἰς βάρος ὅλων τῶν ἄλλων ψυχικῶν συστημάτων καί, συνεπῶς, διὰ τῆς διακοπῆς ἢ τῆς ἐλαττώσεως ὅλων τῶν λοιπῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Ὅλαι αἱ εἰκόνες αὐταί, προωρισμέναι νὰ μᾶς δώσουν στήριγμα εἰς τὰς μεταψυχολογικὰς ὑποθέσεις μας, νὰ τὰς καταστήσουν τοὐλάχιστον εὐνοήτους, μᾶς φέρουν εἰς θέσιν, ὥστε, νὰ ἐξαγάγωμεν ἀπ᾽ ὅ,τι ἀνωτέρω περιεγράψαμεν, τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ἕνα σύστημα ἀκόμη, τὸ ὁποῖον διαθέτει μίαν μεγάλην ποσότητα ἐνεργείας, εἶναι ἱκανὸν νὰ ὑποστῇ τὴν συρροὴν νέων ποσοτήτων ἐνεργείας, καὶ νὰ τὰς μεταβάλῃ εἰς ἀκινητοποιημένην ἐνέργειαν, «συνδεδεμένην» δηλαδὴ ψυχικῶς.

Ἕνα σύστημα εἶναι ἱκανὸν νὰ «συνδέσῃ» ἐνεργείας τόσον περισσότερον σημαντικὰς ὅσον ἡ ἰδική του ποσότης ἐνεργείας εἰς κατάστασιν ἠρεμίας, εὑρίσκεται εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον. Καί, ἀντιστρόφως: ὅσον μικροτέραν ποσότητα ἐνεργείας φέρει τὸ σύστημα, τόσον μικροτέρα εἶναι καὶ ἡ ἱκανότης αὐτοῦ νὰ ὑφίσταται τὴν συρροὴν νέων ἐνεργειῶν, καὶ τόσον καταστρεπτικώτεραι θὰ εἶναι αἱ συνέπειαι μιᾶς ῥήξεως τοῦ ἀμυντικοῦ του φράγματος.

Θὰ εἶχεν ἄδικον ὅστις μᾶς ἀντέλεγε ὅτι ἡ αὔξησις

(*) Ὁρμαὶ καὶ ἐξέλιξις αὐτῶν: «Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre» IV 1918

τῆς ποσότητος ἐνεργείας κατὰ τὴν χώραν ὅπου παρατηρεῖται ἡ εἰσβολή, ἐξηγεῖται, ἀσυγκρίτως εὐκολώτερον διὰ τῆς ἀμέσου διαδόσεως τῶν ποσοτήτων ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι εἰσορμοῦν. Ἐὰν οὕτω συνέβαινεν, τὰ φορτία ἐνεργείας τοῦ τραυματισθέντος ψυχικοῦ συστήματος, θὰ ὑφίσταντο ἀσφαλῶς μίαν αὔξησιν, ὁ παραλυτικὸς ὅμως χαρακτὴρ τῆς ὀδύνης καὶ ἡ ἐλάττωσις τῆς ποσότητος ἐνεργείας ὅλων τῶν ἄλλων συστημάτων, θὰ παρέμεναν ἀνεξήγητοι. Καὶ ἡ παροχετευτικὴ ἀκόμη ἐνέργεια τοῦ ἄλγους, ἡ τόσον ἔντονος, δὲν ἀνασκευάζει τὰς ἀπόψεις μας, τοῦτο δὲ διότι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, πρόκειται περὶ μιᾶς ἐνεργείας καθαρῶς ἀνακλαστικοῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖον δηλ. λαμβάνει χώραν ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς ψυχικῆς συσκευῆς. Ὁ ἀβέβαιος καὶ ἀπροσδιόριστος χαρακτὴρ ὅλων τῶν θεωριῶν μας, τὰς ὁποίας καλοῦμεν μεταψυχολογικάς, προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν γνωρίζομεν τίποτε, ὅσον ἀφορᾷ, τὴν φύσιν τῶν ἐρεθιστικῶν φαινομένων τὰ ὁποῖα τελοῦνται ἐντὸς τῶν στοιχείων τῶν ψυχικῶν συστημάτων, καὶ δὲν θεωροῦμεν ἐπιτετραμμένον νὰ μορφώσωμεν μίαν οἱανδήποτε γνώμην, ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ἐνεργοῦμεν οὕτω πως πάντοτε, μὲ ἕνα μεγάλον Χ, τὸ ὁποῖον προτάσσομεν αὐτούσιον πάσης νέας διατυπώσεως. Τὸ ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται νὰ τελῆται, χρησιμοποιοῦν ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι διαφέρουν ποσοτικῶς, κατὰ τὰς περιπτώσεις, εἶναι ζήτημα, κατ' ἀρχὴν ἀποδεκτόν. Τὸ ὅτι κέκτηται περισσοτέρας τῆς μιᾶς ἰδιότητας (ἓν εἶδος εὐρύτητος ἐπὶ παραδείγματι) ἰδοὺ τὶ εἶναι, ἀκόμη, πιθανόν. Ἐκ τῶν νέων ἀντιλήψεων, παρεθέσαμεν τὴν τοῦ Breuer, ὅστις παραδέχεται δύο μορφὰς ἐνεργείας τῶν συστημάτων (ἢ τῶν στοιχείων των): τὴν μίαν ἐλευθέραν, τὴν ἄλλην συνδεδεμένην. Καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, θεωροῦμεν ἐπιτετραμμένον νὰ ἐκφράσωμεν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ «σύνδεσις» τῶν ἐνεργειῶν αἱ ὁποῖαι εἰσβάλλουν εἰς τὸ ψυχικὸν σύστημα μεταπίπτει, κατὰ τὴν

διάβασιν τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς ἐλευθέρας κυκλοφορίας εἰς τὴν κατάστασιν ἀκινησίας.

Τὸ κατ᾽ ἐμέ, θὰ δυνάμεθα νὰ ὀπισθοδρομσήωμεν πρὸ τῆς προσπαθείας νὰ θεωρήσωμεν τὴν κοινὴν τραυματικὴν νεύρωσιν, ὡς συνέπειαν μιᾶς μεγάλης ρήξεως τοῦ ἀμυντικοῦ φράγματος. Τοῦτο ἔρχεται νὰ δικαιώσῃ τὴν παλαιὰν καὶ ἀφελῆ θεωρίαν τῆς καταπληξίας, ἀντιτιθεμένην, κατὰ τὸ φαινόμενον, πρὸς τὰς τελευταίας θεωρίας καὶ τὰς μεγαλυτέρας ψυχολογικὰς ἀξιώσεις, αἵ ὁποῖαι δίδουν πρωτεύουσαν σημασίαν ἀπὸ αἰτιολογικῆς ἀπόψεως ὄχι εἰς τὴν μηχανικὴν βίαν ἀλλ᾽ εἰς τὸν τρόμον καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ κινδύνου ὁ ὁποῖος ἀπειλεῖ τὴν ζωήν. Δὲν πρόκειται ὅμως ἐνταῦθα περὶ ἀπολύτου ἀντιθέσεως, καὶ ἡ ψυχαναλυτικὴ θεωρία τῆς τραυματικῆς νευρώσεως δὲν ταυτίζεται κατ᾽ οὐδένα τρόπον, πρὸς τὴν μᾶλλον χυδαίαν θεωρίαν τῆς καταπληξίας. Ἐνῷ ἡ τελευταία αὕτη θεωρία,ἀντιλαμβάνεται τὴν καταπληξίαν ὡς ἄμεσον ἀλλοίωσιν τῆς μοριακῆς ὑφῆς,καὶ μάλιστα τῆς ἱστολογικῆς τοιαύτης,τῶν νευρικῶν στοιχείων,ἡμεῖς ἀποδίδομεν τὴν ἐνέργειαν τῆς καταπληξίας εἰς τὴν ρῆξιν τοῦ ἀμυντικοῦ φράγματος τοῦ ψυχικοῦ ὀργάνου, μὲ ὅλας τὰς συνεπείας αἵ ὁποῖαι ἐπακολουθοῦν. Δὲν σκεπτόμεθα τὸ παράπαν νὰ ὑποτιμήσωμεν τὴν σημασίαν τοῦ τρόμου. Τὸ εἴπομεν ἤδη : ὅ,τι χαρακτηρίζει τὸν τρόμον εἶναι ἡ ἔλλειψις προπαρασκευῆς διὰ τὸν κίνδυνον,ἡ ὁποία ὑφίσταται ἀντιθέτως, εἰς τὸ ἄλγος καὶ συνεπάγεται ἕνα φόρτον ἐνεργείας εἰς τὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα ὑφίστανται πρῶτα τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐρεθισμάτων. Ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλείψεως αὐτῆς τοῦ ἀναγκαίου φορτίου ἐνεργείας, ἢ ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι τὰ φορτία τὰ ὁποῖα διαθέτουν τὰ συστήματα, εἶναι κατώτερα τῶν ἀπαιτήσεων τῆς καταστάσεως, τὰ συστήματα ταῦτα δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ συνδέσουν τὰς ποσότητας ἐνεργείας αἵ ὁποῖαι εἰσβάλλουν, καὶ αἱ συνέπειαι τῆς ρήξεως δημιουργοῦνται εὐκολώτερον ἀκόμη. Ἀντιλαμβανόμεθα ὄντως ὅτι τὸ ἄλγος τὸ ὁποῖον προκαλεῖ τὴν προαίσθησιν τοῦ κινδύνου καὶ ἡ ὑπερφό-

τωσις ἐνεργείας τῶν συστημάτων τῶν προωρισμένων νὰ ὑφίστανται τὸν ἐρεθισμόν, ἀποτελοῦν τὴν τελευταίαν γραμμὴν ἀμύνης, κατ' αὐτοῦ. Εἰς ἕνα μεγάλον ἀριθμὸν τραυματισμῶν, ἡ ἔκτασις τῆς καταστάσεως αὐτῆς, ἐξαρτᾶται,ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει,ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ τῶν ἀπαρασκεύων συστημάτων καὶ τῶν παρεσκευασμένων εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ κινδύνου, δι' ὑπερφορτίσεως ὑπὸ ἐνεργείας. Πέραν ὅμως μιᾶς ὡρισμένης ἐντάσεως τοῦ τραυματισμοῦ, ὁ παράγων οὗτος παύει νὰ παίζῃ ρόλον τινα. Δὲν συμβαίνει δὲ ἐξ αἰτίας τῆς λειτουργίας, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν τῇ ἐπιδράσει τῆς ἡδονῆς καὶ ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὸ νὰ προκαλῇ εἰς τὸν ἐνυπνιαζόμενον μίαν παραισθητικὴν πραγμάτωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν του, τὸ ὅτι τὰ ὄνειρα τοῦ ἀσθενοῦς τοῦ προσβληθέντος ἐκ τραυματικῆς νευρώσεως, τὸν ἐπαναφέρουν πάντοτε καὶ τακτικῶς εἰς τὴν κατάστασιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἔγινεν ὁ τραυματισμός. Ὀφείλομεν μᾶλλον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ ὄνειρα ταῦτα ἀνταποκρίνονται εἰς ἄλλον σκοπόν, ὅστις πρέπει νὰ πραγματοποιηθῇ πρὶν ἢ ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς δυνηθῇ νὰ κατισχύσῃ. Ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ δημιουργοῦν παρὰ τῷ ὑποκειμένῳ μίαν κατάστασιν ἄγχους, ἡ ὁποία τῷ ἐπιτρέπει νὰ διαφεύγῃ τῆς κατοχῆς του ὑπὸ τῆς διεγέρσεως τὴν ὁποίαν ὑπέστη, καὶ τῆς ὁποίας ἡ ἔλλειψις ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῆς τραυματικῆς νευρώσεως. Βλέπομεν οὕτω μίαν λειτουργίαν τῆς ψυχικῆς συσκευῆς ἡ ὁποία, χωρὶς ν' ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, δὲν παύει νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος αὐτῆς καὶ φαίνεται μᾶλλον πρωταρχικὴ ἀπὸ τὴν τάσιν πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἡδονῆς καὶ ἀποφυγὴν τῆς δυσαρεσκείας.

Δυνάμεθα λοιπὸν ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσωμεν μίαν ἐξαίρεσιν τοῦ νόμου κατὰ τὸν ὁποῖον τὰ ὄνειρα εἶναι πραγματοποίησις ἐπιθυμιῶν. Ἐπανειλημμένως ὑπέδειξα ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπομεν τοῦτο περὶ τῶν ὀνείρων ἄγχους, οὔτε τῶν «ὀνείρων τιμωρίας», τῶν τελευταίων τούτων ὑποκαθιστώντων τὴν ἀκατόρθωτον πραγματο-

ποίησιν ἐπιθυμιῶν ἀπηγορευμένων, διὰ τῆς τιμωρίας ἡ ὁποία ἁρμόζει εἰς αὐτάς, τῆς ἀντιδράσεως οὕτως εἰπεῖν, (καὶ αὐτῆς ἐπίσης ἐπιζητουμένης), τῆς συνειδήσεως τῆς ἐνοχῆς ἔναντι τῆς κλίσεως τὴν ὁποίαν ἀποδοκιμάζει. Τὰ ὄνειρα ὅμως τοῦ ἀσθενοῦς τοῦ προσβεβλημένου ὑπὸ τραυματικῆς νευρώσεως, δὲν δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς πραγματοποιήσεως ἐπιθυμιῶν, τοῦτ' αὐτὸ δ' ἐπίσης συμβαίνει εἰς τὰ ὄνειρα εἰς τὰ ὁποῖα προσκρούομεν ἐν τῇ ψυχαναλύσει, καὶ ἐν οἷς ἐπανευρίσκομεν τὴν ἀνάμνησιν ψυχικῶν τραυματισμῶν τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Τὰ ὄνειρα ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν τούτων, ὑπόκεινται μᾶλλον εἰς τὴν τάσιν πρὸς ἐπανάληψιν, ἡ ὁποία ὅμως, εὑρίσκει στήριγμα κατὰ τὴν ἀνάλυσιν, εἰς τὴν ὑπὸ τῆς «ὑποβολῆς» ὑποστηριζομένην ἐπιθυμίαν ν' ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην, τὸ λησμονηθὲν καὶ ἀποδιωχθέν.Οὕτω λοιπόν, τὸ ὄνειρον δὲν θὰ εἶχε ἐπὶ πλέον ὡς πρωταρχικὴν λειτουργίαν, τὸ νὰ ἀντιτίθεται εἰς τὴν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμητῆς πραγματοποιήσεως ἀπηγορευμένων κλίσεων, διαταραχὴν τοῦ ὕπνου. Δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκτήσῃ τὴν λειτουργίαν αὐτὴν ἢ κατόπιν τῆς ὑποταγῆς τοῦ συνόλου τῆς ψυχικῆς ζωῆς εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς. Ἐὰν ὑφίσταται ἓν «πέραν τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς» εἶναι λογικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ τάσις τοῦ ὀνείρου πρὸς πραγματοποίησιν ἐπιθυμίας δὲν ἀποτελεῖ ἢ ἓν ὄψιμον προϊὸν τὸ ὁποῖον ἀνεφάνη κατόπιν μιᾶς προκαταρκτικῆς περιόδου, χαρακτηριζομένης ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς τάσεως ταύτης. Δὲν ὑπάρχει ἄλλως εἰς τοῦτο, οὐδεμία ἀντίθεσις πρὸς τὴν μεταγενεστέραν λειτουργίαν του. Ὅταν τέλος, ἡ τάσις αὕτη φαίνεται σαφῶς, εὑρισκόμεθα πρὸ ἑνὸς ἑτέρου ζητήματος: τὰ ὄνειρα, τὰ ὁποῖα, ἔχοντα ὡς σκοπόν, τὴν συνένωσιν τῶν τραυματικῶν ἐντυπώσεων, ὑπόκεινται εἰς τὴν τάσιν πρὸς ἐπανάληψιν, εἶναι ἐπίσης, δυνατὰ ἔξω τῆς ἀναλύσεως; Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, δυνάμεθα γενικῶς, ν' ἀπαντήσωμεν καταφατικῶς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς «νευρώσεις», ἐφ' ὅσον τουλάχιστον

ὁ ὅρος αὐτὸς δὲν σημαίνει μόνον τὴν ἁπλῆν σχέσιν μεταξὺ τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ ἀμέσου αὐτῆς αἰτίου, ἀπέδειξα ἀλλαχοῦ ὅτι δύνανται κάλλιστα νὰ ὑπάρξωσι τραυματικαὶ νευρώσεις τῶν ὁποίων ἡ ἐκδήλωσις θὰ διηυκολύνετο διὰ μιᾶς συγκρούσεως τοῦ «ἐγώ» (*). Ἡ ἀνωτέρω ἀναφερομένη περίπτωσις—ὅτε δηλαδὴ ὁ τραυματισμὸς προκαλεῖ ἕνα βαρὺ τραῦμα, ἐλαττοῦνται συγχρόνως αἱ πιθανότητες τῆς ἐμφανίσεως τῆς νευρώσεως—παύει νὰ εἶναι ἀκατανόητος, ἐὰν θελήσωμεν νὰ λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψει δύο σημεῖα, ἐφ᾽ ὧν ἡ ψυχαναλυτικὴ ἔρευνα ἐπιμένει ἰδιαιτέρως. Τὸ πρῶτον τούτων εἶναι ὅτι ὁ μηχανικὸς κλονισμὸς ὀφείλει νὰ θεωρῆται ὡς μία τῶν πηγῶν τοῦ γενετησίου ἐρεθισμοῦ (ἴδε συναφεῖς παρατηρήσεις εἰς τὴν «Ἐπίδρασιν τῆς αἰωρήσεως καὶ τοῦ ταξειδίου διὰ σιδηροδρόμου», ἀποτελοῦσαν μέρος τῶν «Τριῶν πραγματειῶν ἐπὶ τῆς γενετησίου θεωρίας» 4 ἔκδ. 1920). Τὸ δεύτερον συνίσταται εἰς τὸ ὅτι αἱ ὀδυνηραὶ καὶ βαρεῖαι παθήσεις ἐξασκοῦν καθ᾽ ὅλον τὸ στάδιόν των, μίαν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς γενετησίου ὁρμῆς. Τοιουτοτρόπως ἡ μηχανικὴ βία ἡ ἀσκουμένη ὑπὸ τοῦ τραυματισμοῦ θ᾽ ἀπελευθέρωνεν ποσότητά τινα γενετησίου ἐρεθισμοῦ, ὁ ὁποῖος,ἐλλείψει ἄγχους ἀντιστοιχοῦντος εἰς τὴν ἀπειλὴν κινδύνου, θὰ ἦτο ἱκανὸς ν᾽ ἀσκήσῃ μίαν τραυματικὴν ἐπίδρασιν, ἐάν, ἐξ ἄλλου, τὸ σωματικὸν τραῦμα τὸ ὁποῖον ἐγένετο συγχρόνως δὲν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ προσαρμόζῃ ἐπὶ τοῦ τραυματισμένου ὀργάνου, διὰ μιᾶς ναρκισσικῆς ὑπερφορτίσεως μεγάλην ποσότητα ἐρεθισμοῦ (ἴδε «Εἰσαγωγὴ εἰς τὸν Ναρκισσισμόν», «Μικρὰ ἔργα ἐπὶ τῆς θεωρίας τῶν νευρώσεων»). Εἶναι,ἐπίσης, γνωστότατον, δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὅμως ἐπαρκῶς ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῆς γενετησίου ὁρμῆς, ὅτι αἱ βαρεῖαι διαταραχαὶ αἱ ὁποῖαι προσβάλλουν

(*) Ἐπὶ τῆς ψυχαναλύσεως τῶν πολεμικῶν νευρώσεων. Εἰσαγωγή. «Internationale Psychoanalytische Bibliothek» No 1, 1919.

τὴν κατανομὴν τῆς γενετησίου ὁρμῆς, ὡς συμβαίνει, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὴν μελαγχολίαν, ἐξαφανίζονται παροδικῶς, συνεπείᾳ μιᾶς παρεμπιπτούσης παθήσεως, καὶ ὅτι καὶ μία πρόωρος παραφροσύνη ἀκόμη, ἐν τῇ μᾶλλον προχωρημένῃ της φάσει, δύναται, ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους, νὰ ὑποστῇ μίαν στιγμιαίαν ἐπαναστροφήν.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ

S. FREUD

ΠΕΡΑΝ ΤΗΣ ΗΔΟΝΗΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ : Κ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

Β΄.

27

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ, 79 ΛΕΩΦΟΡΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ - ΑΘΗΝΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ V

Δεδομένου ὅτι τὸ φλοιῶδες στρῶμα, εἰς τὸ ὁποῖον καταφεύγουν τὰ ἐρεθίσματα, δὲν ἔχει ἀμυντικὸν φράγμα, κατὰ τῶν ἐκ τῶν ἔνδον προερχομένων ἐρεθισμάτων, ἡ μετάδοσις τῶν τελευταίων τούτων ἀποκτᾷ μεγάλην οἰκονομικὴν σημασίαν, καὶ προκαλεῖ συχνὰ οἰκονομικὰς διαταραχάς, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ παρομοιωθῶσι πρὸς τραυματικὰς νευρώσεις. Ἡ πλουσιωτέρα πηγὴ τῶν ἐρεθισμάτων τούτων, ἐσωτερικῆς προελεύσεως εὑρίσκεται εἰς τὰς κλίσεις, τὰς τάσεις καὶ τὰ ἔνστικτα τοῦ ὀργανισμοῦ, εἰς ὅλας τὰς ἐπιδράσεις, αἵτινες, προερχόμεναι ἐκ τῶν ἔνδον τοῦ ὀργανισμοῦ, ἐξαπλοῦνται εἰς τὸ ψυχικὸν σύστημα, καὶ ἀποτελοῦν τὸ σπουδαιότερον καὶ συγχρόνως τὸ σκοτεινότερον ἀντικείμενον τῆς ψυχολογικῆς ἐρεύνης.

Δὲν θὰ ἦτο πιθανῶς πολὺ τολμηρόν, νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι αἱ ἐκ τῶν κλίσεων καὶ τῶν ἐνστίκτων προερχόμεναι ἀντιδράσεις, ἐκδηλοῦνται διὰ νευρικῶν φαινομένων, ἅτινα εἶναι ἀσύνδετα, ἐκτυλίσσονται δηλ. ἐλευθέρως, μέχρι τῆς τελείας ἐκφορτίσεώς των. Ὅ,τι καλλίτερον γνωρίζομεν περὶ τῶν φαινομένων αὐτῶν, τὸ ὀφείλομεν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐργασίας ἡ ὁποία συντελεῖται εἰς τὰ ὄνειρα. Ἡ μελέτη αὐτὴ μᾶς ἀπέδειξε, πράγματι, ὅτι τὰ φαινόμενα τὰ ὁποῖα ἐκτυλίσσονται εἰς τὰ ἀσυνείδητα συστήματα, διαφέρουν ἐντελῶς ἐκείνων τὰ ὁποῖα συντελοῦνται εἰς τὰ πρὸ τῆς συνειδήσεως συστήματα, ὅτι εἰς τὸ ὑποσυνείδητον τὰ φορτία ὑφίστανται εὐκόλως μεταβιβάσεις, μεταθέσεις, συμπυκνώσεις, ἤτοι μεταβολάς, αἱ ὁποῖαι ἐὰν συνετελοῦντο εἰς τὸ συνειδητὸν ὑλικόν, δὲν θὰ ἔδιδον ἢ ἐσφαλμένα ἀποτελέσματα καὶ ἀνακριβῆ. Αἱ μεταβολαὶ αὐταί, εἶναι ἡ αἰτία τῶν γνωστοτάτων ἐκείνων ἰ-

διομορφιῶν αἱ ὁποῖαι ἐξαφανίζονται εἰς τὸ ὄνειρον ὅπως τὸ ἐνθυμούμεθα τὴν πρωΐαν ἀφοῦ τὰ προσυνειδητὰ ἴχνη τῶν γεγονότων τῆς προτεραίας διεμορφώθησαν συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τοῦ ὑποσυνειδήτου. Εἰς τὰ φαινόμενα ταῦτα, τὰ ὁποῖα συντελοῦνται εἰς τὸ ὑποσυνείδητον (μεταβιβάσεις, μεταθέσεις, συμπυκνώσεις) ἔδωκα τὸ ὄνομα τῶν «πρωτογενῶν φαινομένων», καὶ τοῦτο, διὰ νὰ διακρίνωνται ἀπὸ τὰ δευτερογενῆ φαινόμενα τὰ ὁποῖα ἐκτυλίσσονται ἐν τῇ ἐν ἐγρηγόρσει ζωῇ.Δεδομένου ὅτι αἱ κλίσεις καὶ τὰ ἔνστικτα ἐξαρτῶνται ὅλα ἐκ τῶν ὑποσυνειδήτων συστημάτων δὲν ἔχομεν τίποτε νεώτερον νὰ μάθωμεν, λέγοντες ὅτι ρυθμίζονται ὑπὸ τῶν δευτερογενῶν φαινομένων καί, ἐξ ἄλλου, δὲν παρίσταται ἀνάγκη νὰ κοπιάσωμεν πολὺ διὰ νὰ ταυτίσωμεν τὸ πρωτογενὲς ψυχικὸν φαινόμενον, πρὸς τὸ ἐλεύθερον φορτίον, καὶ τὸ δευτερογενὲς φαινόμενον πρὸς τὰς μεταβολὰς αἱ ὁποῖαι συντελοῦνται εἰς τὸ συνδεδεμένον ἢ ὑπὸ τάσιν φορτίον τοῦ Breuer (*). Τὸ ἔργον τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων τοῦ ψυχικοῦ συστήματος, θὰ συνίστατο ὅθεν εἰς τὸ νὰ συνδέσῃ τὰ ἐνστικτώδη ἐρεθίσματα, τὰ ὑπείκοντα εἰς πρωτογενῆ φαινόμενα. Εἰς περίπτωσιν ἀποτυχίας,θὰ προεκαλεῖτο μία διαταραχὴ ἀνάλογος πρὸς τραυματικὴν νεύρωσιν, καὶ μόνον ὅταν τὰ ἀνώτερα στρώματα ἐπιτύχουν νὰ ἐπιτελέσουν τὸ ἔργον των, ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς ἢ ἡ ἔννοια τῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία εἶναι παρηλλαγμένη μορφὴ αὐτῆς, δύναται ἀναντιρρήτως νὰ βεβαιώσῃ τὴν ὑπεροχήν της. Ἐν ἀναμονῇ τῆς στιγμῆς ταύτης, τὸ ψυχικὸν σύστημα ἔχει ἀποστολὴν νὰ κυριαρχῇ τοῦ ἐρεθίσματος, καὶ νὰ τὸ συνδέῃ καὶ τοῦτο ὄχι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, ἀλλ' ἀνεξαρτήτως αὐτῆς, καὶ ἐν μέρει χωρὶς νὰ τὴν λαμβάνῃ ὑπ' ὄψει.

Αἱ ἐκδηλώσεις τῆς τάσεως πρὸς ἐπανάληψιν, ὡς τὰς ἐξητάσαμεν εἰς τὰς πρώτας ἐκδηλώσεις τῆς παιδικῆς ζωῆς,

---

(*) Ἴδε Τμῆμα VII τοῦ ἔργου μου «Traumdeutung» (Psychologie der Traumvorgänger).

καὶ τῆς ψυχαναλυτικῆς ἀγωγῆς, παρουσιάζουν εἰς τὸν ὑψηλότερον βαθμόν, ἕνα ἐνστικτώδη χαρακτῆρα, καί, ὅταν εὑρίσκωνται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, δαιμονικόν. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ παιγνίδι τοῦ παιδιοῦ, νομίζομεν ὅτι ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ἐὰν τοῦτο ἀναπαριστᾷ καὶ ἐπαναλαμβάνῃ ἕνα γεγονὸς ἔστω καὶ δυσάρεστον, τοῦτο συμβαίνει διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ κυριαρχήσῃ, μὲ τὴν ἐνεργητικότητά του, τῆς ἰσχυρᾶς ἐντυπώσεως τὴν ὁποίαν ἀπεκόμισεν, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ νὰ τὴν ὑποστῇ τηροῦν στάσιν ἐντελῶς παθητικήν. Πᾶσα νέα ἐπανάληψις φαίνεται ἐνισχύουσα τὴν κυριαρχίαν αὐτήν, καί, ὅταν ἀκόμη πρόκειται περὶ εὐχαρίστων γεγονότων, τὸ παιδὶ δὲν παύει νὰ τὰ ἐπαναλαμβάνῃ καὶ τὰ ἀναπαριστᾷ, ἐπιζητοῦν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν τελείαν ταυτότητα τῶν ἐπαναλήψεων καὶ ἀναπαραστάσεων μιᾶς ἐντυπώσεως. Βραδύτερον ἡ συνήθεια αὕτη πρόκειται νὰ ἐξαφανισθῇ. Ἕνας εὐφυὴς ἀστεϊσμός, ἀκουόμενος διὰ δευτέραν φοράν, περνᾷ σχεδὸν ἀπαρατήρητος, ἕνα θεατρικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον παρακολουθοῦμεν διὰ δευτέραν φοράν, δὲν μᾶς ἀφίνει ποτὲ τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν, μὲ ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἀπεκομίσαμεν ὅταν τὸ εἴδαμε διὰ πρώτην φοράν. Ἐπὶ πλέον: εἶνε δύσκολον ν' ἀποφασίσῃ ἕνας ἐνῆλιξ νὰ ξαναδιαβάσῃ ἕνα βιβλίον, τὸ ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ἐδιάβασε, ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη τοῦ ἤρεσε. Παρὰ τῷ ἐνηλίκῳ, τὸ νέον ἀποτελεῖ πάντοτε τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἀπολαύσεως. Τὸ παιδί, ἀντιθέτως, δὲν παύει ζητοῦν ἀπὸ ἕνα μεγαλύτερόν του, τὴν ἐπανάληψιν ἑνὸς παιγνιδιοῦ, τὸ ὁποῖον τοῦ ἔδειξε, ἢ εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαβε μετ' αὐτοῦ μέρος. Καὶ ὅταν τοῦ διηγηθοῦν μίαν εὐχάριστον ἱστορίαν, ἐπιθυμεῖ πάντοτε νὰ ἀκούσῃ ἐκ νέου αὐτὴν καὶ οὐδεμίαν ἄλλην· προσέχει νὰ τοῦ ἐπαναληφθῇ λέξιν πρὸς λέξιν, παρατηρεῖ πᾶσαν τροποποίησιν τὴν ὁποίαν παρενέβαλεν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος τοῦ τὴν διηγεῖται ἐλπίζων ὅτι οὕτω πως θὰ εὐχαριστήσῃ περισσότερον τὸ παιδί. Δὲν ὑπάρχει ἐνταῦθα ἀντίθεσις πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡδονῆς, διότι ἡ ἐπανάληψις, τὸ γεγονὸς τῆς ἐξακρι-

βώσεως τῆς ταυτότητος, ἀποτελοῦν αὐταὶ αὗται πηγὴν ἡδονῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν, ἀντιθέτως, τοῦ ὑπὸ ἀνάλυσιν τιθεμένου ὑποκειμένου, εἶνε προφανὲς ὅτι ἡ τάσις ἡ ὁποία τὸ ὠθεῖ νὰ ἀναπαραστήσῃ, διὰ τῆς μεταβιβάσεως, τὰ γεγονότα τῆς παιδικῆς περιόδου τῆς ζωῆς του εἶναι ὑφ' ὅλας τὰς ἀπόψεις, ἀνεξάρτητος τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς. Ὁ ἀσθενὴς φέρεται εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην κατὰ τρόπον ὅλως παιδικόν, καὶ μᾶς ἀποδεικνύει οὕτως ὅτι τὰ ἀπωσθέντα μνημονικὰ ἴχνη, συνδεόμενα πρὸς τὰς ὅλως πρώτας ψυχικάς του ἐντυπώσεις δὲν ὑφίστανται παρ' αὐτῷ εἰς κατάστασιν συνδέσεως, καὶ εἶνε, μάλιστα, ἐν ἑνὶ μέτρῳ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ δευτερογενῆ φαινόμενα. Ἡ αὐτὴ τάσις πρὸς ἐπανάληψιν, μᾶς ἐμφανίζεται συχνάκις ὡς ἐμπόδιον εἰς τὴν θεραπείαν, ὅταν θέλωμεν, κατὰ τὸ πέρας τῆς ἀγωγῆς νὰ ἐπιτύχωμεν ὥστε ὁ ἀσθενὴς ν' ἀποσπασθῇ τελείως τοῦ ἰατροῦ. Πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον μᾶς κάμνει νὰ ὑποθέτωμεν ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προκαλεῖ τὴν δαιμονικὴν αὐτὴν τάσιν, εἶνε ποιά τις ἀγωνία, φόβος τὸν ὁποῖον αἰσθάνονται ἐκεῖνοι οἵτινες δὲν εἶνε ἐξοικειωμένοι πρὸς τὴν ψυχανάλυσιν, βλέποντες ν' ἀφυπνίζωνται ἐν αὐτοῖς ὡρισμένα γεγονότα τὰ ὁποῖα κατ' αὐτοὺς θὰ ἦτο καλλίτερον νὰ κοιμῶνται.

Ποία εἶνε ὅμως ἡ φύσις τῶν σχέσεων, αἱ ὁποῖαι ὑφίστανται μεταξὺ τῶν ἐνστικτωδῶν ἐλατηρίων, καὶ τῆς τάσεως πρὸς ἐπανάληψιν; Εἶνε ἐπιτετραμμένον νὰ σκεφθῶμεν ὅτι εὑρισκόμεθα ἐπὶ τὰ ἴχνη μιᾶς γενικῆς ἰδιότητος, ἐλάχιστα ἀκόμη γνωστῆς, ἢ τουλάχιστον μὴ διατυπωθείσης ἀκόμη σαφῶς τῶν ἐνστίκτων ἢ αὐτῆς ταύτης τῆς ὀργανικῆς ζωῆς ἐν τῷ συνόλῳ της. Ἕνα ἔνστικτον δὲν θὰ ἦτο ἢ ἡ ἔκφρασις μιᾶς τάσεως συμφυοῦς εἰς πάντα ζῶντα ὀργανισμόν, καὶ ἥτις τὸν ὠθεῖ νὰ ἀναπαριστᾷ καὶ ἀποκαθιστᾷ μίαν προγενεστέραν κατάστασιν τὴν ὁποίαν ἦτο ὑποχρεωμένος ν' ἀπαρνηθῇ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐξωτερικῶν δυνάμεων: ἡ ἔκφρασις ἑνὸς εἴδους ὀργανικῆς ἐλα-

στικότητος, ἢ —ἐὰν προτιμᾶτε—ἀδρανείας τῆς ὀργανικῆς ζωῆς (*).

Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ τοῦ ἐνστίκτου, δύναται νὰ φανῇ παράδοξος, τοῦτο δὲ διότι εἴμεθα συνηθισμένοι νὰ θεωρῶμεν τὸ ἔνστικτον ὡς παράγοντα μεταβολῆς καὶ ἀναπτύξεως, καὶ ὄχι τὸ ἀντίθετον, ὡς παράγοντα δηλ. συντηρήσεως. Ἡ ζωὴ τῶν ζώων, ἐξ ἄλλου, μᾶς παρέχει παραδείγματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται ἐπιβεβαιοῦντα τὴν ἱστορικὴν αἰτιολογίαν τῶν ἐνστίκτων. Ὅταν ὡρισμένοι ἰχθύες ἐπιχειροῦν, κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὠοτοκίας, μακρὰς μεταναστεύσεις, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐναποθέσουν τὰ ὠά των, εἰς ὡρισμένα ὕδατα ἀπέχοντα συχνὰ κατὰ πολὺ τῶν συνηθισμένων τόπων διαμονῆς των, τοῦτο δὲν συμβαίνει—κατὰ μερικοὺς βιολόγους—ἢ διὰ ν' ἀναζητήσουν νὰ ἐπανεύρουν τὴν παλαιάν των κοιτίδα, τὴν ὁποίαν ὑπεχρεώθησαν, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου νὰ ἐγκαταλείψουν. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὰς μεταναστεύσεις τῶν ἀποδημητικῶν πτηνῶν. Διὰ νὰ ἀποφύγωμεν ὅμως νὰ ἀναζητήσωμεν καὶ ἄλλα παραδείγματα, δὲν ἔχομεν ἢ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι τὰ φαινόμενα τῆς κληρονομικότητος, καὶ τὰ δεδομένα τῆς ἐμβρυολογίας, μᾶς παρέχουν τὴν καλλίστην ἀπόδειξιν τῆς ὀργανικῆς τάσεως πρὸς ἐπανάληψιν. Γνωρίζομεν, συγκεκριμμένως, ὅτι τὸ ἔμβρυον ἑνὸς ζώου λαμβάνει κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐξελίξεως, ἔστω δι' ὀλίγον μόνον χρόνον, τὰς διαφόρους μορφὰς τὰς ὁποίας διαδοχικῶς ἔλαβε τὸ εἶδος τοῦτο μέχρι σήμερον, ἀντὶ ν' ἀκολουθήσῃ, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τελειωτικήν του διαμόρφωσιν, τὸν συντομώτερον δρόμον. Πρόκειται ἐνταῦθα, περὶ φαινομένου, τὸ ὁποῖον δὲν δίδει ἢ ἐν μέρει μόνον, μίαν μηχανικὴν ἐξήγησιν καὶ εἰς τὸ ὁποῖον οἱ ἱστορικοὶ παράγοντες, παίζουν ἕνα ρόλον, ὁ ὁποῖος πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ δύναται νὰ παροραθῇ. Ὁμοίως, ἡ δύναμις τῆς ἐπαναλήψεως ἐπεκτείνεται πολὺ μακράν, εἰς τὸ ζωϊκὸν

(*) Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἀνάλογοι ὑποθέσεις ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν «ἐνστίκτων» ἔχουν ἤδη διατυπωθῆ ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς.

βασίλειον, ὡς ἐπὶ παραδείγματι συμβαίνει εἰς τὴν περίπτωσιν ἑνὸς ἐξαφανισθέντος ὀργάνου, τὸ ὁποῖον ἀντικαθίσταται δι' ἄλλου, νεωτέρας διαπλάσεως, καὶ ὁμοίου πρὸς τὸ πρῶτον.

Θὰ ἔλεγέ τις ὅμως, ὅτι τίποτε δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑφίστανται εἰς τὸν ὀργανισμόν, ὁμοῦ καὶ παραλλήλως πρὸς τὰς τάσεις συντηρήσεως, αἱ ὁποῖαι ὠθοῦν πρὸς ἐπανάληψιν, καὶ ἄλλαι τῶν ὁποίων ἡ δρᾶσις ἐκδηλοῦται διὰ τῆς δημιουργίας νέων μορφῶν καὶ τῆς προοδευτικῆς ἐξελίξεως. Τὴν ἀντίρρησιν αὐτήν, ὄντως, δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν καὶ προτιθέμεθα νὰ τὴν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν κατωτέρω. Προηγουμένως ὅμως, δὲν δυνάμεθα ν' ἀντισταθῶμεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ὠθήσωμεν, μέχρι καὶ τῶν τελευταίων της συνεπειῶν, τὴν ὑπόθεσιν καθ' ἣν ὅλα τὰ ἔνστικτα θὰ ἐξεδηλοῦντο διὰ τῆς τάσεως πρὸς ἐπανάληψιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ συνέβη ἤδη. Δύνανται νὰ ψέξωσι τὰς θεωρίας αὐτὰς εἰς τὰς ὁποίας καταλήγομεν ὡς πολὺ «βαθείας» καὶ μάλιστα ὀλίγον μυστικιστικάς. Ἡ μομφὴ αὐτὴ δὲν μᾶς θίγει διότι γνωρίζομεν ὅτι δὲν ἀναζητῶμεν ἢ ἀποτελέσματα θετικά, καὶ καταλήγομεν εἰς συμπεράσματα βασιζόμενα ἐπὶ τοιούτων δεδομένων, κάμνοντες πᾶν τὸ δυνατὸν διὰ νὰ τοῖς δώσωμεν τὸν μεγαλύτερον βαθμὸν βεβαιότητος.

Ἐὰν λοιπὸν τὰ ὀργανικὰ ἔνστικτα εἶνε παράγοντες συντηρήσεως, ἱστορικῶς ἐπιτευχθέντες, καὶ ἐὰν τείνουν πρὸς ἐπαναστροφήν, πρὸς ἀναδημιουργίαν παρελθουσῶν καταστάσεων, δὲν μᾶς ἀπομένει ἄλλο τι, ἢ νὰ ἀποδώσωμεν αὐτὴν ταύτην τὴν ὀργανικὴν ἐξέλιξιν (τὴν προοδευτικὴν δηλαδὴ) εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων, ἐκείνων δηλ. οἱ ὁποῖοι ἀπομακρύνουν τὸν ὀργανισμὸν τῆς τάσεώς του πρὸς στασιμότητα. Τὸ στοιχειῶδες ζῶν ὄν, θὰ ἔμενε λίαν εὐχαρίστως ἀμετάβλητον ἐξ ἀρχῆς τῆς ὑπάρξεώς του καὶ δὲν θὰ ἐζήτει τίποτε καλλίτερον ἀπὸ τοῦ νὰ ἄγῃ ἓν εἶδος ὁμοιομόρφου ζωῆς, ὑπὸ ἀμεταβλήτους ὅρους.

Ἡ ἐξέλιξις ὅμως τῆς Γῆς μας καὶ τῶν σχέσεών της πρὸς

τὸν Ἥλιον, ἀντανακλᾶται ἀναμφισβητήτως—ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει—ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν ὀργανισμῶν. Τὰ ὀργανικὰ ἔνστικτα συντηρήσεως προσεταιρίζονται τὰς μεταβολὰς τῆς ζωῆς, οἱ ὁποῖαι τοῖς ἐπεβλήθησαν, καὶ τὰς διατηροῦν χάριν τῆς ἐπαναλήψεως. Καὶ οὕτω, δίδουν τὴν σφαλερὰν ἐντύπωσιν δυνάμεων αἱ ὁποῖαι τείνουσιν εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν πρόοδον, ἐνῷ εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ἀποσκοποῦν ἢ νὰ πραγματοποιήσουν ἕνα παλαιὸν τέλος, ἀκολουθοῦντα ὁδοὺς νέας τόσον, ὅσον καὶ παλαιάς. Τὸ τέλος τοῦτο, πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ ἔτεινε κάθε ὀργανικὸν ὄν, ἀφίνεται νὰ μαντευθῇ. Ἡ ζωὴ θὰ ἐτίθετο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν συντηρητικὸν χαρακτῆρα τῶν ἐνστίκτων, ἐὰν ὁ σκοπὸς τὸν ὁποῖον θὰ ἐπεζήτει νὰ φθάσῃ, ἀντιπροσώπευε μίαν κατάστασιν ἡ ὁποία θὰ τῆς ἦτο ὁλοτελῶς ξένη. Ὁ σκοπὸς οὗτος, θὰ ἠδύνατο κάλλιον νὰ εἶνε μία κατάστασις παλαιά, μία κατάστασις ἐκκινήσεως τὴν ὁποίαν ἡ ζωὴ ἐγκατέλειψεν εἰς τὸ παρελθόν, καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν τείνει νὰ ἐπανέλθῃ δι' ὅλων τῶν στροφῶν τῆς ἐξελίξεως. Ἐὰν δεχώμεθα ὡς δεδομένον πειραματικόν, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως, ὅτι πᾶν τὸ ζῶν ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀνόργανον κατάστασιν, θνήσκει ἐξ αἰτίων **ἐσωτερικῶν**, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι: **ὁ σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον τείνει πᾶσα ζωή, εἶνε ὁ θάνατος** καὶ ἀντιστρόφως ὅτι : **Τὸ μὴ ζῶν προηγεῖται τοῦ ζῶντος.**

Εἰς μίαν δοθεῖσαν στιγμήν, μιὰ δύναμις τῆς ὁποίας μέχρι τῆς στιγμῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν καμμίαν ἀντίληψιν, ἀφύπνησεν εἰς τὴν ἄψυχον ὕλην, ζωϊκὰς ἰδιότητας. Πρόκειται, πιθανῶς, ἐνταῦθα, περὶ φαινομένου χρησιμεύσαντος ὡς πρότυπον, καὶ ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον, βραδύτερον, θὰ δημιουργήσῃ, ἐν ὡρισμένῳ στρώματι τῆς ζώσης ὕλης, τὴν συνείδησιν. Ἡ ρῆξις τῆς ἰσορροπίας, ἐν τῇ ἀψύχῳ ὕλῃ, τείνει νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν κατάστασιν τάσεως, εἶνε δὲ τοῦτο ἡ πρώτη τάσις πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἄψυχον κατάστασιν. Ἡ ζῶσα ὕλη, θὰ ὑπέκειτο ἀκόμη, κατὰ τὴν φάσιν αὐτὴν τῆς ἀρχῆς, εὐκόλως εἰς τὸν θάνατον. Ὁ ζωϊκὸς δρόμος, καθωρισμένος

ἀπὸ τὴν χημικὴν ὑφὴν τῆς νεαρᾶς ζωῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι μακρός. Ἐπὶ πολύ, ἡ ζωϊκὴ ὕλη ὤφειλε οὕτω νὰ γεννᾶται καὶ νὰ ἀναγεννᾶται εὐκόλως, ὡς καὶ εὐκόλως νὰ θνήσκῃ, μέχρις ὅτου οἱ ἀποφασιστικοὶ ἐξωτερικοὶ παράγοντες, ὑποστοῦν μεταλλαγὰς αἱ ὁποῖαι νὰ τοὺς καταστήσουν ἱκανοὺς νὰ ἐπιβάλουν εἰς τὴν ἐπιζήσασαν τῆς πολλάκις βιαίας ἀντιδράσεώς των ὕλην, παρεκκλίσεις ὁλοὲν καὶ περισσότερον σημαντικάς, ἀπὸ τὸν πρωτόγονον ζωϊκὸν δρόμον, καὶ ἑλιγμοὺς ὁλοὲν καὶ περισσότερον περιπεπλεγμένους, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸν τελικὸν σκοπόν, δηλαδή, τὸν θάνατον. Οἱ ἑλιγμοὶ δὲ οὗτοι, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖ ἡ ζωή, βαδίζουσα πρὸς τὸν θάνατον, ἑλιγμοὶ πιστῶς καὶ ἐπακριβῶς ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τῶν ἐνστίκτων συντηρήσεως, εἶνε ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι σχηματίζουν ὅ,τι σήμερον φαίνεται ὡς ἡ εἰκὼν τῶν ζωϊκῶν φαινομένων. Αὗται εἶνε αἱ μόναι ὑποθέσεις εἰς τὰς ὁποίας καταλήγομεν, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς, ὅταν ἀποδίδωμεν εἰς τὰ ἔνστικτα, ἕνα χαρακτῆρα καθαρῶς καὶ ἀποκλειστικῶς συντηρητικόν.

Ὄχι ὀλιγώτερον παράδοξα τῶν συμπερασμάτων αὐτῶν φαίνονται ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ μορφώσωμεν ἀναφορικῶς πρὸς τὰ μεγάλα σύνολα ἐνστίκτων, τὰ ὁποῖα θεωροῦμεν ὡς ἀποτελοῦντα τὴν βάσιν τῶν ζωϊκῶν φαινομένων τοῦ ὀργανισμοῦ. Παραδεχόμενοι τὴν ὕπαρξιν ἐνστίκτων συντηρήσεως, τὰ ὁποῖα θεωροῦμεν ὅτι ἔχει πᾶν ζῶν ὄν, φαινόμεθα ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς βασικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, καθ' ἣν τὸ σύνολον τῶν ἐνστίκτων τείνει νὰ ὁδηγήσῃ πᾶν ζῶν ὂν εἰς τὸν θάνατον. Ἡ θεωρητική, πράγματι, σημασία τῶν ἐνστίκτων συντηρήσεως, ἰσχύος, τονώσεως τοῦ ἐγώ, ἐξαφανίζεται ὅταν τὴν διακρίνωμεν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀνωτέρω ὑποθέσεως. Εἶνε εἰδικὰ ἔνστικτα, προορισμένα νὰ ἐξασφαλίζουν εἰς τὸν ὀργανισμὸν τὸ μόνον ἀληθὲς μέσον ἐπιστροφῆς πρὸς τὸν θάνατον, καὶ νὰ τὸν προφυλάσσουν ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην δυνατότητα, πλὴν ἐκείνων αἱ ὁποῖαι τὸν βοηθοῦν νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέλος αὐτό. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μυστηριώδη

τάσιν τοῦ ὀργανισμοῦ πρὸς αὐτοσυντήρησιν, παρὰ πάντα καὶ ἐναντίον ὅλων, αὕτη ἐξατμίζεται, ὡς ἀσυμβίβαστος πρὸς γενικώτερον καὶ νοητότερον τέρμα. Ἀπομένει, ὅτι ὁ ὀργανισμὸς δὲν θέλει ν' ἀποθάνῃ ἢ κατὰ τὸν τρόπον του. Καὶ οἱ φύλακες αὐτοὶ τῆς ζωῆς, οἵτινες εἶνε τὰ ἔνστικτα, ὑπῆρξαν ἀρχικῶς δορυφόροι τοῦ θανάτου. Καὶ εὑρισκόμεθα πρὸ τῆς παραδόξου αὐτῆς θεωρίας, καθ' ἣν ὁ ζῶν ὀργανισμὸς ὑπερασπίζεται ἑαυτόν, δι' ὅλης του τῆς ἐνεργείας, κατὰ τῶν ἐπιδράσεων (κινδύνων), αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ τοῦ φανῶσιν ἀρωγοὶ εἰς τὸ νὰ φθάσῃ τὸν σκοπόν του, διὰ συντομωτέρας ὁδοῦ, διάθεσις ἡ ὁποία χαρακτηρίζει ἀκριβῶς τὰς ἐνστικτώδεις τάσεις, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς διανοητικὰς τοιαύτας (*).

Συμβαίνει ὅμως τοιουτοτρόπως ἐν τῇ πραγματικότητι; Ὑπὸ ἕνα φῶς ὅλως διάφορον, μᾶς ἐμφανίζονται, πράγματι, αἱ γενετήσιοι κλίσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ θεωρία τῶν νευρώσεων, ἀποδίδει μίαν ἰδιάζουσαν θέσιν. Ὅλοι οἱ ὀργανισμοὶ δὲν ὑφίστανται ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις, αἱ ὁποῖαι καθορίζουν τὴν ἐξέλιξίν των, καὶ τοὺς ὠθοῦν πρὸς τὰ ἐμπρός. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ἐπέτυχον νὰ διατηρηθῶσι μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, εἰς τὴν μᾶλλον πρωτόγονόν των φάσιν, καὶ εὑρίσκομεν, καὶ σήμερον ἀκόμη, πολλὰ ζῶντα ὄντα (ἂν ὄχι ὅλα) τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν μορφὴν τὴν ὁποίαν τὰ ζῶα καὶ τὰ ἀνώτερα φυτὰ ἠδύναντο νὰ ἐμφανίζουν κατὰ τὴν ἀρχήν των. Καί, ὁμοίως, μεταξὺ τῶν στοιχειωδῶν ὀργανισμῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὸ πολύπλοκον σῶμα ἑνὸς ζῶντος ὄντος ἀνωτέρου, ὑπάρχουν μερικοὶ οἱ ὁποῖοι δὲν συμπληροῦν ὅλην τὴν ἐξέλιξιν ἡ ὁποία ὁδηγεῖ πρὸς τὸν φυσικὸν θάνατον. Οὕτως, ἔχομεν λόγους νὰ πιστεύομεν ὅτι τὰ γεννητικὰ κύτταρα διαφυλάσσουν τὴν πρωτόγονον ὑφὴν τῆς ζώσης ὕλης καὶ ἀποσπῶνται ἐν δεδομένῃ στιγμῇ, τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ, μὲ ὅλας των τὰς

(*) Βλέπε κατωτέρω τὸν μετριασμὸν τὸν ὁποῖον φέρομεν εἰς τὴν τοιαύτην τῶν ἄκρων μέθοδον ἀντιλήψεως τῶν ἐνστίκτων συντηρήσεως.

ἰδιότητας, τόσον τὰς κληρονομικάς, ὅσον καὶ τὰς ἐπικτήτους. Εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς χαρακτῆρας, ὀφείλουν πιθανῶς, τὰ γεννητικὰ κύτταρα τὴν ἱκανότητά των νὰ ἔχουν ὕπαρξιν ἀνεξάρτητον. Ὑπὸ ὅρους εὐνοϊκούς, ἀρχίζουν ν' ἀναπτύσσωνται, νὰ ἐπαναλαμβάνουν δηλ. τὴν λειτουργίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλουν τὴν γέννησίν των, ὁπότε ἕνα μέρος τῆς ὕλης των ἀκολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν μέχρι τέλους, ἐνῶ ἕνα ἄλλο μέρος, σχηματίζον ἕνα νέον γεννητικὸν ὑπόλειμμα, ἐπαναρχίζει τὴν ἐξέλιξίν του, ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ σημείου. Οὕτω, τὰ γεννητικὰ αὐτὰ κύτταρα, ἀντιτίθενται εἰς τὸν θάνατον τῆς ζώσης ὕλης καὶ φαίνονται ὡς μία δυναμικὴ ἀθανασία, παρ' ὅλον ὅτι δὲν πρόκειται, προφανῶς, ἢ περὶ μιᾶς ἐπιμηκύνσεως τοῦ δρόμου τοῦ ὁδηγοῦντος πρὸς τὸν θάνατον. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μᾶς φαίνεται ἰδιαίτερα ἐνδεικτικόν, εἶται ὅτι διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἀποστολήν του, τὸ γεννητικὸν κύτταρον ὀφείλει, ἂν ὄχι νὰ ἀναμιχθῇ μὲ ἕνα ἄλλο, τὸ ὁποῖον διαφέρει αὐτοῦ καὶ συγχρόνως τοῦ ὁμοιάζει, νὰ ἐνισχυθῇ τοὐλάχιστον παρ' αὐτοῦ, ἢ νὰ λάβῃ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναγκαίαν ὤθησιν.

Τὰ ἔνστικτα τὰ ὁποῖα ἐπαγρυπνοῦν εἰς τὸ πεπρωμένον τῶν στοιχειωδῶν τούτων ὀργανισμῶν, τὰ ὁποῖα ἐξασφαλίζουν τὴν ἀκεραιότητά των, ὅταν εὑρίσκωνται ἐκτεθειμένοι, ἀνυπεράσπιστοι, εἰς τὰς ἐπιδράσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν συνένωσίν των πρὸς ἄλλα βλαστικὰ κύτταρα, ἀποτελοῦν τὸ σύνολον τῶν γεννητικῶν ἐνστίκτων. Τὰ ἔνστικτα ταῦτα, εἶνε συντηρητικὰ ὡς καὶ τ' ἄλλα, ἐφόσον προκαλοῦν τὴν ἐπανεμφάνισιν προγενεστέρων καταστάσεων τῆς ζώσης ὕλης, ἀλλ' εἰς ἕνα ἀνώτερον βαθμὸν ἐφ' ὅσον ἐμφανίζουν μίαν ἀντίστασιν περισσότερον ἰσχυράν, πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις, καὶ πρὸ πάντων ἐφόσον ἀποδεικνύονται ἱκανὰ νὰ διατηρήσουν τὴν ζωὴν ἐπὶ χρόνον ἀρκετὰ μακρόν (*). Εἶνε τὰ ζωϊκὰ ἔνστικτα ἐν τῇ κυρίως σημα-

(*) Εἶνε, μολαταῦτα, τὰ μόνα τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι προκαλοῦν τὴν «πρόοδον» καὶ τὴν ἀνύψωσιν πρὸς ἀνωτέρας καταστάσεις (βλέπε κατωτέρω).

σίᾳ τῆς λέξεως, δεδομένου ὅτι ἐνεργοῦν ἐναντίον τῆς τάσεως τῶν ἄλλων ἐνστίκτων τὰ ὁποῖα διὰ τῆς λειτουργίας των ὁδηγοῦν τὸν ὀργανισμὸν πρὸς τὸν θάνατον, τίθενται πρὸς αὐτά, εἰς κατάστασιν ἀντιθέσεως, τῆς ὁποίας ἡ ψυχανάλυσις, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἀντελήφθη τὴν σημασίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα. Ἡ ζωὴ τῶν ὀργανισμῶν, ἐμφανίζει ἕνα εἶδος ἐναλασσομένου ρυθμοῦ: ἕνα σύνολον ἐνστίκτων προχωρεῖ μὲ σπουδὴν διὰ νὰ φθάσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον εἰς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς, ἐνῷ τὸ ἄλλο, ἀφοῦ ἔφθασεν εἰς ἕνα ὡρισμένον σταθμὸν τοῦ δρόμου αὐτοῦ, ἐπανέρχεται πρὸς τὰ ὀπίσω, διὰ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν αὐτὴν διαδρομήν, ἀκολουθοῦν τὴν αὐτὴν πορείαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν παράτασιν τῆς διαρκείας τοῦ ταξειδίου. Παρ' ὅλον ὅμως ὅτι ἡ ἀφροδισία καὶ αἱ διαφοραὶ τῶν γενῶν, δὲν ὑφίστανται, βεβαίως, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι τὰ ἔνστικτα τὰ ὁποῖα εἰς μίαν μεταγενεστέραν φάσιν γίνονται γενετήσια, ὑπῆρξαν τοιαῦτα ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἀπέδειξαν ἐξ ἀρχῆς, ἐπίσης, μίαν ἐνεργητικότητα ἐναντίον τῆς λειτουργίας τῶν «ἐνστίκτων τοῦ ἐγώ».

Ἄς ἐπανέλθωμεν ὅμως ὀπίσω καὶ ἂς διερωτηθῶμεν ἐὰν ὅλαι αὐταὶ αἱ θεωρίαι στηρίζωνται ἐπὶ βάσεως σταθερᾶς. Εἶναι πράγματι ἀληθὲς ὅτι ἐκτὸς τῶν γεννητικῶν ἐνστίκτων, δὲν ὑφίστανται καὶ ἄλλα τὰ ὁποῖα τείνουν νὰ ἐπαναφέρουν μίαν προγενεστέραν κατάστασιν, καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα τείνουν νὰ φθάσουν εἰς μίαν κατάστασιν ἥτις δὲν ὑπάρχει ἀκόμη; Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ὀργανικὸν κόσμον, δὲν γνωρίζω κανὲν ἀσφαλὲς παράδειγμα, τὸ ὁποῖον νὰ εὑρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ χαρακτηριστικὸν τὸ ὁποῖον ἀνεφέραμεν. Εἶνε, ὄντως ἀδύνατον, νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸ ζωϊκὸν καὶ φυτικὸν βασίλειον, μίαν τάσιν γενικὴν προοδευτικῆς ἀναπτύξεως, παρ' ὅλον ὅτι ἐν τῇ πραγματικότητι, ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ὑφίσταται κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον. Καὶ εἶνε ἀληθὲς ἐπίσης, ὅτι μορφώνομεν ἀντιλήψεις καθαρῶς ὑποκειμενικάς, ὅταν λέγωμεν ὅτι ἡ τάδε φάσις ἀναπτύξεως εἶνε ἀνωτέρα τῆς δεῖνα,

ἢ ἀντιστρόφως· καί, ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπιστήμη τῆς ζωῆς μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ πραγματοποιηθεῖσα ἀπὸ ἀπόψεώς τινος πρόοδος ἐξαλείφεται ἢ ἐξουδετεροῦται ἀπὸ μίαν ἐπαναστροφήν, ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως.

Ὑπάρχει, ἐξ ἄλλου, μέγας ἀριθμὸς ζωϊκῶν μορφῶν, τῶν ὁποίων αἱ νεανικαὶ καταστάσεις βεβαιοῦν ὅτι ἡ ἀνάπτυξίς των ἔλαβεν ἕνα χαρακτῆρα μᾶλλον ὀπισθοδρομικόν. Ἡ προοδευτικὴ ἐξέλιξις, καὶ ἡ ἐπαναστροφὴ θὰ ἠδύναντο ἄριστα νὰ εἶναι καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη συνέπειαι προσαρμοστικῶν ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξησκήθησαν ἀπὸ ἐξαιρετικὰς δυνάμεις, ἐὰν ὁ ρόλος τῶν ἐνστίκτων θὰ περιωρίζετο, καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν,εἰς τὸ νὰ συγκρατῇ καὶ νὰ διατηρῇ τὰς οὑτωσὶ ἐπιβληθείσας εἰς τὸν ὀργανισμὸν μεταλλαγάς, μεταβάλλων αὐτὰς εἰς πηγὰς ἡδονῆς (*).

Πολλοὶ μεταξὺ ἡμῶν θὰ ἐδέχοντο δυσκόλως ν' ἀπαρνηθοῦν τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος τείνει ἐκ φύσεως πρὸς τελειοποίησιν, καὶ ὅτι εἰς τὴν τάσιν ταύτην ὀφείλεται τὸ σημερινὸν ἐπίπεδον τῶν διανοητικῶν ἐνστίκτων του καὶ τοῦ ἠθικοῦ του μεγαλείου καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν θὰ ἐδικαιούμεθα νὰ ἀναμένωμεν τὴν προοδευτικὴν μεταβολὴν τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, εἰς ὑπεράνθρωπον. Ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι δὲν πιστεύω εἰς τὴν ὕπαρξιν μιᾶς τοιαύτης ἐσωτερικῆς στάσεως, καὶ ὅτι δὲν βλέπω κανένα λόγον νὰ φεισθῶ τοῦ ὠφελίμου τούτου ὀνειροπολήματος· τὸ κατ' ἐμέ, ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρώπου, ὡς αὕτη πραγμα-

---

(*) Ὁ Ferenczi ἐπέτυχεν ἀκολουθῶν διάφορον δρόμον νὰ ἀποδείξῃ τὴν δυνατότητα μιᾶς παρομοίας ἀντιλήψεως (Entwickelungsstufen des Wirklichkeitssinnes, «Internationale Zeitschr. f. Psychoanalyse», I, 1913): «Ὠθοῦντες τὸν συλλογισμὸν τοῦτον μέχρι τῶν τελευταίων του λογικῶν συνεπειῶν, καταλήγομεν νὰ ἐξοικειωθῶμεν πρὸς τὴν ἰδέαν καθ' ἣν ἡ ὀργανικὴ ζωή, διέπεται, καὶ αὐτὴ ἐπίσης, ἀπὸ μίαν τάσιν πρὸς ἀδράνειαν ἢ ὀπισθοδρόμησιν, ἐνῷ ἡ τάσις πρὸς τὴν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν, πρὸς τὴν προσαρμογὴν κλπ., δὲν θὰ ἐξεδηλοῦτο ἢ ὑπὸ τὴν πίεσιν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν» (σελ. 137).

τοποιεῖται μέχρι σήμερον, δὲν ἀπαιτεῖ ἄλλην ἐξήγησιν ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ζώων, καὶ ἐὰν ὑπάρχῃ μειοψηφία τις ἀνθρωπίνων ὄντων τὴν ὁποίαν φαίνεται νὰ ὠθῇ μία τάσις ἀκάθεκτος πρὸς ἐπίπεδα τελειοποιήσεως ὁλοὲν καὶ περισσότερον ὑψηλά, τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐξηγεῖται φυσικώτατα ὡς συνέπεια μιᾶς ἀναστολῆς ἐνστίκτων, ἐφ᾽ ἧς βασίζεται ὅ,τι πολυτιμότερον ὑπάρχει εἰς τὸν ἀνθρώπινον πληθυσμόν. Τὸ ἀπωσθὲν ἔνστικτον δὲν παύει ποτὲ νὰ τείνῃ εἰς τὴν πλήρη ἱκανοποίησίν του, ἡ ὁποία θὰ συνίσταιο εἰς τὴν ἐπανάληψιν μιᾶς ἀρχικῆς ἱκανοποιήσεως. Ὅλοι οἱ ὑποκαθιστάμενοι και ἀντιδραστικοὶ αὐτοὶ σχηματισμοί, ὅλαι αἱ ἀνυψώσεις εἶνε ἀνίσχυροι να θέσουν τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν τῆς διαρκοῦς ἐντάσεως, καὶ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἐπιτευχθείσης ἱκανοποιήσεως, καὶ τῆς ἐπιζητουμένης τοιαύτης ἀποτελεῖ τὴν κινητήριον ταύτην δύναμιν, τὸ ἐλατήριον τὸ ὁποῖον ἐμποδίζει τὸν ὀργανισμὸν νὰ ἱκανοποιηθῇ ἀπὸ μίαν δοθεῖσαν κατάστασιν, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι, ἀλλὰ—διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν ἔκφρασιν τοῦ ποιητοῦ, τὸν «ὠθεῖ ἀκαταπαύστως πρὸς τὰ ἐμπρός, πάντοτε πρὸς τὰ ἐμπρὸς» (Φάουστ Ι).—Ὁ πρὸς τὰ ὀπίσω δρόμος, πρὸς τὴν πλήρη ἱκανοποίησιν, φράσσεται γενικῶς ἀπὸ ἀντιστάσεις συγκρατουμένας ἀπὸ τὰς ἀπώσεις τόσον ὥστε δὲν ἀπομένει εἰς τὸν ὀργανισμὸν ἢ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν ἄλλην κατεύθυνσιν, τὴν ἐλευθέραν ἀκόμη, ἐν τῇ ἐλπίδι ὁπωσδήποτε νὰ ὑπερισχύσῃ τοῦ φαινομένου καὶ νὰ δυνηθῇ ποτὲ νὰ φθάσῃ τὸν σκοπόν. Τὰ φαινόμενα, χάρις εἰς τὰ ὁποῖα σχηματίζεται μία νευρωτικὴ ἰδεοληψία ἥτις, κατὰ βάθος δὲν εἶνε ἄλλο τι ἢ τάσις ἀποφυγῆς τῆς ἱκανοποιήσεως μιᾶς κλίσεως, μᾶς ἀποδεικνύουν καθαρώτατα πῶς γεννᾶται ἡ ὑποτιθεμένη αὐτη «τάσις πρὸς τελειοποίησιν», τὴν ὁποίαν δὲν δυνάμεθα μολοντοῦτο ν᾽ ἀποδώσωμεν εἰς ὅλα τ᾽ ἀνθρώπινα ὄντα.—Οἱ δυναμικοὶ ὅροι τῆς τάσεως ταύτης φαίνονται ὑφιστάμενοι παντοῦ σχεδόν, ἀλλ᾽ οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι, εἶνε σπανίως τοιαύτης φύσεως ὥστε νὰ εὐνοοῦν τὸ φαινόμενον τοῦτο.

Ἂς ἀναφέρωμεν ἐντούτοις, ὡς μίαν ἁπλῆν δυνατότη-

τα, ὅτι αἱ προσπάθειαι τοῦ Ἔρωτος, τείνοντος νὰ ἑνώσῃ τὰς ὀργανικὰς μονάδας κατὰ τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζωνται ἐξ αὐτῶν σύνολα, ὁλοὲν καὶ περισσότερον εὐρέα, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀντισταθμίσματα τῆς ἀπουσίας τῆς «τάσεως πρὸς τελειοποίησιν».—Προστιθέμεναι εἰς τ' ἀποτελέσματα τῆς ἀπώσεως, αἱ προσπάθειαι αὐταί, θὰ ἦσαν πιθανῶς φύσεως τοιαύτης, ὥστε νὰ μᾶς δώσωσι μίαν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τὴν ὁποίαν ἐνασμενιζόμεθα, γενικῶς, ν' ἀποδίδωμεν εἰς τὴν ἐν λόγῳ τάσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ VI.

Ἐκ τῶν θεωριῶν αἵτινες ἀνεπτύχθησαν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπάρχει μία σαφὴς ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν «ἐνστίκτων του ἐγὼ» καὶ τῶν γενετησίων ἐνστίκτων, τῶν πρώτων τεινόντων εἰς τὸν θάνατον, καὶ τῶν τελευταίων εἰς τὴν παράτασιν τῆς ζωῆς.—Τὸ συμπέρασμα ὅμως τοῦτο, ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων δὲν μᾶς ἱκανοποιεῖ.—Ἂς προσθέσωμεν ἀκόμη, ὅτι εἰς τὰ πρῶτα μόνον ἐθεωρήσαμεν ὅτι ἔπρεπε ν' ἀποδώσωμεν ἕνα χαρακτῆρα συντηρητικόν, ἢ κάλλιον, ἐπαναστροφῆς, ἕνεκα τῆς τάσεως πρὸς ἐπανάληψιν.—Κατὰ τὸν τρόπον μας τοῦ σκέπτεσθαι, πράγματι, τὰ ἔνστικτα τοῦ **ἐγώ**, ἰδόντα τὸ φῶς τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἡ ἄψυχος ὕλη ἔλαβε τὸ πρῶτον φύσημα τῆς ζωῆς, θὰ ἔτεινον εἰς τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἄψυχον κατάστασιν.—Ὅσον ἀφορᾷ τὰ γεννητικὰ ἔνστικτα ἀντιθέτως εἶνε ἔκδηλον ὅτι ἀναπαράγουν πρωτογόνους καταστάσεις τῶν ζώντων ὄντων, ὁ σκοπὸς ὅμως εἰς τὸν ὁποῖον ἐπιζητοῦν νὰ φθάσουν δι' ὅλων τῶν μέσων, συνίσταται εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς συγχωνεύσεως δύο γεννητικῶν κυττάρων, ἕκαστον τῶν ὁποίων παρουσιάζει μίαν ἰδιαιτέραν διαφοροποίησιν. Ὅταν ἡ συγχώνευσις αὕτη,

δὲν πραγματοποιηθῇ, τὸ γεννητικὸν κύτταρον θνήσκει, ὡς ὅλα τ' ἄλλα στοιχεῖα τοῦ πολυκυττάρου ὀργανισμοῦ.

Μόνον χάρις εἰς τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο γεννητικῶν κυττάρων, ἡ γεννητικὴ λειτουργία καθίσταται ἱκανὴ νὰ παρατείνῃ τὴν ζωὴν καὶ νὰ τῆς προσδώσῃ τὴν ὄψιν τῆς ἀθανασίας. Ποῖον εἶνε ὅμως τὸ σπουδαῖον γεγονὸς τῆς ἐξελίξεως τῆς ζώσης ὕλης τὸ ὁποῖον ἀναπαράγει ὁ διὰ γενῶν πολλαπλασιασμὸς ἢ ἡ προκαταρκτικέ του φάσις, ἡ ἐμφανιζομένη παρὰ τοῖς πρωτοζώοις διὰ τῆς συμμίξεως δύο ἀτόμων; Τοῦτο εἶνε κάτι τὸ ὁποῖον δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ εἴπωμεν, καὶ θὰ μᾶς ἦτο μεγάλη ἀνακούφισις ἐὰν εὑρισκόμεθα ἐνώπιον γεγονότων, τὰ ὁποῖα θὰ μᾶς ἀπεδείκνυον ἐσφαλμένον ὅλον τὸ οἰκοδόμημα τῶν θεωριῶν μας. Ταὐτοχρόνως θὰ ἔπιπτεν καὶ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων του ἐγὼ (τοῦ θανάτου) καὶ τῶν γενετησίων ἐνστίκτων (τῆς ζωῆς), καὶ ἡ τάσις πρὸς ἐπανάληψιν θὰ ἔχανε τὴν σπουδαιότητα τὴν ὁποίαν ἐπιστεύσαμεν ὅτι ἠδυνάμεθα νὰ τῇ ἀποδώσωμεν.

Ἂς ἐπανέλθωμεν λοιπόν, εἰς μίαν ὑπόθεσιν, τὴν ὁποίαν διετυπώσαμεν ἐν παρόδῳ ἐν τῇ ἐλπίδι ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τὴν ἀναιρέσωμεν, τῇ βοηθείᾳ ἀκριβῶν γεγονότων. Εἴχομεν, συγκεκριμμένως, ὑποθέσει (καὶ ἀποκομίσει ἀπὸ τὴν ὑπόθεσίν μας ταύτην μερικὰ συμπεράσματα) ὅτι πᾶν τὸ ζῶν θνήσκει, χάρις εἰς ἐσωτερικὰ αἴτια. Καὶ τὴν ὑπόθεσίν μας ταύτην, τὴν ἐξεφράσαμεν ἐν πλήρει ἀφελείᾳ, ἀκριβῶς διότι ἐπιστεύσαμεν ὅτι ἐκφράζομεν κάτι πλέον ἢ μίαν ὑπόθεσιν. Εἶναι μία ἰδέα ἥτις μᾶς εἶναι οἰκεία, μία ἰδέα ἡ ὁποία μᾶς ἐνετυπώθη ἀπὸ τοὺς ποιητάς μας. Καὶ ἐὰν τὴν ἐδέχθημεν, εἶναι διότι μᾶς παρουσιάζεται ὡς παρηγορητικὴ δοξασία. Ἐφόσον πρέπει τις νὰ ἀποθάνῃ, καὶ νὰ παραστῇ, πιθανῶς, πρὶν ἀποθάνῃ, εἰς τὸν θάνατον προσφιλῶν ὄντων, εὑρίσκομεν παρηγορίαν γνωρίζοντες ὅτι εἴμεθα θύματα ὄχι ἀτυχήματος ἢ τυχαίου γεγονότος, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδυνάμεθα, ἴσως, ν' ἀποφύγωμεν, ἀλλ' ἑνὸς ἀμειλίκτου νόμου τῆς φύσεως, μιᾶς **ἀνάγκης** τῆς ὁποίας οὐδὲν τὸ ζῶν δύναται ν' ἀπαλλαγῇ.

Ἡ πίστις ὅμως αὐτή, εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην τοῦ θανάτου, δὲν εἶνε, ἴσως, ἄλλο τι ἢ μία τῶν πολυαρίθμων πλανῶν τὰς ὁποίας ἐδημιουργήσαμεν διὰ νὰ καταστήσωμεν «ὑποφερτὸν τὸ φορτίον τῆς ὑπάρξεως». Ἡ δοξασία αὐτή, δὲν εἶναι, ἀληθῶς, πρωτόγονος, διότι ἡ ἰδέα τοῦ «φυσικοῦ θανάτου», εἶναι ξένη εἰς τοὺς πρωτογόνους λαούς, οἱ ὁποῖοι ἀποδίδουν τὸν θάνατον τοῦ καθ' ἑνὸς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ἐπίδρασιν ἑνὸς ἐχθροῦ, ἢ ἑνὸς κακοῦ πνεύματος. Δὲν βραδύνομεν λοιπόν, νὰ θέσωμεν τὴν δοξασίαν αὐτήν, ὑπὸ τὴν δοκιμασίαν τῆς βιολογικῆς ἐπιστήμης.

Ἐὰν τὸ ἐκάμναμεν, θὰ ἐξεπλησσόμεθα διαπιστοῦντες ὅτι δὲν βασιλεύει καμμία ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν βιολόγων, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ φυσικοῦ θανάτου, ἀντιλαμβανόμενοι ἀκόμη ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου ἐξατμίζεται εἰς τὰς χεῖρας των. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ζωὴ κατέχει, τουλάχιστον εἰς τὰ ἀνώτερα ζῶα, μίαν ὡρισμένην μέσην διάρκειαν, εἶναι φυσικώτατα ὑπὲρ τοῦ ἐξ ἐσωτερικῶν αἰτίων θανάτου, ἡ περίπτωσις ὅμως καθ' ἣν πολλὰ μεγάλα ζῶα καὶ γιγάντια δένδρα, φθάνουν εἰς ἕνα γῆρας βαθύτατον, τὸ ὁποῖον δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ μὲ ποσοτικὴν ἀκρίβειαν, τὸ γεγονὸς τοῦτο, λέγομεν, φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιοῖ τὸ συμπέρασμα τὸ ὁποῖον ἀπορρέει ἐκ τοῦ πρώτου γεγονότος. Κατὰ τὴν μεγαλειώδη θεωρίαν τοῦ W. Fliess, ὅλα τὰ ζωϊκὰ φαινόμενα τῶν ὀργανισμῶν (συμπεριλαμβανομένου, ἀναμφιβόλως, καὶ τοῦ θανάτου) θὰ συνεδέοντο μ' ἕνα ὡρισμένον τέλος, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐξεφράζετο ἡ ἐξάρτησις τῶν δύο ζωσῶν ὑλῶν, ἄρρενος καὶ θήλεος, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἡλιακὸν ἔτος. Αἱ παρατηρήσεις ὅμως αἱ ὁποῖαι δεικνύουν μὲ ποίαν εὐκολίαν, καὶ ἐν τίνι μέτρῳ αἱ ἐξωτερικαὶ δυνάμεις εἶναι ἱκαναὶ νὰ μεταβάλουν τὰς ζωϊκὰς ἐκδηλώσεις, γενικῶς καὶ εἰδικώτερον μερικῶς ἐκείνας τοῦ φυτικοῦ κόσμου, εἴτε ἐπιβραδύνουσαι εἴτε ἐπισπεύδουσαι τὴν στιγμὴν τῆς ἐμφανίσεώς των, αἱ παρατηρήσεις αὐταί, λέγομεν, εἶναι φύσεως τοιαύτης ὥστε νὰ ἐξασθενοῦν τὴν ἀκρίβειαν τῶν θεωριῶν

τοῦ Fliess, καὶ ἐπιτρέπουν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, νὰ θέσωμεν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν γενικότητα τῶν νόμων τοὺς ὁποίους καθώρισεν.

Ἡ μέθοδος κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξητάσθη παρὰ τοῦ A. Weissmann τὸ ζήτημα τῆς διαρκείας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τῶν ὀργανισμῶν, μᾶς ἐνδιαφέρει εἰς ὑπέρτατον βαθμόν(*). Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ διακρίνας τὴν ζῶσαν ὕλην εἰς μέρος θνητόν, καὶ ἄλλο ἀθάνατον, τοῦ πρώτου ἀντιπροσωπευομένου διὰ τοῦ σώματος ἐν τῇ στενῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, τοῦ μόνου ὑποκειμένου εἰς τὸν φυσικὸν θάνατον, ἐνῶ τὰ γεννητικὰ κύτταρα θὰ ἦσαν ἱκανά, εἰς ὡρισμένας εὐνοϊκὰς περιστάσεις, νὰ ἀναπτυχθοῦν διὰ νὰ σχηματίσουν, ἕνα νέον ἄτομον, ἢ—διὰ νὰ ἐκφρασθῶμεν ἄλλως—νὰ περιβληθῶσιν διὰ νέου σώματος (**).

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μᾶς κάμνει ἐντύπωσιν εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτήν, εἶνε ἡ ἀπρόοπτος ἀναλογία τὴν ὁποίαν παρουσιάζει πρὸς τὰ ἰδικά μας συμπεράσματα τὰ ὁποία ἐπετύχαμεν διὰ μέσων τόσων διαφορετικῶν, ὁ Weissmann, ὁ ὁποῖος ἐξετάζων τὴν ζῶσαν ὕλην ἀπὸ μορφολογικῆς ἀπόψεως, διακρίνει ἐν αὐτῇ ἕνα μέρος, τὸ ὁποῖον εἶναι καταδικασμένον νὰ ἀποθάνῃ, τὸ σῶμα, τὸ περίβλημα τῆς γεννητικῆς καὶ κληρονομικῆς ὕλης, καὶ ἕνα μέρος ἀθάνατον: τὸ βλαστικὸν πλάσμα, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει εἰς τὴν διαιώνισιν τοῦ εἴδους, εἰς τὸν πολλαπλασιασμόν.— Ὅσον ἀφορᾷ ἡμᾶς, ἐξητάσαμεν ὄχι τὴν ζῶσαν ὕλην, ἀλλὰ τὰς δυνάμεις αἱ ὁποῖαι ἐνεργοῦν ἐν αὐτῇ, καὶ κατελήξαμεν νὰ διακρίνωμεν δύο ποικιλίας ἐνστίκτων: ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἄγουν τὴν ζωὴν πρὸς τὸν θάνατον, καὶ τὰ ἄλλα (τὰ γεννητικὰ ἔνστικτα), τὰ ὁποῖα ζητοῦν ἀκαταπαύστως ν' ἀνανεώσουν τὴν ζωήν. Ἡ ἀντίληψίς μας, σχηματίζει οὕτως ἕνα δυναμικὸν ἀνάλογον τῆς μορφολογικῆς θεωρίας τοῦ Weissmann.

(*) Ueber die Dauer des Lebens (1882). Ueber Leben und Tod, (1892). Das Keimplasma κλπ.

(**) Ueber Leben und Tod (2α ἔκδοσις, 1892 σελ. 20).

Ἡ λύσις ὅμως τὴν ὁποίαν ὁ Weissmann δίδει εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου, δὲν βραδύνει νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν ἀναλογίαν αὐτήν. Κατὰ τὸν Weissmann,πράγματι, ἡ διαφοροποίησις μεταξὺ τοῦ θνητοῦ σώματος καὶ τοῦ ἀθανάτου βλαστικοῦ πλάσματος δὲν πραγματοποιεῖται ἢ εἰς τοὺς πολυκυττάρους ὀργανισμούς, ἐνῶ εἰς τοὺς μονοκυττάρους ἄτομον καὶ βλαστικὸν κύτταρον δὲν ἀποτελοῦν ἢ ἕνα ἀδιαίρετον σύνολον (*). Τοιουτοτρόπως οἱ μονοκύτταροι ὀργανισμοὶ θὰ ἦσαν φαινομενικῶς ἀθάνατοι, τοῦ θανάτου μὴ ἐπερχομένου ἢ εἰς τοὺς πολυκυττάρους: τὰ μετάζωα. Ὁ θάνατος οὗτος τῶν ἀνωτέρων ὄντων θὰ ἦτο ἄλλως τε θάνατος φυσικός, θάνατος προερχόμενος ἐξ ἐσωτερικῶν αἰτίων, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν θὰ ἐβασίζετο ἐπὶ ἀρχικῆς ἰδιότητος τῆς ζώσης ὕλης, (**) καὶ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπόλυτος ἀνάγκη, προερχομένη ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τῆς ζωῆς (***).

Ὁ θάνατος, θὰ ἦτο μᾶλλον ἕνα τυχαῖον φαινόμενον προσαρμογῆς εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς ὅρους τῆς ζωῆς, τοῦτο δὲ διότι, ἀφ' ἧς στιγμῆς τὰ κύτταρα τοῦ σώματος διαιροῦνται εἰς σῶμα καὶ βλαστικὸν πλᾶσμα ἡ ἀπεριόριστος διάρκεια τῆς ἀτομικῆς ζωῆς, θὰ καθίστατο μία ἀνωφελὴς πολυτέλεια. Μὲ τὴν ἐμφάνισιν τῆς διαφοροποιήσεως αὐτῆς παρὰ τοῖς πολυκυττάροις, ὁ θάνατος κατέστη δυνατὸς καὶ εὔλογος. Ἔκτοτε, τὸ σῶμα τῶν ζώντων ἀνωτέρων ὄντων θνήσκει,ἐξ αἰτίων ἐσωτερικῶν,εἰς ἐποχὰς καθωρισμένας, τὰ πρωτόζωα ὅμως παρέμειναν ἀθάνατα. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν γέννησιν, δὲν θὰ ἦτο συνέπεια τῆς ἐμφανίσεως τοῦ θανάτου, ἀλλὰ θ' ἀπετέλει μίαν ἀρχικὴν ἰδιότητα τῆς ζώσης ὕλης, ὡς ἡ αὔξησις τῆς ὁποίας θὰ ἦτο ἡ παράτασις· καὶ ἡ ζωὴ δὲν θὰ ὑφίστατο τὴν παραμικρὰν ρῆξιν συνεχείας ἀπὸ τῆς πρώτης της ἐμφανίσεως ἐπὶ τῆς γῆς (****).

(*) Dauer des Lebens (σελ. 38).
(**) Leben und Tod (2α ἔκδοσις σελ.67).
(***) Dauer des Lebens (σελ. 33).
(****) Ueber Leben nnd Tod (συμπέρασμα)

Εἶναι εὔκολον ν'ἀντιληφθῶμεν ὅτι ἀποδίδουσα ἕνα φυσικὸν θάνατον, εἰς τοὺς ἀνωτέρους ὀργανισμούς, ἡ θεωρία τοῦ Weissmann δὲν δίδει καὶ μεγάλην ἐνίσχυσιν εἰς τὸ σύστημά μας. Ἐὰν ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἢ ἓν μεταγενέστερον απόκτημα τῶν ζώντων ὄντων, τὰ ἔνστικτα τὰ τείνοντα εἰς τὸν θάνατον δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ εἶναι σύγχρονα πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ ὅτι τὰ πολυκύτταρα ὄντα θνήσκουν ἐξ αἰτίων ἐσωτερικῶν, συνεπείᾳ τῆς ἀνεπαρκείας τῆς διαφοροποιήσεώς των ἢ τῶν ἀτελειῶν τοῦ μεταβολισμοῦ των, διὰ τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπασχολεῖ, δὲν ἐμφανίζει κανὲν ἐνδιαφέρον. Ἂς συμφωνήσωμεν, ὁπωσδήποτε, ὅτι μία τοιαύτη ἀντίληψις τοῦ θανάτου, εἶναι πολὺ περισσότερον οἰκεία, εἰς τὸν συνήθη τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τὴν παράδοξον ὑπόθεσιν τῶν «ἐνστίκτων τοῦ θανάτου».

Αἱ συζητήσεις τὰς ὁποίας προεκάλεσαν αἱ προτάσεις τοῦ Weissmann, δὲν κατέληξαν—τὸ κατ' ἐμὲ—εἰς οὐδὲν ὁριστικὸν ἀποτέλεσμα(*). Συγγραφεῖς τινες ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἄποψιν τοῦ Goette (1883), ὁ ὁποῖος ἔβλεπε εἰς τὸν θάνατον τὴν ἄμεσον συνέπειαν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ. Ὁ Hartmann, ἀντὶ νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν θάνατον διὰ τοῦ σχηματισμοῦ ἑνὸς «πτώματος», ἑνὸς ἀψύχου τμήματος ζώσης ὕλης, τὸν ὁρίζει ὡς «κατακλεῖδα τῆς ἀτομικῆς ἀναπτύξεως». Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτήν, τὰ πρωτόζωα θὰ ἦσαν ἐπίσης θνητά, ἐφόσον ὁ θάνατος συμπίπτει πάντοτε, παρ' αὐτοῖς, μὲ τὴν γέννησιν· καλύπτεται ὅμως, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην, ὁλοκλήρου τῆς ὕλης τοῦ συγγενοῦς ζώου, δυναμένης νὰ μεταβιβασθῇ ἀμέσως εἰς νέα ἄτομα (σελ. 29).

Ὁλόκληρον τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐρεύνης, ἐστράφη συνεπῶς εἰς τὴν ὑποβολήν, εἰς πειραματικὴν ἐξέτασιν, παρὰ

(*) Max Hartmann: Tod und Fortpflanzung (1906).— Alex Lipschütz: Warum wir sterben. Kosmosbücher (1914). Franz Doflein: Das Problem des Todes und der Unsterblichkeit bei den Pftanzen und Tieren. (1909).

τοῖς μονοκυττάροις, τῆς ὑποθέσεως τῆς ἀθανασίας τῆς ζώσης ὕλης. Ἕνας Ἀμερικανός, ὁ Woodruff, ἀνέλαβε νὰ καλλιεργήσῃ ἐγχυματικὸν ὑπὸ μορφὴν «σανδαλίου», τὸ ὁποῖον πολλαπλασιάζεται διχοτομούμενον, καὶ ἠδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦτον μέχρι 3029ης γεννεᾶς (διέκοψεν αὐθορμήτως τὰ πειράματά του εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ) ἀπομονώνων ἑκάστοτε καὶ βυθίζων εἰς δροσερὸν ὕδωρ ἓν τῶν ἀτόμων ἑκάστου νέου ζεύγους. Εἶδε δὲ ὅτι ὁ 3029ος ἀπόγονος τῆς σειρᾶς ταύτης, ἦτο τόσον ζωηρός, ὅσον καὶ ὁ πρῶτος πρόγονός του, χωρὶς τὸ παραμικρὸν σημεῖον γηρατείων ἢ ἐκφυλισμοῦ, οὕτως ὥστε, ἐὰν οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ εἶναι ἱκανοὶ ν' ἀποδείξουν κάτι, ἡ ἀθανασία τῶν πρωτοζώων φαίνεται ν' ἀποδεικνύεται πειραματικῶς (*).

Ἄλλοι ἐπιστήμονες ἐπέτυχαν διαφορετικὰ ἀποτελέσματα: Ἀντιθέτως πρὸς τὰς διαπιστώσεις τοῦ Woodruff, ὁ Maupas, ὁ Calkins καὶ ἄλλοι, εὗρον ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἐγχυματικά, ὑφίστανται, κατόπιν ἑνὸς ὡρισμένου ἀριθμοῦ διχοτομήσεων, μίαν ἐξασθένησιν, καθίστανται μικρότερα, μεταβάλλουν ἐν μέρει τὴν μορφήν των καὶ θνήσκουν, ὅταν δὲν ὑποβληθοῦν εἰς μερικὰς τονωτικὰς ἐπιδράσεις. Τοιουτοτρόπως, κατόπιν μιᾶς φάσεως γήρατος, τὰ πρωτόζωα θνήσκουν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τ' ἀνώτερα ζῶα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔρχεται εἰς ἄμεσον ἀντίθεσιν πρὸς τὰς βεβαιώσεις τοῦ Weissmann, ὁ ὁποῖος βλέπει εἰς τὸν θάνατον, μεταγενέστερον ἀπόκτημα τῶν ζώντων ὀργανισμῶν.

Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἐρευνῶν τούτων, τονίζομεν δύο τινὰ τὰ ὁποῖα φαίνονται νὰ μᾶς δίδουν μίαν στερεὰν βάσιν. Τὸ πρῶτον, εἶναι τὸ ἀκόλουθον: ἐάν, εἰς μίαν ἐποχὴν καθ' ἣν δὲν παρουσιάζουν ἀκόμη καμμίαν ἀλλοίωσιν σχετικὴν πρὸς τὸ γῆρας, τὰ πρωτόζωα ἐπιτύχουν νὰ συγχωνευθοῦν, νὰ «συζευχθοῦν» (διὰ ν' ἀποχωρισθῶσιν,

---

(*) Ἴδε ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου καὶ διὰ τὰς θεωρίας αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν: Lipschütz, 1, c. σελ. 26, 52 καὶ ἑφεξῆς,

ἐν καιρῷ), διαφεύγουν τοῦ γήρατος καὶ ὑφίστανται μίαν «ἀνανέωσιν». Ἡ σύζευξις αὕτη, ὅμως, δύναται κάλλιστα νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ πρωτότυπον τοῦ διὰ γενῶν πολλαπλασιασμοῦ, ἂν καὶ δὲν ἔχει ἀκόμη τίποτε τὸ κοινὸν πρὸς τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ εἴδους, καὶ συνίσταται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σύμμιξιν τῶν οὐσιῶν τῶν δύο ἀτόμων (ἀμφιμιξία τοῦ Weissmann). Ἡ ἀνανεωτικὴ ὅμως ἐνέργεια τῆς συζεύξεως, δύναται νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ τῆς ἐπιδράσεως μερικῶν ἐρεθισμάτων, μερικῶν μεταβολῶν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ θρεπτικοῦ ὑγροῦ, διὰ τῆς ὑψώσεως τῆς θερμοκρασίας, διὰ διαταραχῶν. Ὑπενθυμίζομεν, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, τὰ περίφημα πειράματα τοῦ J. Loeb, ὁ ὁποῖος, ὑποβάλλων ὠὰ ἐχίνου εἰς ὡρισμένα χημικὰ ἐρεθίσματα, ἐπέτυχε νὰ προκαλέσῃ φαινόμενα διαιρέσεως τὰ ὁποῖα, φυσιολογικῶς, δὲν γίνονται ἢ κατόπιν τῆς γονιμοποιήσεως.

Τὸ δεύτερον, εἶναι τὸ ἑξῆς: εἶναι, παρ' ὅλα ταῦτα, πιθανόν, ὅτι τὰ ἐγχυματικὰ θνήσκουν ἕνα θάνατον φυσικόν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν κατακλεῖδα καὶ τὴν ἀπαρχὴν τῶν ζωϊκῶν των φαινομένων. Αἱ ἀντιθέσεις αἱ ὑφιστάμεναι μεταξὺ τῶν ἀποτελεσμάτων, τῶν ἐπιτευχθέντων ἀπὸ τὸν Woodruff καὶ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐπέτυχον ἄλλοι συγγραφεῖς, ὀφείλονται πράγματι εἰς τὸ ὅτι ὁ Woodruff ἐτοποθέτει κάθε νέαν γενεὰν εἰς νέον θρεπτικὸν ὑγρόν. Καὶ κάθε φορὰν ποὺ παρημέλησε νὰ τὸ κάμῃ, παρετήρησε τὰς αὐτὰς γεροντικὰς ἀλλοιώσεις τὰς ὁποίας διεπίστωσαν οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς. Συνεπέρανεν ἐκ τούτου ὅτι τὰ μεταβολικὰ ὑπολείμματα τὰ ὁποῖα τὰ πρωτόζωα ἀποβάλλουν ἐντὸς τοῦ ὑγροῦ τὸ ὁποῖον τοὺς χρησιμεύει ὡς περιβάλλον, τοῖς εἶναι ἐπιζήμια, καὶ ἠδυνήθη ν' ἀποδείξῃ κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον, ὅτι μόνα τὰ ὑπολείμματα τοῦ ἰδικοῦ των μεταβολισμοῦ, ἐξασκοῦν ἐπὶ τῶν γενεῶν τὴν καταστρεπτικὴν αὐτὴν ἐπίδρασιν. Εἰς μίαν διάλυσιν—πράγματι—κεκορεσμένην διὰ προϊόντων τῆς ἀνταλλαγῆς τῆς ὕλης ἄλλου εἴδους, ἱκανῶς μακρυνοῦ, τὰ πρωτόζωα θὰ εὐημέρουν θαυμασίως, ἐνῷ θὰ

κατεστρέφοντο ἀφεύκτως ἐντὸς τῶν προϊόντων τῆς ἰδίας αὐτῶν, ἀνταλλαγῆς τῆς ὕλης. Καταλειπόμενον λοιπόν, εἰς ἑαυτό, τὸ ἐγχυματογενὲς θνήσκει θάνατον φυσικόν, κατόπιν τῆς ἀτελοῦς ἀποκομιδῆς τῶν προϊόντων τῆς ἀνταλλαγῆς τῆς ὕλης αὐτοῦ. Εἶναι δυνατὸν—ἄλλως τε—ὅλα τ' ἀνώτερα ζῶα, νὰ θνήσκουν, κατὰ βάθος, ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου.

Δικαιούμεθα ἐνταῦθα νὰ διερωτηθῶμεν, ἐὰν θὰ ἐνεδείκνυτο ν' ἀναζητήσωμεν, κατὰ γενικὸν τρόπον, νὰ εὕρωμεν τὴν λύσιν τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὸν φυσικὸν θάνατον προβλήματος, ἐν τῇ μελέτῃ τῶν πρωτοζώων. Ὁ πρωτόγονος ὀργανισμὸς τῶν ζώντων τούτων ὄντων, εἶναι φύσεως τοιαύτης, ὁποία νὰ μᾶς ἀποκρύπτῃ ἐκδηλώσεις τινὰς σημαντικὰς τῶν ὁποίων οἱ ὅροι ὑφίστανται καὶ παρ' αὐτοῖς, δὲν δύνανται ὅμως νὰ παρατηρηθῶσιν ἢ εἰς τὰ ἀνώτερα ζῶα, παρ' οἷς ἐκαλύφθησαν διὰ μιᾶς μορφολογικῆς ἐκφράσεως. 'Αφ' ἧς στιγμῆς ἀφήσαμεν κατὰ μέρος τὴν μορφολογικὴν ἄποψιν, διὰ νὰ ἐξετάσωμεν τὴν δυναμικήν, ὀλίγον μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ γνωρίζωμεν, ἐάν, παρὰ τοῖς πρωτοζώοις, ὁ φυσικὸς θάνατος ἀποδεικνύεται ἢ ὄχι. Εἰς τὰ ὄντα ταῦτα, ἡ οὐσία, τῆς ὁποίας ἀνεκαλύφθη ἀργότερον ὁ χαρακτὴρ τῆς ἀθανασίας, δὲν ἀπεχωρίσθη εἰσέτι τῆς θνητῆς οὐσίας. Αἱ δυνάμεις αἱ ὁποῖαι ὠθοῦν τὴν ζωὴν πρὸς τὸν θάνατον, δύνανται κάλλιστα, καὶ παρ' αὐτοῖς ἐπίσης νὰ ἐνεργοῦν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, χωρὶς νὰ καθίσταται δυνατὸν ν' ἀποδειχθῇ ἀκριβῶς ἡ παρουσία των, ἐφόσον αἱ ἐνέργειαί των εἶναι κεκαλυμμέναι παρ' ἄλλων δυνάμεων αἱ ὁποῖαι τείνουν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς. Γνωρίζομεν μολοντοῦτο, ὅτι αἱ παρατηρήσεις τῶν βιολόγων μᾶς ἐπιτρέπουν, καὶ ὅσον ἀφορᾷ ἀκόμη τὰ πρωτόζωα, νὰ δεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν ἐσωτερικῶν φαινομένων, ὁδηγούντων πρὸς τὸν θάνατον. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἀποδειχθῇ ὅτι τὰ πρωτόζωα εἶναι ἀθάνατα, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ Weissmann, ἡ γνώμη του, ὅτι ὁ θάνατος εἶναι μεταγενέστερον ἀπόκτημα, δὲν θὰ ἐφηρμόζετο ἢ ἐπὶ τῶν ἐκδήλων σημείων τοῦ θανάτου, χωρὶς νὰ μᾶς λέγῃ τὸ παραμικρὸν

ἀναφορικῶς πρὸς τὰ φαινόμενα τὰ ὁδηγοῦντα πρὸς τὸν θάνατον. Ἡ ἐλπίς μας νὰ ἴδωμεν τὴν βιολογίαν ἀπομακρύνουσαν ἄνευ ὅρου καὶ ἐπιφυλάξεως τὴν δυνατότητα ὑπάρξεως ἐνστίκτων τοῦ θανάτου, δὲν ἐπραγματοποιήθη. Διὰ τοῦτο θὰ ἠδυνάμεθα, ἰδίως, ἐὰν ἐνεθαρρυνόμεθα ἀλλαχόθεν, νὰ συνεχίσωμεν ἀσχολούμενοι μὲ τὴν δυνατότητα αὐτήν. Ἡ ἔκδηλος ὅμως ἀναλογία, ἡ ὑφισταμένη μεταξὺ τῆς διακρίσεως τοῦ Weissmann: «σῶμα—πλᾶσμα βλαστικὸν» καὶ τῆς ἰδικῆς μας: «ἔνστικτα τῆς ζωῆς—ἔνστικτα τοῦ θανάτου», ὑφίσταται καὶ διατηρεῖ τὴν ἀξίαν της.

Ἂς σταματήσωμεν ἐπ' ὀλίγον εἰς τὴν καθαρῶς δυαδικὴν αὐτὴν ἀντίληψιν τῶν ἐνστίκτων τῆς ζωῆς. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ E.Hering θὰ ἐξετυλίσσοντο δύο ὅμιλοι φαινομένων ἀντιθέτων: φαινόμενα δημιουργίας (ἀφομοιώσεως) καὶφαινόμενα καταστροφῆς(ἀνομοιώσεως).'Οφείλομενἄραγε νὰ συνταυτήσωμεν πρὸς τοὺς δύο αὐτοὺς προσανατολισμοὺς τῶν ζωϊκῶν φαινομένων, τὰς ἀντιθέτους ἐνεργείας τῶν δύο τάξεων ἐνστίκτων μας:τῶν ἐνστίκτων τῆς ζωῆς,καὶ ἐκείνων τοῦ θανάτου; Ὑπάρχει ὅμως κάτι τὸ ὁποῖον δὲν δυνάμεθα ν' ἀποκρύψωμεν: ὅτι δηλαδὴ χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβανόμεθα εἰσήλθομεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς φιλοσοφίας τοῦ Schopenhauer, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ θάνατος θὰ εἶναι τὸ «κύριον ἀποτέλεσμα»καὶ ἔτι πλέον ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς (*) ἐνῷ τὸ γενετήσιον ἔνστικτον θ' ἀντεπροσώπευεν τὴν ἐνσάρκωσιν τῆς βουλήσεως τοῦ ζῆν.

Ἂς ἔχωμεν τὸ θάρρος νὰ προχωρήσωμεν ἓν βῆμα εἰσέτι: Κατὰ τὴν γενικῶς παραδεδεγμένην ἀντίληψιν,ἡ συνένωσις μεγάλου ἀριθμοῦ κυττάρων εἰς μίαν ζωϊκὴν ἕνωσιν, ἡ πολυκύτταρος ὑφὴ ἄλλως εἰπεῖν τῶν ὀργανισμῶν, θ' ἀπετέλει μέσον προορισμένον νὰ παρατείνῃ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς των.Ἕκαστον κύτταρον χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ διαφυλάττῃ τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων,καὶ ἡ κυτταρικὴ πολιτεία

(*) Ueber die anscheinede Absichtlichkeit im Schicksale des Einzelnen, Grossherog Wilhelm. Ernst Ausgabe IV σελ 268.

δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ ζῶσα, παρὰ τὸν θάνατον τούτων ἢ ἐκείνων τῶν κυττάρων.—Γνωρίζομεν, ἐπίσης, ὅτι ἡ σύζευξις, καὶ ἡ στιγμιαία συγχώνευσις δύο μονοκυττάρων ὄντων, ἐπενεργεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ ἑνὸς καὶ ἐπὶ τοῦ ἄλλου, διατηροῦσα καὶ ἀνανεοῦσα αὐτούς. Θὰ ἠδυνάμεθα ἐπίσης νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν ψυχαναλυτικὴν θεωρίαν τῆς γενετησίου ὁρμῆς εἰς τὰς μεταξὺ τῶν κυττάρων σχέσεις, λέγοντες ὅτι τὰ γενετήσια ἔνστικτα καὶ ἐκεῖνα τῆς ζωῆς, ἐνεργοῦντα ἐπὶ ἑκάστου κυττάρου, ἐπιδρῶσιν καὶ ἐπ' ἄλλων κυττάρων ἐξουδετεροῦντα ἐν μέρει τὰς ἔνστικτα αὐτῶν τοῦ θανάτου, (τὰ ὑπὸ τῶν ἐνστίκτων τούτων δηλ. προκαλούμενα φαινόμενα), καὶ τὰ διατηροῦν ἐν ζωῇ ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως ἐν εἴδει ἁλύσσεως οὕτως εἰπεῖν, μερικῶν κυττάρων δυναμένων νὰ ὠθήσωσι μέχρι τῆς ἰδικῆς των θυσίας τὴν λειτουργίαν των αὐτὴν ἡ ὁποία πρέπει νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν γενετήσιον ὁρμήν. Τὰ βλαστικὰ κύτταρα θὰ ἐπιδείκνυον λοιπὸν «ναρκισσισμὸν» ἀπόλυτον, διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν μίαν ἔκφρασιν τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦμεν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν νευρώσεων, προκειμένου περὶ ἀτόμου φυλάττοντος δι' ἑαυτὸ μόνον ὅλην τὴν γενετήσιον ὁρμὴν χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ μεταβιβάσῃ τὸ παραμικρὸν μέρος ἐπὶ ἄλλου οἱουδήποτε ἀντικειμένου. Τὰ βλαστικὰ κύτταρα ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς γενετησίου ὁρμῆς αὐτῶν, τῆς ἐνεργητικότητος τῶν ἐνστίκτων των τῆς ζωῆς, ὡς ἀπόθεμα τὸ ὁποῖον θὰ χρησιμοποιήσωσιν εἰς τὴν μεταγενεστέραν των δρᾶσιν, τὴν εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν δημιουργικήν. Δυνατὸν ὥστε τὰ κύτταρα τῶν κακοήθων ὄγκων, τῶν τόσον καταστρεπτικῶν διὰ τὸν ὀργανισμόν, νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ ναρκισσικὰ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως. Ἡ παθολογία φαίνεται πράγματι πρόθυμος νὰ θεωρήσῃ τὴν ἀρχήν των ὡς ἔμφυτον καὶ νὰ ἀνταποδώσῃ ἰδιότητας ἐμβρυϊκάς. Οὕτως, ἡ γενετήσιος ὁρμή μας θ' ἀντεπεκρίνετο πρὸς τὸν Ἔρωτα τῶν ποιητῶν καὶ τῶν φιλοσόφων, πρὸς τὸν Ἔρωτα ὁ ὁποῖος ἐξασφαλίζει τὴν συνάφειαν παντὸς ὅ,τι ζεῖ.

Εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἐφθάσαμεν, δυνάμεθα νὰ στα-

θῶμεν πρὸς στιγμήν, διὰ νὰ ρίψωμεν ἕνα βλέμμα ἐπὶ τῆς βραδείας ἀναπτύξεως τῆς θεωρίας μιᾶς γενετησίου ὁρμῆς. Ἡ ἀνάλυσις τῶν νευρώσεων ἐκ μεταβιβάσεως, μᾶς ἔθεσεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπέναντι τῆς ἀντιθέσεως τῶν «γενετησίων ἐνστίκτων», τῶν προσανατολισμένων πρὸς τὸ ἀντικείμενον, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ὁποίων δὲν ἠδυνήθημεν νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀκριβῆ φύσιν, καὶ τὰ ὁποῖα ἀπεκαλέσαμεν προσωρινῶς, «ἔνστικτα τοῦ ἐγώ». Μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων τούτων, διεκρίναμεν, κατὰ πρῶτον, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς. Αἱ γνώσεις μας, δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ὠθήσωμεν τὰς διακρίσεις μακρύτερον. Τίποτε δὲν δύναται νὰ μᾶς ὑποβοηθήσῃ καλλίτερον διὰ νὰ βασίσωμεν μίαν ἀκριβῆ ψυχολογίαν, ἢ μίαν κατὰ προσέγγισιν γνῶσιν τῆς κοινῆς φύσεως τῶν ἐνστίκτων καὶ τῶν ἐνδεχομένων αὐτῶν ἰδιομορφιῶν. Ὑπὸ τὴν σχέσιν ὅμως αὐτήν, δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν, καὶ θὰ ἐβαδίζαμεν εἰς τὸ σκότος. Ὁ καθ' εἷς διέκρινε τόσα ἔνστικτα ἢ «βασικὰ ἔνστικτα», ὅσα ἤθελε, καὶ ἔπαιζε μετ' αὐτῶν, ὡς οἱ φυσικοὶ φιλόσοφοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἔπαιζον μὲ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα: τὸ ὕδωρ, τὴν γῆν, τὸ πῦρ καὶ τὸν ἀέρα. Ἡ ψυχανάλυσις, ἡ ὁποία, μὲ τὴν σειράν της, δὲν ἠδύνατο ν' ἀπαλλαχθῇ μιᾶς οἱασδήποτε ὑποθέσεως ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ἔνστικτα, θὰ ἠρκεῖτο εἰς τὴν συνήθη διάκρισιν, τὴν χαρακτηριζομένην διὰ τῆς ἐκφράσεως «πεῖνα καὶ ἔρως». Ἐνεργοῦσα οὕτω, δὲν ἐνήργει ἄνευ λόγου, καί, χρησιμοποιοῦσα τὴν διάκρισιν αὐτήν, ἐπέτυχε νὰ ὠθήσῃ ἀρκετὰ μακρὰν τὴν ἀνάλυσιν τῶν ψυχονευρώσεων. Εὐνόητον, μολοντοῦτο, ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ εὐρύνῃ τὴν ἔννοιαν «ἀφροδισία» (καί, συνεπῶς ἐκείνην τοῦ γενετησίου ἐνστίκτου), μέχρις ὅτου τὴν κάμῃ νὰ συμπεριλάβῃ πᾶν ὅ,τι δὲν ἀπετέλει μέρος τῆς λειτουργίας τοῦ πολλαπλασιασμοῦ πρὸς μεγάλην ἀγανάκτησιν τῶν σεμνοτύφων, τῶν «ντιστεγκὲ» ἢ ἁπλούστατα ὑποκριτῶν.

Ἡ ψυχανάλυσις ἔκαμεν ἕνα βῆμα ἀκόμη, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ τὸ ψυχολογικὸν **ἐγώ**, τὸ ὁ-

ποῖον δὲν ἐγνώριζεν ἕως τότε ἢ ἐν τῇ ἰδιότητί του ὡς στοιχείου ἱκανοῦ ν' ἀπωθήσῃ μόνον, νὰ περιορίσῃ ἢ νὰ δημιουργήσῃ ἔργα ἀμύνης καὶ ἀντιδράσεως. Ἄνθρωποι ὀξύνοες, καὶ προικισμένοι διὰ κριτικοῦ πνεύματος, εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη διετύπωσαν ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς στενωτάτης ἐφαρμογῆς τῆς ἐννοίας τῆς γενετησίου ὁρμῆς ἐπὶ τῆς ἐνεργείας τῶν γενετησίων ἐνστίκτων, τῶν προσανατολισμένων πρὸς τὸ ἀντικείμενον. Παρέλειψαν ὅμως νὰ μᾶς ὑποδείξουν τὴν πηγὴν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἤντλησαν τὰς καλλιτέρας των πληροφορίας, καὶ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀποκομίσουν ἐξ αὐτῶν, συμπεράσματα τὰ ὁποῖα ἡ ψυχανάλυσις ἠδυνήθη νὰ χρησιμοποιήσῃ. Προχωροῦσα, μὲ μεγαλυτέρας ἔτι προφυλάξεις, ἡ ψυχαναλυτικὴ παρατήρησις, ἐξεπλάγη πρὸ τῆς συχνότητος τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς ἡ γενετήσιος ὁρμὴ ἀποσύρεται ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον, διὰ νὰ διευθυνθῇ πρὸς τὸ **ἐγώ**, (στρεφομένη πρὸς τὰ ἔνδον)· καὶ μελετῶσα τὴν ἐξέλιξιν τῆς παιδικῆς γενετησίου ὁρμῆς, εἰς τὰς πλέον πρωτογόνους φάσεις της, ἠδυνήθη νὰ διαπιστώσῃ ὅτι τὸ **ἐγὼ** ἀποτελεῖ τὴν πρωτογενῆ καὶ κυρίαν δεξαμενὴν τῆς γενετησίου ὁρμῆς ἡ ὁποία μεταδίδεται εἰς τὸ ἀντικείμενον, ἀναχωροῦσα ἀπὸ τὸ **ἐγώ**. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, τὸ **ἐγὼ** συγκατηριθμήθη μεταξὺ τῶν γενετησίων ἀντικειμένων καὶ δὲν ἐβράδυνε ν' ἀναγνωρισθῇ ὡς τὸ σημαντικώτερον αὐτῶν. Ἡ ἐπὶ τοῦ ἐγὼ συγκεντρωθεῖσα γενετήσιος ὁρμὴ ὠνομάσθη «ναρκισσική»(*). Ἡ ναρκισσικὴ αὕτη γενετήσιος ὁρμὴ ἦτο φυσικῶς καὶ μία ἐκδήλωσις συγχρόνως τῶν γενετησίων ἐνστίκτων, ἐν τῇ ἀναλυτικῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως, ἐνστίκτων τὰ ὁποῖα εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὰ ἔνστικτα συντηρήσεως, τῶν ὁποίων εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐδέχθημεν τὴν ὕπαρξιν. Ἡ πρωτόγονος ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων τοῦ **ἐγὼ** καὶ τῶν γε-

(*) Zur Einführung des Narzissmus «Jahrbuch der Psychoanalyse» V. 1914 καὶ «Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre» IV. Folge 1918.

νετησίων ἐνστίκτων, κατέστη οὕτως ἀνεπαρκής. Μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων τοῦ **ἐγώ**, μερικὰ ἀπεκαλύφθη ὅτι εἶναι γενετησίου φύσεως, διεπιστώθη ὅτι τὰ γενετήσια ἔνστικτα ἐνήργουν ἐν τῷ **ἐγώ**, πλησίον ἄλλων ἐνστίκτων προφανῶς· καὶ ὅμως δικαιούμεθα πάντοτε νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἡ παλαιὰ διατύπωσις, καθ' ἣν αἱ ψυχονευρώσεις θὰ ὠφείλοντο εἰς μίαν σύγκρουσιν μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων τοῦ **ἐγὼ** καὶ τῶν γεννητικῶν ἐνστίκτων, δὲν ἔχει τίποτε τὸ ὁποῖον ν' ἀπορρίψωμεν σήμερον. Ἡ μόνη μεταβολὴ ἡ ὁποία ἐγένετο, συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ μεταξὺ δύο ὁμάδων ἐνστίκτων ὑφισταμένη διαφορά, ἥτις ἐθεωρήθη ἀρχικῶς ὡς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ποιοτική, θεωρεῖται σήμερον ὡς διαφορὰ **τοπική**. Ἀποκαλύπτεται δέ, ὅλως ἰδιαιτέρως, ὅτι ἡ νεύρωσις τῆς μεταβιβάσεως, ἀντικείμενον εἰδικῆς μελέτης τῆς ψυχαναλύσεως, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς συγκρούσεως μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τῶν ἐρωτικῶν φορτίων τῶν ἀντικειμένων.

Ὀφείλομεν νῦν νὰ ἐμμείνωμεν ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τοῦ ἐρωτικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐνστίκτων συντηρήσεως, ἐφ' ὅσον δὲν ἐδιστάσαμεν νὰ ταυτίσωμεν τὸ γενετήσιον ἔνστικτον πρὸς τὸν Ἔρωτα, ὁ ὁποῖος ἐξασφαλίζει τὴν συντήρησιν παντὸς ζῶντος καὶ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ γενετήσιος ὁρμὴ τοῦ **ἐγὼ** κατάγεται ἀπὸ τὰ ἐρωτικὰ φορτία, χάρις εἰς τὰ ὁποῖα διατηρεῖται ἡ συνοχὴ τῶν σωματικῶν κυττάρων. Καὶ ἰδοὺ ὅτι εὑρισκόμεθα αἴφνης πρὸ τοῦ ἑξῆς προβλήματος: ἐὰν τὰ ἔνστικτα συντηρήσεως εἶναι ἐπίσης ἐρωτικῆς φύσεως, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν ὑφίστανται ἄλλα ἔνστικτα ἀπὸ τὰ ἐρωτικά. Πάντως δὲν βλέπομεν ἄλλα ἔνστικτα. Εἴμεθα ὅθεν ὑποχρεωμένοι ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι οἱ κριτικοὶ εἶχον δίκαιον, τόσον ὅταν ἰσχυρίζοντο —ὡς ἔκαμναν οἱ παλαιότεροι— ὅτι ἡ ψυχανάλυσις ἐπεζήτει νὰ ἐξηγήσῃ τὸ πᾶν διὰ τῆς ἀφροδισίας, ὅσον καὶ ἐνεργοῦντες ὡς οἱ σύγχρονοι, ὡς ὁ Jung μεταξὺ ἄλλων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐδίστασαν νὰ ὁμιλῶσι περὶ γενετησίου ὁρμῆς ὅπου ἐπρόκειτο περὶ ἐνστίκτων. Τί πρέπει νὰ σκεφθῶμεν;

Ἕνα παρόμοιον ἀποτέλεσμα δὲν θὰ ἦτο καθό-

λου σύμφωνον πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν μας. Ἠρχίσαμεν μᾶλλον δι' ἑνὸς σαφοῦς καὶ εὐκρινοῦς διαχωρισμοῦ μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων τοῦ ἐγώ=ἐνστίκτων τοῦ θανάτου,καὶ γεννητικῶν ἐνστίκτων=ἐνστίκτων τῆς ζωῆς. Εἴμεθα ἐπίσης διατεθειμένοι νὰ συγκαταριθμήσωμεν μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων τοῦ θανάτου τὰ λεγόμενα συντηρητικὰ ἔνστικτα, ἀλλά, μελετήσαντες τὸ ζήτημα, ἐνομίσαμεν ὅτι ὠφείλαμεν ν' ἀποφύγωμεν τὸ τοιοῦτον. Ἡ ἀντίληψίς μας ἦτο διαρχική, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, καὶ εἶναι ἔτι μᾶλλον καὶ σήμερον ἀκόμη, ἀφ' ὅτου ἀντεκατεστήσαμεν τὴν μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων τοῦ ἐγὼ καὶ τῶν πρωτογόνων ἐνστίκτων ὑφισταμένην ἀντίθεσιν, διὰ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων τῆς ζωῆς καὶ ἐκείνων τοῦ θανάτου. Ἡ θεωρία τοῦ Jung ἀντιθέτως εἶναι μία μονιστικὴ θεωρία. Δίδων τὸ ὄνομα libido εἰς τὴν μόνην δύναμιν τὴν ὁποίαν παραδέχεται, ἠδυνήθη κάλλιστα νὰ δημιουργήσῃ μίαν σύγχισιν χωρὶς ὅμως τοῦτο νὰ δύναται νὰ μᾶς ταράξῃ. Ὑποθέτομεν ὅτι καὶ ἄλλα ἔνστικτα πλὴν τῶν ἐρωτικῶν ἐνστίκτων συντηρήσεως δροῦν ἐν τῷ ἐγὼ καὶ θὰ ἐπεθυμοῦμεν νὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν τὴν ὕπαρξίν των. Λυπούμεθα ὅτι ἡ ἀνάλυσις δὲν ἔχει ἀκόμη ἀρκετὰ προοδεύσει διὰ νὰ διευκολύνῃ αὐτὴν τὴν ἀπόδειξιν. Τὰ ἐρωτικὰ ἔνστικτα τοῦ ἐγώ, δύνανται, ἄλλως τε, νὰ πραγματοποιήσουν ἕνα εἰδικὸν συνδυασμὸν μετ' ἄλλων ἐνστίκτων τοῦ ἐγώ, τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦμεν εἰσέτι. Πρὶν ἀκόμη ἀνακαλυφθῇ ὁ ναρκισσισμός, ἡ ψυχανάλυσις ὑπωπτεύθη τὴν ὕπαρξιν ἐρωτικῶν στοιχείων εἰς τὰ «ἔνστικτα τοῦ ἐγώ». Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτήν, πρόκειται περὶ ἀβεβαίων δυνατοτήτων, τὰς ὁποίας οἱ ἀντίπαλοι δὲν ἔχουν ὑπ' ὄψει. Λυπούμεθα διότι ἡ ἀνάλυσις δὲν μᾶς ἐπέτρεψε ν' ἀποδείξωμεν μέχρι σήμερον ἢ τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐρωτικῶν ἐνστίκτων μόνον. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν θὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν ὑφίστανται ἄλλα.

Δεδομένου ὅτι ἐπικρατεῖ ἀκόμη σκότος εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ἐνστίκτων, θὰ εἴχομεν ἄδικον νὰ ἀποκρούσωμεν τὴν παραμικρὰν ἔνδειξιν ἡ ὁποία θὰ ὑπέσχετο

μίαν ἐξήγησιν. Ἐλάβομεν ὡς ἀφετηρίαν, τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων τῆς ζωῆς καὶ ἐκείνων τοῦ θανάτου. Ὁ εἰς ἓν ἀντικείμενον συγκεντρούμενος ἔρως, μᾶς δίδει μίαν ἀντίθεσιν τοῦ εἴδους αὐτοῦ: κυρίως ἔρως (στοργὴ) καὶ μῖσος (ἐπιβουλή). Ἐὰν τουλάχιστον ἠδυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν νὰ διαπιστώσωμεν μίαν σχέσιν μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέσεων, νὰ συνδέσωμεν τὴν μίαν πρὸς τὴν ἄλλην! Ἐβεβαιώσαμεν πάντοτε ὅτι τὸ γενετήσιον ἔνστικτον, περιεῖχε ἕνα στοιχεῖον σαδιστικόν (*), καὶ γνωρίζομεν ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦτο δύναται νὰ καταστῇ ἀνεξάρτητον καί, ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς διαστροφῆς, νὰ κυριαρχήσῃ, ὅλης τῆς γενετησίου ζωῆς τοῦ ἀτόμου. Ἐμφανίζεται ἐπίσης ὡς κυρίαρχον μερικὸν ἔνστικτον, εἰς μίαν τῶν μορφῶν τούτων, τὰς ὁποίας ὠνόμασα «προγεννητικάς». Πῶς ν᾿ ἀναγάγωμεν ὅμως εἰς τὸν Ἔρωτα, τοῦ ὁποίου ἡ λειτουργία συνίσταται εἰς τὴν συντήρησιν καὶ ἐμμονὴν ἐν τῇ ζωῇ, τὴν σαδιστικὴν ταύτην τάσιν πρὸς βλάβην τοῦ ἀντικειμένου; Δὲν μᾶς εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ σαδισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἄλλο τὶ—διὰ νὰ ἀκριβολογήσωμεν—ἢ ἕνα ἔνστικτον θανάτου, τὸ ὁποῖον ἡ ναρκισσικὴ γενετήσιος ὁρμὴ ἀπέσπασε τοῦ ἐγὼ καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἐνεργεῖ ἢ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου; Θὰ ἐτίθετο τότε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς γεννητικῆς λειτουργίας. Εἰς τὴν πρώτην φάσιν τῆς γενετησίου ὁρμῆς, ἡ ἐρωτικὴ κατοχή, συμπίπτει μὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀντικειμένου. Βραδύτερον ἡ σαδιστικὴ τάσις καθίσταται αὐτόνομος καί, τέλος, ἐν τῇ κυρίως γεννητικῇ της φάσει, ὅτε ἡ γέννησις καθίσταται ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἔρωτος, ἡ σαδιστικὴ τάσις ὠθεῖ τὸ ἄτομον νὰ καταλάβῃ τὸ γενετήσιον ἀντικείμενον καὶ νὰ κυριαρχήσῃ αὐτοῦ, ἐν μέτρῳ ἀναλόγῳ πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς γενετησίου πράξεως. Θὰ ἠδυνάμεθα ἀκόμη νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ σαδισμός, ἀπαλλασσό-

---

(*) Drei Abhandlungeu zur Sexualtheorie (ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1905).

μενος τοῦ **ἐγώ**, δεικνύει εἰς τὰ ἐρωτικὰ στοιχεῖα τοῦ **ἐγὼ** τὸν δρόμον τὸν ὁποῖον πρέπει ν᾿ ἀκολουθήσωσι. Βραδύτερον, τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀναζητοῦν νὰ διεισδύσωσιν ἐντὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀντικειμένου. Εἰς τὴν περίπτωσιν καθ᾿ ἣν ὁ πρωτόγονος σαδισμός, δὲν ὑπέστη καμμίαν ἐξασθένησιν καὶ παρέμεινεν ἁγνὸς πάσης ἀναμίξεως, εὑρισκόμεθα ἐνώπιον ἑνὸς συγκερασμοῦ «ἔρως-μῖσος» ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τὴν ἐρωτικὴν ζωὴν τόσων ἀτόμων.

Ἐὰν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ ἀσπασθῶμεν μίαν τοιαύτην ὑπόθεσιν, δὲν θὰ εἴχομεν ἀνάγκην ν᾿ ἀναζητήσωμεν ἄλλο παράδειγμα ἐνστίκτου τοῦ θανάτου: θὰ εὑρισκόμεθα ἐνώπιον ἑνὸς τῶν ἐνστίκτων τούτων, ὀλίγον μετατοπισμένου, τῇ ἀληθείᾳ. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη ἔχει τὸ ἐλάττωμα ὅτι στερεῖται συγκεκριμμένου χαρακτῆρος καὶ δίδει ἀκόμη, τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς μυστικῆς ἀντιλήψεως. Μορφώνοντες καὶ ἀσπαζόμενοι αὐτήν, ἀφίνομεν νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι ἀναζητοῦμεν νὰ διαφύγωμεν πάσῃ θυσίᾳ, μιᾶς μεγάλης ἀμηχανίας. Δυνάμεθα μολοντοῦτο νὰ ἐπικαλεσθῶμεν μίαν δικαιολογίαν λέγοντες ὅτι ἡ προκειμένη ὑπόθεσις δὲν εἶναι νέα, ὅτι τὴν ἐμορφώσαμεν ἤδη προγενεστέρως, ὅταν ἀκόμη δὲν ὑπῆρχε ζήτημα ἀμηχανίας. Ἡ κλινικὴ παρατήρησις, μᾶς ἐπέβαλεν ἄλλοτε ἕνα τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, καθ᾿ ὃν ὁ μαζοχισμός, μερικὸν συμληρωματικὸν ἔνστικτον τοῦ σαδισμοῦ, θὰ προήρχετο ἐκ τοῦ σαδισμοῦ ἐπαναστραφέντος πρὸς τὸ **ἐγώ**. (*). Ἡ ἐπιστροφὴ ὅμως τῆς τάσεως ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον εἰς τὸ **ἐγὼ** δὲν διαφέρει, κατ᾿ ἀρχήν, ἀπὸ τὸν προσανατολισμὸν ὁ ὁποῖος μᾶς φαίνεται ἐνταῦθα ὡς κάτι τὸ νέον. Ὁ μαζοχισμός, ὁ προσανατολισμὸς τῆς τάσεως πρὸς τὸ **ἐγὼ** δὲν θὰ ἦτο, ἐν τῇ πραγματικότητι, ἡ μία ἐπιστροφὴ πρὸς μίαν προγενεστέραν φάσιν τῆς

(*) Πρβλ. «Sexualtheorie»—4η ἔκδοσις 1920 καὶ «Triebe und Triebschicksale» ἐν τῇ «Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre» IV Folge.

τάσεως αὐτῆς, μία ἐπαναστροφή. Ἐπὶ ἑνὸς μόνον σημείου, ὁ ὁρισμὸς τοῦ μαζοχισμοῦ τὸν ὁποῖον διετύπωσα τότε, μοὶ φαίνεται σήμερον ὡς πολὺ ἀπόλυτος καὶ χρήζει διορθώσεως: ὁ μαζοχισμὸς δύναται, συγκεκριμμένως, νὰ εἶναι πρωτογενής, δυνατότης τὴν ὁποίαν ἐθεώρησα ὅτι ὀφείλω νὰ ἀρνηθῶ (*).

Ἂς ἐπανέλθωμεν ὅμως εἰς τὰ ἔνστικτα τὰ τείνοντα εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς. Αἱ ἔρευναι ἐπὶ τῶν πρωτοζώων μᾶς ἔδειξαν ἤδη ὅτι ἡ συγχώνευσις τῶν δύο ἀτόμων χωρὶς ἐπακόλουθον διχασμόν, ἄλλως εἰπεῖν ἡ σύζευξις μὲ ἐπακόλουθον διαχωρισμὸν τῶν δύο ἀτόμων, ἀσκεῖ ἐπὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου μίαν ἐπίδρασιν ἐπανορθωτικὴν καὶ ἀνανεωτικὴν (ἴδε ἀνωτέρω ἐργασίαι de Lipschütz) —τὰ ἄτομα ταῦτα δὲν παρουσιάζουν εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεὰς κανὲν σημεῖον ἐκφυλισμοῦ καὶ φαίνονται ἱκανὰ νὰ ἀνθίστανται ἐπὶ περισσότερον χρόνον εἰς τὴν νοσηρὰν ἐπίδρασιν τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ μεταβολισμοῦ των. Θεωρῶ ὅτι ἡ παρατήρησις αὕτη παρουσιάζει τὸ πρωτότυπον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ θεωρηθῇ ὡς προφανὲς ἀποτέλεσμα τῆς γεννητικῆς ἑνώσεως. Διὰ τίνος ὅμως μέσου ἡ συγχώνευσις τῶν δύο κυττάρων τῶν ὀλίγον διαφορετικῶν ἀλλήλων, θὰ παρῆγε μίαν τοιαύτην ἀνανέωσιν τῆς ζωῆς; Αἱ προσπάθειαι πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς συζεύξεως τῶν πρωτοζώων διὰ χημικῶν ἐρεθισμάτων, καὶ

(*) Εἰς μίαν μελέτην, πλήρη ἐνδιαφέροντος καὶ ἰδεῶν, ἡ ὁποία ὅμως, ἀτυχῶς, μοῦ φαίνεται ὅτι στερεῖται σαφηνείας, ἡ Sabine Spielrein, υἱοθετεῖ μέγα μέρος τῶν θεωριῶν τούτων. Ἀποδίδει εἰς τὸ σαδιστικὸν στοιχεῖον τοῦ γενετησίου ἐνστίκτου τὸ ὄνομα «Καταστρεπτικὸν» (Die Destruction als Ursache des Werdens, «Jahrbuch für Psychoanalyse» IV 1912). Ἀκολουθῶν διάφορον ὁδόν, ὁ A. Stärcke (Inleiding by de vertaling von S. Freud, De sexuele beschavingsmoral, 1914), ἀφωσιώθη εἰς τὸ νὰ ταυτίσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς γενετησίου ὁρμῆς μὲ τὸ ἔνστικτον τοῦ θανάτου (ἴδε ἐπίσης Rank, Der Künstler). Ὅλαι αἱ προσπάθειαι αὐταί, ὡς καὶ ἰδικαί μας, τείνουσαι νὰ πληρώσουν ἕνα χάσμα, ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν ἀνάγκην μιᾶς ἐξηγήσεως, ἡ ὁποία ἐλλείπει ἀκόμη.

μάλιστα μηχανικῶν, μᾶς παρέχει ἐν προκειμένῳ μίαν βεβαίαν ἀπάντησιν: ἡ ἀνανέωσις αὕτη, πραγματοποιεῖται χάρις εἰς μίαν συρροὴν νέων ποσοτήτων ἐρεθισμάτων.

Τοῦτο ὅμως συμφωνεῖ ἄριστα μὲ τὴν ὑπόθεσιν καθ' ἣν ὁ ζῶν ὀργανισμὸς τείνει, δι' ἐσωτερικοὺς λόγους, εἰς τὴν ἐξίσωσιν τῶν χημικῶν τάσεων, δηλαδὴ εἰς τὸν θάνατον, ὅτε ἡ ἕνωσίς του πρὸς μίαν ἄλλην ζῶσαν ὕλην, ἀτομικῶς διάφορον, θὰ ηὔξανε τὰς τάσεις ταύτας, θὰ εἰσῆγε οὕτως εἰπεῖν, νέας ζωϊκὰς διαφορὰς αἱ ὁποῖαι θὰ ἐσήμαιναν διὰ τὴν ζωήν, μίαν νέαν διάρκειαν. Ὀφείλει φυσικὰ νὰ ὑφίσταται πρὸς τοῦτο ἓν ἄριστον ἢ πολλὰ ἄριστα διὰ τὰς μεταξὺ τῶν ἑνουμένων ἀτόμων ὑφισταμένας διαφοράς, διὰ νὰ φθάσῃ ἡ ἕνωσίς των εἰς ἐπιθυμητὸν ἀποτέλεσμα εἰς τὴν ἀνανέωσιν δηλαδὴ καὶ τὴν παράτασιν τῆς διαρκείας τῆς ζωῆς. Ἡ πεποίθησις τὴν ὁποίαν ἀπεκομίσαμεν ὅτι ἡ ψυχικὴ ζωὴ δύναται νὰ εἶναι ἡ νευρικὴ ζωὴ γενικῶς,ὀφείλεται εἰς τὴν ἀναγνώρισιν,τῆς τάσεως πρὸς ταπείνωσιν,πρὸς μὴ μεταβολήν,πρὸς καταστολὴν τῆς ἐσωτερικῆς τάσεως τῆς προκαλουμένης ἀπὸ τὰ ἐρεθίσματα (ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς Νιρβάνα, διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν ἔκφρασιν τῆς Barbara Low), ἡ πεποίθησις αὕτη, λέγομεν, ἀποτελεῖ ἕνα τῶν ἰσχυροτέρων λόγων, οἵτινες μᾶς κάμνουν νὰ πιστεύωμεν εἰς τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐνστίκτων τοῦ θανάτου.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἐξασθενεῖ αἰσθητῶς τὸν συλλογισμόν μου, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἠδυνήθημεν ν' ἀποκαλύψωμεν ἐν τῷ γεννητικῷ ἐνστίκτῳ, τὴν τάσιν αὐτὴν πρὸς ἐπανάληψιν, τῆς ὁποίας ἡ ἀποκάλυψις μᾶς ἐπέτρεψε νὰ συμπεράνωμεν τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐνστίκτων τοῦ θανάτου. Ἡ ἐμβρυολογικὴ ἐξέλιξις ἀφθονεῖ πράγματι εἰς ἐπαναλήψεις τοῦ εἴδους τούτου, τὰ δύο βλαστικὰ κύτταρα τὰ ὁποῖα λαμβάνουν μέρος εἰς τὸν διὰ γενῶν πολλαπλασιασμὸν κατὰ τὴν ἐξέλιξίν των, δὲν κάμνουν ἄλλο τι ἢ νὰ ἐπαναλαμβάνουν, ν' ἀναπαριστοῦν καὶ ἀνακεφαλαιοῦν τὰς ἀρχὰς τῆς ὀργανικῆς ζωῆς. Ἡ οὐσία ὅμως τῶν φαινομένων, τῶν συνδεδεμέ-

νων πρὸς τὸ γενετήσιον ἔνστικτον, δὲν ἀντιπροσωπεύεται ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο κυτταρικῶν σωμάτων. Μόνον χάρις εἰς τὴν συγχώνευσιν αὐτὴν ἐξασφαλίζεται, εἰς τὰ ἀνώτερα ὄντα, ἡ ἀθανασία τῆς ζώσης ὕλης.

Ἄλλοις λόγοις: Θὰ ἐπεθυμοῦμεν νὰ κατατοπισθῶμεν ἐπὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐμφανίσεως τοῦ διὰ γενῶν πολλαπλασιασμοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν γενετησίων ἐνστίκτων γενικῶς, πρόβλημα τὸ ὁποῖον εἶναι φύσεως τοιαύτης, ὁποίας θὰ θορυβήσῃ τὸν βέβηλον, καὶ τὸ ὁποῖον αὐτοὶ οὗτοι οἱ εἰδικοὶ δὲν ἠδυνήθησαν εἰσέτι νὰ λύσωσιν. Διὰ τοῦτο θὰ προσπαθήσωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον καὶ συντομώτερον ν᾽ ἀποχωρήσωμεν ἀπὸ τὰ ἀντιφατικὰ δεδομένα καὶ τὰς ἀλληλοσυγκρουομένας γνώμας, τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ἐκείνας αἱ ὁποῖαι συμπίπτουν πρὸς τὴν ἰδικήν μας ἄποψιν.

Οἱ μὲν ἀφαιροῦν ἀπὸ τὸ πρόβλημα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ, τὸ μυστηριῶδες του θέλγητρον, διακηρύσσοντες ὅτι ὁ πολλαπλασιασμὸς δὲν παριστᾷ ἢ μίαν τῶν ἐκδηλώσεων τῆς αὐξήσεως (πολλαπλασιασμὸς διὰ διαιρέσεως, διὰ βλαστήσεως κλπ.). Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν πολὺ πεζὴν θεωρίαν τοῦ Darwin, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ τρόπου τοῦ πολλαπλασιασμοῦ διὰ δύο βλαστικῶν κυττάρων φυλετικῶς διαφοροποιημένων, λέγοντες ὅτι ἡ ἐντελῶς τυχαία σύζευξις τῶν πρωτοζώων ἀποδεικνύεται, ὑπὸ ὡρισμένους ὅρους, ἐπωφελὴς διὰ τὸ εἶδος, καὶ οὕτω πῶς ἡ ἀμφιμιξία διετηρήθη εἰς τὰς ἑπομένας γενεάς, καὶ προήχθη μέχρι καὶ τῶν τελευταίων συνεπειῶν της(*). Τὸ «φῦλον» δὲν θὰ ἦτο λοιπὸν ἕνα πανάρχαιον φαινόμενον, καὶ τὰ ἐξόχως ἰσχυρὰ ἔνστικτα τὰ ὁποῖα ὠ-

(*) Ὁ Weissmann ἀρνεῖται καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ πλεονέκτημα (Des Keimplama, 1892): «Ἡ γονιμοποίησις δὲν σημαίνει καθόλου ἀνανέωσιν τῆς ζωῆς, δὲν εἶναι καθόλου ἀπαραίτητος εἰς τὴν παράτασιν τῆς διαρκείας τῆς ζωῆς· ἡ μόνη της λειτουργία συνίσταται εἰς τὸ νὰ καθιστᾷ εὐχερῆ τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο διαφορετικῶν κληρονομικῶν τάσεων». Τοῦτο δὲν τὴν ἐμποδίζει νὰ ἴδῃ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς μεταβλητότητος τῆς ζωῆς, ἓν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συγχωνεύσεως ταύτης.

θοῦν πρὸς τὴν γενετήσιον ἕνωσιν, δὲν θὰ ἔκαμνον ἄλλο τι, ἢ νὰ ἐπαναλαμβάνουν καὶ ἀναπαράγουν κάτι τὸ ὁποῖον παρήχθη κάποτε, τυχαίως, καὶ θὰ ἐσταθεροποιεῖτο καὶ διηωνίζετο κατόπιν, χάρις εἰς τὰ πλεονεκτήματα τὰ ὁποῖα θὰ εἶχεν.

Σχετικῶς μὲ τ᾿ ἀνωτέρω, ὡς καὶ σχετικῶς πρὸς τὸν θάνατον, εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ διερωτηθῶμεν, ἐὰν ὀφείλωμεν ν᾿ ἀποδώσωμεν εἰς τὰ πρωτόζωα τίποτε ἄλλο ἢ τὰς ἐκδήλους καὶ φανερὰς ἰδιότητάς των, καὶ ἐὰν αἱ δυνάμεις καὶ τὰ φαινόμενα, τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια δὲν καθίσταται προφανὴς ἢ εἰς τ᾿ ἀνώτερα ζῶντα ὄντα, δὲν ἐδημιουργήθησαν παρ᾿ αὐτοῖς. Ἡ ἀντίληψις τῆς ἀφροδισίας, τὴν ὁποίαν ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω, δὲν εἶναι μεγάλης χρησιμότητος διὰ τὸν σκοπὸν εἰς τὸν ὁποῖον ἀποβλέπομεν. Θὰ ἦτο δυνατὸν ν᾿ ἀντείπῃ τις ὅτι ὑποθέτει τὴν ὕπαρξιν ἐνστίκτων τῆς ζωῆς, καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ μᾶλλον στοιχειώδη ὄντα, διότι ἂν ἄλλως συνέβαινεν, ἐὰν δηλ. τὰ ἔνστικτα τῆς ζωῆς, δὲν ὑφίσταντο εἰς τὰ ὄντα ταῦτα, ἡ σύζευξις, ἡ ὁποία ἀντιτίθεται πρὸς τὴν φυσικὴν πορείαν τῆς ζωῆς, καὶ ἀπομακρύνει τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου, θ᾿ ἀπεφεύγετο, καὶ δὲν θὰ διετηρεῖτο καὶ ἀνεπτύσσετο. Ἐὰν λοιπὸν δὲν ἐπιθυμῇ τις νὰ παραιτηθῇ τῆς ὑποθέσεως τῶν ἐνστίκτων τοῦ θανάτου, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὴν συνδέσῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸς ἐκείνην τῶν ἐνστίκτων τῆς ζωῆς. Τότε ὅμως, θὰ εὑρεθῇ—πρέπει νὰ τ᾿ ὁμολογήσωμεν—ἐνώπιον μιᾶς ὑποθέσεως μὲ δύο ἀγνώστους. Ὅ,τι ἡ ἐπιστήμη μᾶς διδάσκει ἀναφορικῶς πρὸς τὴν δημιουργίαν τῶν φύλων, εἶναι τόσον ἐλάχιστον, ὥστε πρέπει νὰ συγκρίνωμεν τὸ πρόβλημα τοῦτο πρὸς σκότος, τὸ ὁποῖον καμμιὰ ὑπόθεσις ἀκόμη δὲν ἠδυνήθη νὰ διαπεράσῃ διὰ τοῦ φωτός της.

Εἰς ἓν ἄλλο ὅλως διάφορον ἐπίπεδον, συναντῶμεν μίαν ὑπόθεσιν τοῦ εἴδους τούτου, εἶναι ὅμως αὕτη χαρακτῆρος τόσον φανταστικοῦ, μύθος μᾶλλον ἢ ἐξήγησις ἐπιστημονική, ὥστε δὲν θὰ ἐτόλμων νὰ τὴν ἀναφέρω ἐνταῦθα, ἐὰν δὲν ἱκανοποίει ἀκριβῶς ἕνα ὅρον τὸν ὁποῖον

ἐπιζητοῦμεν νὰ πληρώσωμεν. Ἀναφέρεται, συγκεκριμμένως, ὡς ἓν ἔνστικτον **τῆς ἀνάγκης** τῆς **ἀποκαταστάσεως μιᾶς προγενεστέρας καταστάσεως.**

Ἔχω, συγκεκριμμένως, ὑπ' ὄψιν μου τὴν θεωρίαν, τὴν ὁποίαν εἰς τὸ «Συμπόσιόν» του, ὁ Πλάτων, θέτει εἰς τὰ χείλη τοῦ Ἀριστοφάνους, καὶ ἡ ὁποία πραγματεύεται ὄχι μόνον περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ γενετησίου ἐνστίκτου, ἀλλ' ἐπίσης καὶ περὶ μιᾶς τῶν πλέον σημαντικῶν ποικιλιῶν του, σχετικῶς πρὸς τὸ ἀντικείμενον:

«. . . . ἡ γὰρ πάλαι ἡμῶν φύσις οὐχ' αὕτη ἦν, ἥπερ νῦν, ἀλλ' ἀλλοία. πρῶτον μὲν γὰρ τρία ἦν τὰ γένη τὰ τῶν ἀνθρώπων, οὐχ' ὥσπερ νῦν δύο, ἄρρεν καὶ θῆλυ, ἀλλὰ καὶ τρίτον προσῆν κοινὸν ὂν ἀμφοτέρων τούτων, οὗ νῦν ὄνομα λοιπὸν αὐτὸ δὲ ἠφάνισται· ἀνδρόγυνον γὰρ ἓν τότε μὲν ἦν καὶ εἶδος καὶ ὄνομα ἐξ ἀμφοτέρων κοινὸν τοῦ τε ἄρρενος καὶ θήλεος, νῦν δ' οὐκ' ἔστιν ἀλλ' ἢ ἐν ὀνείδει ὄνομα κείμενον, ἔπειτα ὅλον ἦν ἑκάστου τοῦ ἀνθρώπου τὸ εἶδος στρογγύλον, νῶτον καὶ πλευρὰς κύκλῳ ἔχον, χεῖρας δὲ τέτταρας εἶχε, καὶ σκέλη τὰ ἴσα ταῖς χερσί, καὶ πρόσωπα δὺ' ἐπ' αὐχένι κυκλοτερεῖ, ὅμοια πάντῃ· κεφαλὴν δ' ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς προσώποις ἐναντίοις κειμένοις μίαν, καὶ ὦτα τέτταρα, καὶ αἰδοῖα δύο, καὶ τἄλλα πάντα ὡς ἀπὸ τούτων ἄν τις εἰκάσειεν........., ταῦτα εἰπὼν ὁ (Ζεὺς) ἔτεμνε τοὺς ἀνθρώπους δίχα, ὥσπερ οἱ τὰ ὄα τέμνοντες καὶ μέλλοντες ταριχεύειν,.......... ἐπειδὴ οὖν ἡ φύσις δίχα ἐτμήθη, ποθοῦν ἕκαστον τὸ ἥμισυ τὸ αὐτοῦ ξυνήει, καὶ περιβάλλοντες τὰς χεῖρας καὶ συμπλεκόμενοι ἀλλήλοις, ἐπιθυμοῦντες συμφῦναι, ἀπέθνησκον ὑπὸ λιμοῦ καὶ τῆς ἄλλης ἀργίας διὰ τὸ μηδὲν ἐθέλειν χωρὶς ἀλλήλων ποιεῖν... (Πλάτωνος ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ ΙΔ'. ΙΕ'.)*»

(*) Τὰς κατωτέρω πληροφορίας, σχετικῶς πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ πλατωνικοῦ τούτου μύθου, ὀφείλω εἰς τὸν ἐν Βιέννῃ καθηγητὴν H. Gomperz, καὶ τὰς ἀναδημοσιεύω, χρησιμοποιῶν ἐν μέρει τοὺς ἰδίους αὐτῶν ὅρους. Θὰ ἐπισύρω τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀνευρίσκομεν τὴν θεωρίαν αὐτήν, τουλάχιστον εἰς τὰ οὐσιώδη της σημεῖα εἰς τὰς Οὐπανισάντ. Ἀναγινώσκομεν, πράγματι, εἰς τὴν **Μοριχὰντ** (**Ἀρανιάκα - Οὐπανισὰντ**) (Δ',

Ὀφείλομεν ἄραγε νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν θεωρίαν τοῦ φιλοσόφου - ποιητοῦ καὶ ν᾽ ἀποτολμήσωμεν τὴν ὑπόθεσιν καθ᾽ ἣν ἡ ζῶσα ὕλη, μία καὶ ἀδιαίρετος, πρὶν ἢ δεχθῆ τὸ φύσημα τῆς ζωῆς, θὰ διηρεῖτο—ἅπαξ ἐμψυχωθεῖσα—εἰς ἀπειράριθμα μόρια, τὰ ὁποῖα ἔκτοτε ἐπιζητοῦν νὰ ἐπανενωθῶσιν ὑπὸ τὴν ὤθησιν τῶν γενετησίων τάσεων; Καὶ ὅτι αἱ τάσεις αὐταί, αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουν μὲ τὸν τρόπον των, τὴν χημικὴν συγγένειαν τῆς ἀψύχου ὕλης, συνεχιζόμεναι ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν πρωτοζώων, ὑπερισχύουν ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον

4, 3—ἴδε Deussen : «60 Upanishads des Vedas» σελ. 393) ὅπου περιγράφεται ὁ τρόπος καθ᾽ ὃν ἐγεννήθη ὁ κόσμος ἀπὸ τὸν Ἄτμαν (τὸ ἐγώ): «.... Ἀλλὰ δὲν ἀπεδείκνυε (ὁ Ἄτμαν ἢ τὸ ἐγὼ) καμμίαν χαράν, καὶ δὲν δεικνύει καμμίαν χαρὰν διότι εἶναι μόνος. Καὶ συνέλαβε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀποκτήσῃ ἕνα δεύτερον. Ἦτο πράγματι μεγάλος ὅπως ἕνας ἄνδρας καὶ μιὰ γυναίκα ὅταν περιπτύσσονται. Διήρεσε τὸ ἐγώ του εἰς δύο μέρη: ἐγεννήθησαν οὕτως ὁ σύζυγος καὶ ἡ σύζυγος. Ἰδοὺ διατὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐγὼ ὡμοιάζει πρὸς ἓν ἥμισυ. Αὔτη εἶναι πράγματι ἡ ἐξήγησις τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Γιαϊναβάλκια. Καὶ ἰδοὺ διατὶ τὸ διάστημα κατέστη κενόν, καὶ ἐπληρώθη ἀπὸ τὴν γυναῖκα». Ἡ Οὐπανισὰντ-Μπριχὰντ-Ἀρανιάκα εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα ὅλων τῶν Οὐπανισὰντ τῶν ὁποίων κανεὶς ἁρμόδιος ἐρευνητής, δὲν ἀνήγαγε τὴν ἀρχὴν εἰς ἐποχὴν παλαιοτέραν τοῦ 800 π.χ. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν συνήθη γνώμην, εἶμαι διατεθειμένος νὰ δεχθῶ ὅτι ὁ Πλάτων ὑπέστη, ἐμμέσως τουλάχιστον, τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰνδικῶν ἰδεῶν, καὶ θεωρῶ ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τὴν θεωρίαν τῆς μετεμψυχώσεως δικαιοῦμαι ἔτι μᾶλλον νὰ πιστεύω ὅτι ἡ ἐπίδρασις αὐτὴ δὲν εἶναι διόλου ἀμφισβητήσιμος. Ἡ ἐπίδρασις αὐτὴ τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων ὑπέστη, κατὰ μέγα μέρος μέσῳ τῶν Πυθαγορείων, δὲν ἀποκλείει κάποιαν διανοητικὴν συμπάθειαν, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν αἱ αὐταὶ σειραὶ ἰδεῶν ἠδυνήθησαν νὰ γεννηθῶσιν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν ἰνδῶν φιλοσόφων. Πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὄντως, ὅτι ὁ Πλάτων δὲν θὰ παρεδέχετο μίαν τοιαύτην ἱστορίαν, διαδοθεῖσαν διὰ τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως, καὶ πρὸ παντὸς δὲν θὰ τῇ ἔδιδε τοιαύτην σπουδαιότητα, ἐὰν δὲν τοῦ ἐφαίνετο ὡς κάτι τὸ συγγενές, καὶ δὲν ᾐσθάνετο ἑαυτὸν φωτισθέντα ἀπὸ τὴν ἀλήθειάν της. Εἰς ἓν ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον: «Menschen und Weltenwerden(«Neue Jahrbücher für das Klassische Altertum» τόμος 31. σελ. 592 καὶ ἐφεξῆς — 1913) καὶ ἀφιερούμενον εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν τῆς ἐν λόγῳ ἰδέας, καὶ τῆς ἱστορικῆς της ἐξελίξεως πρὸ τοῦ Πλάτωνος, ὁ K. Ziegler πιστεύει ὅτι δύναται νὰ τὴν συνάψῃ πρὸς τὰς βαβυλωνιακὰς παραστάσεις.

τῶν δυσχερειῶν τὰς ὁποίας ἕνα περιβάλλον φορτισμένον θανασίμων ἐρεθισμάτων ἀντιτάσσει εἰς τὰς ἐκδηλώσεις των, ὑποχρεῶνον αὐτάς, νὰ περιβάλλωνται δι᾽ ἑνὸς προστατευτικοῦ φλοιώδους στρώματος; Ὀφείλομεν ἐξ ἄλλου νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ μόρια ταῦτα τῆς ζώσης ὕλης, οὕτως ἀπομεμονωμένα ἀλλήλων, καταλήγουν, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ των νὰ ἐπανεύρουν ἄλληλα, νὰ πραγματοποιήσουν ἕνα πολυκύτταρον ὀργανισμόν, διὰ νὰ ἐντοπίσουν, τελικῶς, τὴν ἐπιθυμίαν των αὐτήν, ἐξωθουμένην εἰς τὸν ἀνώτερον βαθμὸν συγκεντροποιήσεως ἐν τοῖς βλαστικοῖς κυττάροις; Φρονῶ ὅτι τὸ καλλίτερον τὸ ὁποῖον ἔχομεν νὰ κάμωμεν, εἶναι ν᾽ ἀφήσωμεν τὰ ζητήματα αὐτὰ χωρὶς ἀπάντησιν, καὶ ν᾽ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰς θεωρίας μας.

Ἂς προσθέσωμεν μολοντοῦτο, ὀλίγας λέξεις κριτικῆς. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ μ᾽ ἐρωτήσῃ ἐάν, καὶ ἐν τίνι μέτρῳ, ἀποδέχωμαι τὰς θεωρίας ταύτας. Εἰς τοῦτο θὰ ἀπαντήσω: Δὲν ἀποδέχομαι ἐξ αὐτῶν τίποτε περισσότερον ἐφ᾽ ὅσον δὲν ἐπιζητῶ νὰ ἐπιτύχω δι᾽ αὐτὰς τὴν παραδοχήν, τὴν πίστιν τῶν ἄλλων. Ἤ, ἀκριβέστερον: ἐφ᾽ ὅσον δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ εἴπω ἐν τίνι μέτρῳ πιστεύω. Μοὶ φαίνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ παρεμβάλῃ τις εἰς τοῦτο τὸν αἰσθηματικὸν παράγοντα. Δύναται νὰ ἐγκαταλειφθῇ τις, εἰς ἕνα συλλογισμόν, ἀκολουθῶν αὐτόν, μέχρι τοῦ ἀκροτάτου ὁρίου του καὶ τοῦτο ἐξ αἰτίας ἐπιστημονικῆς περιεργείας μόνον. Ἀναγνωρίζω ὅτι ὁ τρίτος σταθμὸς τῆς θεωρίας τῶν ἐνστίκτων, περὶ τοῦ ὁποίου πραγματεύομαι ἐνταῦθα, δὲν κέκτηται τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν ὡς οἱ δύο προηγούμενοι, τῆς πλατύνσεως δηλ. τῆς ἐννοίας τῆς ἀφροδισίας, καὶ τῆς διαπιστώσεως τοῦ ναρκισσισμοῦ. Εἰς τὰς δύο τελευταίας ταύτας περιπτώσεις, οὐδὲν ἄλλο ἐκάμαμεν, ἢ νὰ δώσωμεν μίαν θεωρητικὴν μετάφρασιν τῆς παρατηρήσεως, μετάφρασιν ἡ ὁποία ἠδύνατο κάλλιστα νὰ περιέχῃ πλάνας, αἱ ὁποῖαι ἐν ἑνὶ μέτρῳ δὲν ὑπερβαίνουν ἐκείνας τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων. Ἡ θεωρία, πράγματι, τοῦ **ἀναστρεπτικοῦ** χαρακτῆρος τῶν ἐνστίκτων, βα-

σίζεται καὶ αὐτὴ ἐπίσης ἐπὶ τοῦ ὑλικοῦ τὸ ὁποῖον ἐπρομηθεύθημεν διὰ παρατηρήσεων, καί, συγκεκριμμένως, ἐπὶ τῶν γεγονότων τῶν συνδεομένων πρὸς τὴν τάσιν πρὸς ἐπανάληψιν. Δυνατὸν ὅμως νὰ ὑπερέβαλα τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ὑλικοῦ καὶ τῶν γεγονότων τούτων. Ἐπιβάλλεται ὁπωσδήποτε νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ ἰδέα τὴν ὁποίαν ἐπειράθημεν νὰ παρουσιάσωμεν ἐνταῦθα, δὲν δύναται ν' ἀναπτυχθῇ ἄλλως πως, ἢ συνάπτουσα ὑποθέσεις πρὸς τὰ γεγονότα καὶ ἀπομακρυνομένη οὕτως, συχνότερον ἀφ' ὅ,τι ἐπεθύμει, τῆς πραγματικῆς παρατηρήσεως. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τ' ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα ἐπιτυγχάνομεν οὕτως, εἶναι τόσον ὀλιγώτερον βέβαια, ὅσον συχνότερον προστρέχομεν εἰς τὴν μέθοδον ταύτην, χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ ὑποδείξωμεν μὲ ἀκρίβειαν, τὸν βαθμὸν τῆς ἀβεβαιότητος. Εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ εἴδους αὐτοῦ, δὲν ἐμπιστεύομαι πολὺ εἰς ὅ,τι ἀποκαλοῦν ἔμπνευσιν. Ἐφ' ὅσον δύναμαι νὰ κρίνω, ἡ ἔμπνευσις μοὶ φαίνεται μᾶλλον ὡς ἀποτέλεσμα κάποιας διανοητικῆς ἀμεροληψίας. Ἀτυχῶς δὲν εἴμεθα πάντοτε ἀμερόληπτοι ὅταν εὑρισκόμεθα πρὸ τοῦ τελευταίου σημείου ὅπου δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν, πρὸ τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ζωῆς. Νομίζω ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας, ὁ καθ' εἷς ἔχει προτιμήσεις αἱ ὁποῖαι εἶναι βαθύτατα ριζωμέναι καὶ αἱ ὁποῖαι,ἀναμφιβόλως,καθοδηγοῦν καὶ ἐμπνέουν τὰς θεωρίας των. Ἐνώπιον ὅλων αὐτῶν τῶν αἰτίων δυσπιστίας, δὲν ἀπομένει εἰς ἕκαστον ἡμῶν ἢ νὰ τηρήσῃ μίαν στάσιν ἠρέμου εὐμενείας, ἔναντι τῆς πραγματικῆς διανοητικῆς προσπαθείας. Σπεύδω δὲ νὰ προσθέσω ὅτι ἡ κριτικὴ αὐτὴ στάσις ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ μας δὲν συνεπάγεται καθόλου μίαν ἰδιάζουσαν ἑκουσίαν ἐπιείκειαν ὡς πρὸς τὰς διεστώσας ἀντιλήψεις. Ὀφείλομεν ν' ἀπορρίπτωμεν χωρὶς οἶκτον τὰς θεωρίας ἐκείνας αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μᾶλλον στοιχειώδη ἀνάλυσιν τῆς παρατηρήσεως, καὶ τοῦτο ἐν ἐπιγνώσει ὅτι ἡ θεωρία τὴν ὁποίαν ἀσπαζόμεθα, δὲν ἔχει ἀξιώσεις ἢ προσωρινῆς μόνον ἀκριβείας. Διὰ νὰ ἐκφέρωμεν

μίαν κρίσιν ἐπὶ τῶν θεωριῶν μας, τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ ἔνστικτα τῆς ζωῆς καὶ ἐκεῖνα τοῦ θανάτου, δὲν πρέπει νὰ τρομάξωμεν πρὸ τῶν παραδόξων φαινομένων τὰ ὁποῖα δὲν συμφωνοῦν πρὸς μίαν συγκεκριμμένην περιγραφὴν περὶ ἧς ποιούμεθα μνείαν, ὡς εἶναι ἡ ἄπωσις ἑνὸς ἐνστίκτου παρ᾽ ἑνὸς ἄλλου, ἢ ἡ μετατόπισις ἑνὸς ἐνστίκτου, τὸ ὁποῖον, ἐγκαταλεῖπον τὸ **ἐγώ**, διευθύνεται πρὸς τὸ ἀντικείμενον. Τοῦτο, διότι εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἐργασθῶμεν μὲ τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὅρους, μὲ τὴν μεταφορικὴν δηλ. γλῶσσαν τῆς ψυχολογίας (ἢ ἀκριβέστερον, τῆς ψυχολογίας τῶν βαθέων στρωμάτων). Χωρὶς τὴν βοήθειαν τῶν ὅρων τούτων, θὰ εἴμεθα τελείως ἀνίκανοι νὰ περιγράψωμεν τὰ φαινόμενα ταῦτα, ἢ ἔστω καὶ νὰ τὰ ἀντιληφθῶμεν καλῶς. Τὰ ἐλαττώματα, ἀναμφιβόλως, τῆς περιγραφῆς μας, θὰ ἐξηφανίζοντο ἐὰν ἠδυνάμεθα νὰ ἀντικαταστήσωμεν τοὺς ψυχολογικοὺς ὅρους, διὰ φυσιολογικῶν καὶ χημικῶν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ἀποτελοῦν, πράγματι, μέρος μιᾶς εἰκονικῆς γλώσσης, μιᾶς γλώσσης ὅμως, ἡ ὁποία μᾶς εἶναι οἰκεία ἀπὸ πολλοῦ, καὶ εἶναι, πιθανῶς, ἁπλουστέρα.

Ὀφείλομεν ὅμως νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αὐξάνει σημαντικῶς τὴν ἀβεβαιότητα τῶν θεωριῶν μας, εἶναι τὰ δάνεια ἀπὸ τὴν βιολογικὴν ἐπιστήμην εἰς τὰ ὁποῖα προσφεύγομεν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ βιολογία εἶναι ἔδαφος ἀπεριορίστων δυνατοτήτων, μία ἐπιστήμη ἀπὸ τὴν ὁποίαν δικαιούμεθα ν᾽ ἀναμένωμεν τὰς μᾶλλον ἐπιστημονικὰς ἐξηγήσεις, χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ προΐδωμεν τὰς ἀπαντήσεις τὰς ὁποίας θὰ δυνηθῇ νὰ δόσῃ ἐντὸς μερικῶν δεκάδων ἐτῶν, εἰς τὰς ἐρωτήσεις τὰς ὁποίας θέτομεν. Αἱ ἀπαντήσεις αὗται, θὰ εἶναι πιθανῶς ἀνάλογοι πρὸς τὸ τεχνητόν μας οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ὁλόκληρον θὰ κατέρρεεν ὡς χάρτινος πύργος. Ἐὰν ὅμως οὕτω συνέβαινε, θὰ ἐτόλμα τις ἄραγε νὰ μᾶς ἐρωτήσῃ διατί ἀναλαμβάνομεν ἐργασίας, τοιαύτης φύσεως καὶ τὰς δίδομεν εἰς τὴν δημοσιότητα ; Ἔ, λοιπὸν εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ ὁμολογήσω, ὅτι μερικοὶ ἐκ τῶν συσχετισμῶν τῶν σχέ-

σεων καὶ τῶν ἀναλογιῶν οἱ ὁποῖοι ἐξετέθησαν ἐνταῦθα μοὶ ἐφάνησαν ἄξιοι προσοχῆς. (*)

(*) Θὰ προσθέσω λέξεις τινάς, προωρισμένας νὰ ἐξηγήσουν τὴν ὁρολογίαν μας, ἥτις, κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν θεωριῶν τούτων ὑπέστη κάποιαν ἀνάπτυξιν. Καθ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ «γενετήσια ἔνστικτα» γνωρίζομεν ποίας σχέσεις ἔχουσι μετὰ τῶν φύλων καὶ τῆς λειτουργίας τῆς γεννήσεως. Διετηρήσαμεν τὸν ὅρον τοῦτον, καὶ ἀφοῦ ὑπεχρεώθημεν ἀκόμη, ἀπὸ τὰ δεδόμενα τῆς ψυχαναλύσεως, νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχουν, ἀναγκαῖαι σχέσεις μεταξὺ αὐτῶν, καὶ τῆς λειτουργίας τῆς γεννήσεως. Μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ναρκισσικῆς γενετησίου ὁρμῆς καὶ μὲ τὴν ἔκτασιν τῆς ἐννοίας τῆς γενετησίου ὁρμῆς ἐπὶ ἑκάστου ἰδιαιτέρου κυττάρου, τὸ γενετήσιον ἔνστικτον, κατέστη ὁ Ἔρως ὁ ὁποῖος ἐπιζητεῖ νὰ συνενώσῃ τὰ μέρη τῆς ζώσης ὕλης, καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν συνοχήν των. Οὕτω δέ, ὅ,τι ἀποκαλοῦν κοινῶς γενετήσια ἔνστικτα, μᾶς ἐφάνη ὡς ἀποτελοῦν τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ἔρωτος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐστραμμένον πρὸς τὸ ἀντικείμενον. Ἡ θεωρία μας, δέχεται τὸν ἔρωτα τοῦτον ὡς ἀσκοῦντα τὴν ἐπίδρασίν του, ἐξ ἀρχῆς, ἢ ὡς ἀντιτιθέμενον, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ ζῶσα ὕλη ἐνεψυχώθη, εἰς τὸ «ἔνστικτον τοῦ θανάτου» ὡς «ἔνστικτον τῆς ζωῆς». Ἐπιζητεῖ νὰ λύσῃ τὸ αἴνιγμα τῆς ζωῆς, διὰ τῆς πάλης τῶν δύο τούτων ἐνστίκτων, πάλης ἡ ὁποία ἀρχίζει μετὰ τῆς ζωῆς, καὶ διαρκεῖ πάντοτε. Εἶναι ἴσως ὀλιγώτερον φανερά, ἡ μεταμόρφωσις τὴν ὁποίαν ὑφίσταται ἡ ἔννοια «ἔνστικτα τοῦ ἐγώ». Ἀρχικῶς, καθορίζομεν διὰ τοῦ ὅρου τούτου, ὅλας τὰς ἐνστικτώδεις τάσεις, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἦσαν ἐλάχιστα γνωσταὶ καὶ αἱ ὁποῖαι ἀπεχωρίζοντο τῶν γενετησίων ἐνστίκτων, τῶν ἐστραμμένων πρὸς τὸ ἀντικείμενον, καὶ τὰς ἀντετάσσαμεν πρὸς τὰ τελευταῖα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἐκφράζονται διὰ τῆς γενετησίου ὁρμῆς. Καθ' ὅσον ὅμως ἐνεβαθύναμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἐγώ, ἐλαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν ὅτι μερικὰ «ἔνστικτα τοῦ ἐγώ», εἶναι ἐπίσης φύσεως γενετησίου, καὶ ἔχουν ὡς ἀντικείμενον τὸ ἐγώ. Τὰ συντηρητικὰ ταῦτα ἔνστικτα, φύσεως ναρκισσικῆς, δὲν ἔπρεπε λοιπὸν νὰ συγκαταλεχθοῦν μεταξὺ τῶν γενετησίων ἐνστίκτων τῶν ἐστραμμένων πρὸς ἀντικείμενον. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ γενετησίων ἐνστίκτων ἢ καὶ ἐνστίκτων τοῦ ἐγώ, μετεμορφώθη οὕτως εἰς ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων τοῦ ἐγὼ καὶ τῶν πρὸς τὰ ἀντικείμενα προσανατολισμένων ἐνστίκτων (ἀμφοτέρων φύσεως γενετησίου). Τότε ὅμως διεφάνη μία νέα ἀντίθεσις : ἡ μεταξὺ τῶν γενετησίων ἐνστίκτων (διευθυνομένων πρὸς τὸ ἐγὼ) καὶ τῶν ἄλλων τὰ ὁποῖα ὀφείλουν ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὸ ἐγώ, καὶ ἀποτελοῦν, πιθανῶς, μέρος τῶν ἐνστίκτων καταστροφῆς. Ἡ θεωρία, μορφώνει ἀπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀντίθεσιν, μίαν νέαν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν ἐνστίκτων τῆς ζωῆς καὶ ἐκείνων τοῦ θανάτου (Ἔρως).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ VII

Ἐὰν τὰ ἔνστικτα ἔχουν ὄντως, κοινὸν χαρακτηριστικὸν τὴν τάσιν πρὸς ἀποκατάστασιν μιᾶς προγενεστέρας καταστάσεως, δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἐκπληκτικόν, ὅτι μεταξὺ τῶν φαινομένων τὰ ὁποῖα ἐκτυλίσσονται ἐν τῇ ψυχικῇ ζωῇ, ὑπάρχουσι πολλὰ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνεξάρτητα τὴς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς. Ὁ κοινὸς αὐτὸς χαρακτήρ, δὲν δύναται ἢ νὰ ἐκτείνεται ἐφ᾽ ἑκάστου τῶν ἰδιαιτέρων ἐνστίκτων, ἅτινα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασίν του θὰ ἀναζητήσουν μὲ τὴν σειράν των, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς κάποιον σταθμὸν τῆς προγενεστέρας των ἐξελίξεως. Ὅλαι ὅμως αἱ ἐκδηλώσεις αὗται, ἂν καὶ ἀπηλλαγμέναι τῆς κυριαρχίας τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν, κατ᾽ ἀνάγκην, νὰ ἔρχωνται εἰς ἀντίθεσιν μεταξύ των, εἰς τρόπον ὥστε τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων, αἱ ὁποῖαι ὑφίστανται μεταξὺ τῶν ἐνστικτωδῶν φαινομένων ἐπαναλήψεως, καὶ τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς, παραμένει εἰσέτι ἄλυτον.

Εἴδομεν, ὅτι μία τῶν παλαιοτέρων καὶ σπουδαιοτέρων λειτουργιῶν τοῦ ψυχικοῦ συστήματος, συνίσταται εἰς τὸ νὰ «συνδέῃ», τὰς ἐνστικτώδεις τάσεις, καθόσον αὗται συρρέουν, νὰ ἀντικαθιστᾷ τὸ πρωταρχικὸν φαινόμενον εἰς τὸ ὁποῖον εἶνε ὑποτεταγμέναι, διὰ δευτερογενοῦς φαινομένου, καὶ νὰ μεταβάλλῃ τὰ ἐλεύθερα καὶ κινητὰ φορτία ἐνεργείας, εἰς φορτία ἀκίνητα (τονικά). Ἐὰν πᾶσαι αἱ μεταβολαὶ αὗταὶ δύνανται ἢ ὄχι νὰ συνοδεύωνται ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς δυσαρεσκείας, τοῦτο ἀποτελεῖ γεγονός, τὸ ὁποῖον δὲν ἐξετάζομεν. Δυνάμεθα μολοντοῦτο νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς, δὲν ἐπηρεάζεται τὸ παράπαν ἐξ αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐκπληροῦνται μᾶλλον πρὸς ὄφελος τῆς ἐννοίας ταύτης. Ἡ «σύνδεσις» εἶνε μία πρᾶξις προωρισμένη νὰ δημιουργήσῃ ἢ σταθεροποιήσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς.

Ἂς κάμωμεν, μεταξὺ λειτουργίας καὶ τάσεως, μίαν διάκρισιν περισσότερον σαφῆ, ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἐκάμαμεν μέχρι τοῦδε. Θὰ εἴπωμεν τότε, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς εἶναι μία τάσις ἐξυπηρετοῦσα μίαν λειτουργίαν, προωρισμένην νὰ καταστήσῃ τὴν ψυχικὴν συσκευὴν γενικῶς ἱκανὴν νὰ μὴ ἐρεθίζεται ἢ τουλάχιστον νὰ διατηρῇ τὸ ἐρέθισμα εἰς ἓν σταθερὸν ἐπίπεδον καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν χαμηλόν. Μᾶς εἶναι ἀκόμη ἀδύνατον νὰ ἐκλέξωμεν ὁριστικῶς μίαν ἐκ τῶν ἀντιλήψεων τούτων, θὰ σημειώσωμεν ὅμως ὅτι ἡ λειτουργία αὐτὴ οὕτω καθωρισμένη θὰ μετεῖχε καὶ τῆς μᾶλλον γενικῆς τάσεως παντὸς ὅτι ζῇ, τῆς τάσεως πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν ἠρεμίαν τοῦ ἀνοργάνου κόσμου. Γνωρίζομεν ὅλοι, ἐκ πείρας,ὅτι ἡ μᾶλλον ἔντονος ἡδονή,τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ δοκιμάσωμεν, αὐτὴν τὴν ὁποίαν μᾶς προσφέρει ἡ γενετήσιος πρᾶξις, συμπίπτει πρὸς τὴν στιγμιαίαν ἐξάλειψιν ἑνὸς ἐρεθίσματος ὑψηλῆς ἐντάσεως. Ἡ ἕνωσις ὅμως τῆς ἐνστικτώδους τάσεως, θὰ ἦτο μία προπαρασκευαστικὴ λειτουργία, δημιουργοῦσα ἐν τῷ ἐρεθίσματι τὴν δυνατότητα νὰ ἐξαφανισθῇ ὁριστικῶς ἐν τῇ ἡδονῇ τῆς παύσεως τοῦ ἐρεθίσματος.

Συναφῶς, εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ διερωτηθῶμεν ἐὰν τὰ συναισθήματα τῆς ἡδονῆς καὶ δυσαρεσκείας, δύνανται νὰ προκληθοῦν, τόσον ἀπὸ τ᾽ ἀσύνδετα ἐρεθίσματα, ὅσον καὶ ἀπὸ τὰ συνδεδεμένα. Φαίνεται ὄντως ἀναμφισβήτητον ὅτι τ᾽ἀσύνδετα φαινόμενα,τὰ πρωτογενῆ δηλαδή,εἶναι ἱκανὰ νὰ δημιουργήσουν,τόσον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἡδονῆς, ὅσον καὶ ἀπὸ ἐκείνης τῆς δυσαρεσκείας,συναισθήματα πολὺ μᾶλλον ἰσχυρά,ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τῶν συνδεδεμένων φαινομένων : τῶν δευτερογενῶν.Τὰ πρωτογενῆ φαινόμενα, εἶναι ἐπίσης προγενέστερα τῶν δευτερογενῶν,τοῦτο δὲ διότι ἐν ἀρχῇ δὲν ὑφίσταντο ἄλλα, καὶ δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐὰν ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς δὲν ἐξεδηλώνετο ἀρχικῶς, δὲν θὰ ἠδύνατο ποτὲ νὰ ἐκδηλωθῇ μεταγενεστέρως. Καταλήγομεν οὕτως, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, εἰς ἓν συμπέρασμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι καθόλου ἁπλοῦν, ὅ-

τι δηλαδὴ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ψυχικῆς ζωῆς, ἡ πρὸς ἡδονὴν τάσις, ἐκδηλώνεται μὲ μεγαλυτέραν ἔντασιν ἢ βραδύτερον, κατὰ τρόπον ὅμως ὀλιγώτερον ἀπεριόριστον, μὲ συχνὰς διακοπὰς καὶ πολλὰς στάσεις. Εἰς περιόδους μᾶλλον προηγμένας, μᾶλλον ὡρίμους, ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς εἶναι πολὺ καλλίτερον ἐξησφαλισμένη, ὄχι ὅμως περισσότερον ἀφ' ὅ,τι αἱ ἄλλαι τάσεις καὶ κλίσεις, ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι, συνδεδεμέναι πρὸς τὴν ἔννοιαν ταύτην, δὲν κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν τῆς ἑνώσεως. Ὁπωσδήποτε, ὁ παράγων ὁ ὁποῖος εἰς τὰ φαινόμενα ἐρεθισμοῦ, δημιουργεῖ τὴν ἡδονὴν καὶ δυσαρέσκειαν πρέπει νὰ ὑφίσταται ἐπίσης εἰς τὰ δευτερογενῆ φαινόμενα, ὡς καὶ εἰς τὰ πρωτογενῆ.

Πρέπει νὰ ἐγκαινιάσωμεν ἐνταῦθα μίαν νέαν σειρὰν μελετῶν. Ἡ συνείδησίς μας, μᾶς κάμνει νὰ αἰσθανόμεθα ὄχι μόνον τὰ συναισθήματα τῆς ἡδονῆς καὶ δυσαρεσκείας, ἀλλὰ καὶ συναισθήματα ἰδιαιτέρας ἐντάσεως, τὰ ὁποῖα, δύνανται νὰ καταστοῦν εὐχάριστα ἢ δυσάρεστα. Τὰ τελευταῖα ταῦτα συναισθήματα θὰ ἦσαν ἄραγε φύσεως τοιαύτης, ὥστε νὰ μᾶς ἐπιτρέπουσι νὰ κάμωμεν διάκρισιν μεταξὺ ἐνεργητικῶν φαινομένων συνδεδεμένων καὶ ἀσύνδετων, ἢ μᾶλλον, τὸ συναίσθημα τῆς τάσεως θὰ εἶχε σχέσιν πρὸς τὸ ἀπόλυτον μέγεθος, ἐνδεχομένως πρὸς τὸ ἐπίπεδον τοῦ φορτίου, ἐνῶ αὐτὰ ταῦτα τὰ συναισθήματα τῆς ἡδονῆς καὶ δυσαρεσκείας, θ' ἀντεπεκρίνοντο πρὸς τὰς μεταβολὰς τὰς ὁποίας ὑφίσταται τὸ μέγεθος τοῦ φορτίου ἐν τῇ μονάδι τοῦ χρόνου; Εἶναι ἐξ ἄλλου, ἀξιοσημείωτον, τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἔνστικτα τῆς ζωῆς, παρουσιάζουν σχέσεις, τόσον περισσότερον στενὰς πρὸς τὰ ἐσωτερικά μας συναισθήματα, ὅσον ἐπιφέρουσι πάντοτε διαταραχὰς τῆς ἰσορροπίας καὶ ὅσον εἶναι μιὰ ἀνεξάντλητος πηγὴ ἀκαταπαύστων τάσεων, τῶν ὁποίων ὁ κορεσμὸς συνοδεύεται ἀπὸ ἕνα συναίσθημα ἡδονῆς· ἐνῷ τὰ αἰσθήματα τοῦ θανάτου φαίνεται ὅτι ἐργάζονται ἐν σιγῇ, ἵνα ἐπιτελέσουν ἕνα ἔργον ὑποχθόνιον καὶ ἀφανές. Φαίνεται, πράγματι, ὅτι ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τῆς ἡδονῆς ἐξυπηρετεῖ τὰ ἔνστικτα τοῦ

θανάτου. Ἐπαγρυπνεῖ ἄλλωστε, κάλλιστα ἐπὶ τῶν ἐρεθισμάτων ἐξωτερικῆς προελεύσεως, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν κινδύνους διὰ τοὺς δύο ὁμίλους ἐνστίκτων. Ἰδιαίτατα ὅμως, ἔχει ὡς ἔργον νὰ παρεμποδίζῃ τὴν αὔξησιν τῆς ἐντάσεως, τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ ὑποστοῦν τὰ ἐσωτερικὰ ἐρεθίσματα, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι φύσεως τοιαύτης, ὁποία καθιστᾷ δυσκολωτέραν τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ζωϊκοῦ ἔργου. Εἶναι πολλὰ τὰ ζητήματα, τὰ συνδεόμενα πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι ἀδύνατον ἀκόμη ν' ἀπαντήσωμεν. Πρέπει νὰ εἴμεθα ὑπομονετικοὶ καὶ ν' ἀναμείνωμεν, ὅταν θὰ διαθέτωμεν περισσότερα μέσα ἐρεύνης, νέας εὐκαιρίας μελέτης. Πρέπει ὅμως νὰ εἴμεθα, ἐπίσης, ἕτοιμοι νὰ ἐγκαταλείψωμεν μίαν ὁδὸν τὴν ὁποίαν ἠκολουθήσαμεν ἐπί τινα χρόνον, εὐθὺς ὡς ἀντιληφθῶμεν ὅτι δὲν ἄγει εἰς τίποτε τὸ καλόν. Μόνοι οἱ πιστοὶ—οἱ ὁποῖοι ζητοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην νὰ ἀντικαταστήσῃ δι' αὐτούς, τὴν κατήχησιν, τὴν ὁποίαν ἀπηρνήθησαν—θὰ ἴδουν δυσαρέστως ὅτι ἕνας ἐπιστήμων ἀναπτύσσει ἢ μᾶλλον τροποποιεῖ τὰς ἰδέας του. Θ' ἀναφερθῶμεν, συναφῶς, εἰς ἕνα ποιητὴν διὰ νὰ παρηγορηθῶμεν διὰ τὴν βραδύτητα μὲ τὴν ὁποίαν συντελοῦνται αἱ πρόοδοι τῆς ἐπιστημονικῆς μας γνώσεως :

«Was man nicht erfliegen kann, muss man erhinken

. . . .

«Die Schrift sagt, es ist keine Sünde zu hinken».

(Ὅ,τι δὲν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν πετῶντες, πρέπει νὰ τὸ φθάσωμεν χωλαίνοντες....... Ἡ Γραφὴ λέγει ὅτι τὸ χωλαίνειν δὲν εἶναι ἁμάρτημα). (Rückert : Makamen des Hariri).

ΤΕΛΟΣ

Δρχ. 6

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΓΚΟΒΟΣΤΗ

IMP. S. PHOTIADES